

ISSN (online) 2959-6270

ISSN (print) 2959-6262

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

**«Әлеуметтану және саяси ғылымдар»сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№2 (86) 2024**

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University**

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

**«Әлеуметтану және саяси ғылымдар»сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№2 (86)**

Алматы, 2024

КеАҚ Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтік және саяси ғылымдар»
сериясы, 2 (86), 2024
2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, филос.ғ.д., проф.
Р.Б. ӘБСАТТАРОВ

PhD, **Ж.Ж. Куанышбаева**
(жауапты хатшы)
г.ғ.м. **Қ.А. Кантаева**
(тех.хатшы)

Редакция алқасы:
ҚР ҰҒА академигі., э.ғ.д., проф.

С.Т. Сейдуманов
ҚР ҰҒА академигі., э.ғ.д., проф.

З.К. Шаукенова
с.ғ.д., проф., **Е.К. Алияров**
с.ғ.д., проф., **Г.О. Насимова**
э.ғ.д., проф., **Г.С. Абдирайымова**
с.ғ.д., проф., **Ж.Қ.Симтиков**
PhD (саяс.), проф. **Лим Че Ван**
(Оңтүстік Корея)

э.ғ.д., проф. **Н.П. Нарбут** (Ресей)
ф.ғ.д., проф. **И.А. Рау** (Германия)
с.ғ.д., проф. **С.В. Решетников**
(Белоруссия)

PhD (соц.), проф. **Лоранс Тен** (Франция)
ф.ғ.д., проф. **Е.А. Харьковшенко**
(Украина)

с.ғ.д., проф. **Н.П. Медведев** (Ресей)
с.ғ.д., проф. **Б.М. Торогелдиева**
(Қырғызстан)

с.ғ.д., асс. проф. **А.Қ. Құрманғали**
с.ғ.д., доцент **А.Ж. Мұқажанова**
PhD (соц.), **Ж.К. Каримова**

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті КеАҚ, 2024

ҚР мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2021 жылы наурыздың
19-де қайта тіркелген
№KZ89VPY00033638

Басуға 23.07.2024. қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 12,75 е.б.т.
Тапсырыс 319.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті КеАҚ
«Ұлағат» баспасы

М А З М Ұ Н Ы
С О Д Е Р Ж А Н И Е
C O N T E N T

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

Дю К.Е., Утепова А.Д. Демографический кризис в Южной Кореи: социологический анализ 5
Дю К.Е., Утепова А.Д. Оңтүстік Кореядағы демографиялық дағдарыс: әлеуметтік талдау
Du K.E., Uteпова A.D. Demographic crisis in South Korea: a sociological analysis

Kantayeva K.A. Social media and consumer preferences: current trends analysis 18
Кантаева Қ.А. Әлеуметтік медиа және тұтынушылардың қалауы: ағымдағы тенденцияларды талдау
Кантаева К.А. Социальные сети и потребительские предпочтения: анализ текущих тенденций

Тулбебаев Д.Ж. Тілдің әлеуметтік сипаты және практикалық аспектілері 27
Tulebaev D. The social characteristics of language and its practical aspects
Тулбебаев Д.Ж. Социальная характеристика языка и её практические аспекты

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

Absattarov G.R. Legal lifestyle of Kazakhstan citizens: politological reflection 39
Әбсаттаров Ғ.Р. Қазақстандықтардың құқықтық өмір салты: саяси түсіну
Абсаттаров Г.Р. Правовой образ жизни казахстанцев: политологические осмысления

Нургалым К.С., Куанышбаева Ж.Ж. Политические аспекты культурной интеграции на евразийском пространстве 50
Нургалым К.С., Куанышбаева Ж.Ж. Еуразиялық кеңістіктегі мәдени интеграцияның саяси аспектілері
Nurgalym K.S., Kuanyshbayeva Zh.Zh. Political aspects of cultural integration in the eurasian space

НАО Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Социологические и политические науки» №2 (86), 2024

Выходит с 2001 года. Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор: член-корр. НАН РК, д.филос.н., проф. Р.Б. АБСАТТАРОВ

PhD, Ж.Ж. Куанышбаева (ответ. секретарь) м.г.н. К.А.Кантаева (тех. секретарь)

Редакционная коллегия: Академик НАН РК, д.с.н., проф. С.Т. Сейдуманов Академик НАН РК, д.с.н., проф. З.К. Шаукенова

д.п.н., проф., Е.К. Алияров д.п.н., проф. Г.О. Насимова д.с.н., проф., Г.С. Абдирайымова д.п.н., проф., Ж.К. Сымтиков PhD (полит.), проф., Лим Че Ван (Южная Корея)

д.с.н., проф., Н.П. Нарбут (Россия) д.ф.н., проф., И.А. Рау (Германия) д.п.н., проф., С.В. Решетников (Белоруссия),

PhD (соц.), проф., Лоранс Тен (Франция), д.ф.н., проф., Е.А. Харьковщенко (Украина)

д.п.н., проф., Н.П. Медведев (Россия) д.п.н., проф., Б.М. Тороголдиева (Кыргызстан)

д.п.н., асс. проф., А.К. Курмангали д.п.н., доцент, А.Ж. Мукажанова PhD (соц.), Ж.К. Каримова

© НАО Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2024

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК переучет 19 марта 2021 г. №KZ89VPY00033638

Подписано в печать 23.07.2024. Формат 60x84 1/8. Объем 12,75 уч.-изд.л. Заказ 319.

050010, г. Алматы, пр. Достык, 13

Издательство «Ұлағат» НАО Казахского национального педагогического университета имени Абая

ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ
ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS

Williams J. Research of social and cultural aspects of migration processes in the modern world..... 65
Уильямс Дж. Қазіргі әлемдегі көші-қон процестерінің әлеуметтік-мәдени аспектілерін зерттеу

Уильямс Дж. Исследование социокультурных аспектов миграционных процессов в современном мире

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ
ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD

Ярлыкапов А.А., Нуров М.М., Дузбаев Т.М. Особенности развития парламентской демократии 75

Ярлыкапов А.А., Нуров М.М., Дузбаев Т.М. Парламенттік демократияның даму ерекшеліктері

Yarlykapov A.A., Nurov M.M., Duzbaev T.M. Features of the development of parliamentary democracy

МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY

Абсаттаров Р.Б. Еліміздің мақтанышы (С.Н. Сәбікеновке 85 жас) 90

Авторлар туралы мәлімет..... 98

Сведения об авторах
Information about the authors

**NJS Abai Kazakh National
Pedagogical University**

BULLETIN
Series of
«Sociological and Political sciences»
№2 (86), 2024

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:
member-correspondent of NSA of RK,
doctor of philosophical science, professor
R.B. ABSATTAROV

PhD **Zh.Kuanyshbayeva**
(executive Secretary)
master **K.A. Kantayeva** (technical secretary)

EDITORIAL BOARD:
*academician of NSA of RK, doctor of sociological
science, professor*

S.T. Seidumanov
*academician of NSA of RK, doctor of sociological
science, professor*

Z.K. Shaukenova
doctor of political science, professor

Y.K. Aliyarov
doctor of political science, professor

G.O. Nasimova
doctor of sociological science, professor

G.S. Abdirayimova
doctor of political science, professor

Zh.K.Simtikov
doctor of political science, professor

Lim ChaeWan(South Korea)
doctor of sociological science, professor

N.P. Narbut (Russia)
doctor of philosophical science, professor

I.A. Rau (Germany)
doctor of political science, professor

S.V. Reshetnikov (Belarus)
doctor of sociological science, professor

Lourans Ten (France)
doctor of philosophical science, professor

Ye.A. Kharkovshchenko (Ukraine)
doctor of political science, professor

N.P. Medvedev(Russia)
doctor of political science, professor

B.M. Toregaldieva (Kyrgyzstan)
doctor of political science, associate professor

A.Kurmangali
doctor of political science, associate professor

A.Zh. Mukazhanova
PhD (soc) **Zh.K. Karimova**

© NJS Abai Kazakh National Pedagogical
University, 2024

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
19 March 2021. №KZ89VPY00033638

Signed to print 23.07.2024. Format 60x84 ¹/₈.
Volume 12,75 – ubl.literature. . Order 319.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
Publishing house «Ulagat»
NJS Abai Kazakh National Pedagogical
University

**ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY**

МРНТИ:04.41.61

DOI: 10.51889/2959-6270.2024.86.2.001

К.Е.Дю¹, А.Д. Утепова^{2*}

¹*Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,
г.Алматы, Республика Казахстан;*

^{2*}*Фирма «Tour Lad KZ», г.Алматы, Республика Казахстан
e-mail: akranno.utepova@gmail.com

**ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ КРИЗИС В ЮЖНОЙ КОРЕЕ:
СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ**

Аннотация

В статье рассматриваются социологические проблемы демократического кризиса в Южной Корее, которые ещё не изучены в социально-политической науке. В статье более подробно, на конкретных материалах рассматриваются социологические вопросы демографического кризиса в Южной Корее: история демографического кризиса, основные причины демократического кризиса, воздействие демократического кризиса на Южную Корею. В статье отмечается, что Южная Корея сталкивается с серьёзными демографическими проблемами, такими как низкая рождаемость, высокая смертность и старение населения. Процент граждан, заключающих официальный брак, сократился, и количество заключённых браков достигло исторического минимума.

Демократический кризис в Южной Корее представляет собой серьёзный вызов для будущего общества и экономики страны. Низкий уровень рождаемости, стареющее население и изменения в структуре семейных отношений создают сложную ситуацию, требующую комплексного подхода и долгосрочных стратегий для решения проблемы. Для преодоления демографического кризиса в Южной Корее необходимо принятие широкомасштабных мер и реформ на различных уровнях. Это включает в себя стимулирование рождаемости через социальные и экономические меры, развитие гибких форм трудоустройства для женщин, улучшение условий для семей с детьми, поддержку молодых семей и создание условий для активного старения населения. В статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: демографический кризис, Южная Корея, рождаемость, социальные последствия, отношения, семья, анализ, общество.

К.Е. Дю¹, А.Д. Утепова^{2*}

¹*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

^{2*}*«Tour lad KZ» фирмасы, Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

**ОҢТҮСТІК КОРЕЯДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ДАҒДАРЫС:
ӘЛЕУМЕТТІК ТАЛДАУ**

Аңдатпа

Мақалада Оңтүстік Кореядағы әлеуметтік және саяси ғылымда әлі зерттелмеген демократиялық дағдарыстың әлеуметтанулық мәселелері қарастырылады. Мақалада Оңтүстік Кореядағы демографиялық дағдарыстың әлеуметтанулық аспектілері нақты материалдармен қарастырылады: демографиялық дағдарыстың тарихы, демократиялық дағдарыстың негізгі себептері және демократиялық дағдарыстың Оңтүстік Кореяға әсері.

Оңтүстік Корея төмен туу көрсеткіші, жоғары өлім-жітім және халықтың қартасы сияқты күрделі демографиялық мәселелерге тап болғаны атап өтіледі. Ресми некеге тұратын азаматтардың пайызы азайды және некеге тұру саны тарихи минимумға жетті.

Оңтүстік Кореядағы демократиялық дағдарыс елдің қоғамы мен экономикасының болашағы үшін күрделі сынақ болып табылады. Төмен туу деңгейі, халықтың қартаюуы және отбасылық қатынастар құрылымындағы өзгерістер күрделі жағдайды туғызады, ол мәселені шешу үшін кешенді тәсілді және ұзақ мерзімді стратегияларды талап етеді. Оңтүстік Кореядағы демографиялық дағдарысты еңсеру үшін түрлі деңгейлерде кең ауқымды шаралар мен реформаларды жүзеге асыру қажет. Бұл әлеуметтік және экономикалық шаралар арқылы туу көрсеткішін ынталандыруды, әйелдер үшін икемді жұмыс нысандарын дамытуды, балалары бар отбасылар үшін жағдайды жақсартуды, жас отбасыларды қолдауды және халықтың белсенді қартаюуына жағдай жасауды қамтиды. Мақалада даулы мәселелер де қарастырылады.

Түйін сөздер: демографиялық дағдарыс, Оңтүстік Корея, туу көрсеткіші, әлеуметтік салдар, қатынастар, отбасы, анализ, қоғам.

K.E.Du¹, A.D. Utepova^{2*}

*¹ Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan;*

^{2*} Tour Lad KZ company, Almaty, Kazakhstan

DEMOGRAPHIC CRISIS IN SOUTH KOREA: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Abstract

The article examines the sociological problems of the democratic crisis in South Korea, which have not yet been studied in social and political science. The article delves into the sociological aspects of the demographic crisis in South Korea with specific materials: the history of the demographic crisis, the main causes of the democratic crisis, and the impact of the democratic crisis on South Korea. It is noted that South Korea faces serious demographic problems such as low birth rates, high mortality, and an aging population. The percentage of citizens entering into official marriages has decreased, and the number of marriages has reached a historic low.

The democratic crisis in South Korea represents a serious challenge for the future of the country's society and economy. Low birth rates, an aging population, and changes in the structure of family relationships create a complex situation requiring a comprehensive approach and long-term strategies to solve the problem. To overcome the demographic crisis in South Korea, it is necessary to implement large-scale measures and reforms at various levels. This includes stimulating birth rates through social and economic measures, developing flexible employment forms for women, improving conditions for families with children, supporting young families, and creating conditions for active aging of the population. The article also addresses controversial issues.

Keywords: demographic crisis, South Korea, birth rate, social consequences, relationships, family, analysis, society.

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ

В нашей статье предлагаем рассмотреть вопросы демографического кризиса в Южной Корее в контексте социологического исследования. На протяжении многих лет демографический кризис в Южной Корее остаётся актуальным, ещё в социологии неизученным и требует глубоких исследований.

В начале социологического исследования стоит разъяснить историю возникновения демографического кризиса в Южной Корее. Это позволит нам правильно понять природу

этого явления и его последствия в современной Южной Корее. Понимание сущности демографического кризиса в Южной Корее как результат ненаучной социальной политики Республики Кореи поможет нам осмыслить его отрицательную роль в обществе.

После этого мы обращаем внимание на негативное влияние демографического кризиса в Южной Корее, на социальную жизнь и семью корейского населения. Особое внимание будет уделено социальной политике Республики Кореи, её влияние на демографические процессы в стране.

Рассмотрение роли демографической политики государства и общества станет ключевым моментом социологического анализа. Мы изучаем историю, причины и воздействие демографического кризиса в Южной Корее и выявим его проблемы и способы решения.

В заключение подводятся итоги проведённого социологического анализа и формируются дальнейшие перспективы исследований в области демографии. Таким образом, статья призвана внести свой вклад в понимание, исследование этого явления и его отрицательной роли в жизни корейского населения.

ВВЕДЕНИЕ

Демографический кризис в Южной Корее является одной из наиболее острых социальных проблем, привлекающих внимание исследователей, политиков и общественности. Резкое снижение рождаемости и старение населения оказывают значительное влияние на социальную, экономическую и политическую сферы страны. Южная Корея, как одна из ведущих мировых экономик, сталкивается с вызовами, которые могут кардинально изменить её будущее. Настоящая работа представляет собой социологический анализ демографического кризиса в Южной Корее, целью которого является выявление основных причин и последствий данного явления, а также рассмотрение мер, предпринимаемых правительством и обществом для его преодоления.

Прежде всего, следует отметить, что актуальность социологического исследования проблемы демографического кризиса в Южной Корее состоит в том, что Республика Корея сталкивается с серьёзными демографическими проблемами, такими как низкая рождаемость, высокая смертность и старение населения.

В последние десятилетия Южная Корея столкнулась с резким снижением рождаемости, что привело к уменьшению численности населения. Это имеет негативные последствия для экономического и социального развития страны, так как сокращается рабочая сила и увеличивается доля пожилого населения, требующего ухода и медицинского обслуживания. Изучение демографического кризиса в Южной Корее позволяет выявить причины и факторы, влияющие на низкую рождаемость и старение населения. Это может включать социально-экономические факторы, такие как высокие расходы на детей, рост стоимости жилья и образования, а также изменение социальных ценностей и предпочтений молодого поколения.

Кроме того, социологическое исследование демографического кризиса в Южной Корее может помочь разработать стратегию и политику, направленные на социальное стимулирование рождаемости, поддержку семей и уход за пожилыми людьми. Это может включать меры по снижению финансовой нагрузки на семьи, предоставлению доступных услуг по уходу за детьми и пожилыми людьми, а также созданию условий для баланса между работой и семейной жизнью.

Социологическое исследование демографического кризиса в Южной Корее является важным шагом для разработки эффективных стратегий и политик, которые помогут справиться с демографическими вызовами и обеспечить устойчивое развитие страны.

В связи с этим следует отметить, что, несмотря на множество опубликованных работ по проблемам демографии, социологические аспекты демографического кризиса в Южной Корее в социально-политической науке остались неизученными.

Целью данной статьи является социологический анализ причин демографического кризиса в Южной Корее, изучение влияния факторов, таких как социальные изменения, экономическое давление и т.д. Для реализации поставленной цели определены задачи, которые сводятся к следующему: изучение истории демографического кризиса в Южной Корее; исследование основных причин демографического кризиса в Южной Корее; уточнение и раскрытие воздействия демографического кризиса на Южную Корею.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Теоретическими и методологическими основами исследования статьи послужили фундаментальные положения философии, социологии, демографии, правоведения, достижения мировой общественной мысли по проблемам демографии. При этом, базу методологии исследования темы составляет применение принципов объективности, научности, комплексности, системности, а также единство теории и практики. В статье используются общенаучные методы познания и вытекающие из них междисциплинарные и частные методы исследования. В ходе исследования были применены системный, структурно-функциональный, институциональный, сравнительный и другие методы анализа.

В данной работе применяется социологический метод исследования, который основывается на сборе и анализе данных из различных источников. Этот метод позволяет получить объективную информацию и провести глубокий анализ для выявления закономерностей и тенденций демографического кризиса в Южной Корее.

Для сбора данных были использованы различные источники, включая опросы, статистические данные, архивные материалы и интернет-ресурсы. Важным аспектом исследования является использование данных, полученных от Национального статистического бюро и других авторитетных организаций. Эти данные включают показатели рождаемости, уровни занятости, экономические факторы и изменения в социокультурных ценностях. Кроме того, были проведены опросы среди граждан Южной Кореи, включая друзей, знакомых и преподавателей, с целью выяснения их мнений о причинах демографического кризиса.

Опросы проводились в онлайн-формате в виде мини-теста на двух языках: английском и корейском. В исследовании приняли участие 26 человек. Полученные результаты были визуализированы в виде диаграмм, что позволило наглядно представить основные факторы, влияющие на снижение численности населения. По результатам опроса выявлено, что основные причины демографического кризиса связаны с изменением мировоззрения на браки и трудовую занятость женщин, а также экономическими проблемами.

Методы исследования включают:

1. Использование опросов, статистических данных, архивных материалов и интернет-ресурсов для получения актуальной информации о демографических изменениях и их причинах.

2. Проведение качественного и количественного анализа собранных данных для выявления закономерностей и тенденций. Анализ включает сравнение различных временных периодов и выявление изменений в рождаемости, занятости и социально-экономических условиях.

3. Представление результатов опросов и статистических данных в виде диаграмм и графиков для наглядного отображения основных факторов и тенденций.

Основные данные, используемые в исследовании, включают показатели рождаемости, уровни занятости, экономические факторы и изменения в социокультурных ценностях. Например, исторические данные о рождаемости в Южной Корее с 1960 по 2022 годы показывают значительное снижение коэффициента рождаемости, что связано с изменениями в государственной политике и общественных установках. Кроме того, данные Национального статистического бюро и статьи, опубликованные Представительством ТАСС,

подтверждают, что финансовые трудности, высокая стоимость жилья, содержание детей и конкурентная среда являются дополнительными причинами снижения рождаемости.

Важной частью исследования является анализ изменений в трудовой занятости женщин, изменении отношения к браку и разводам, психологическом состоянии граждан и экономических факторов. Эти аспекты были исследованы с использованием данных из различных источников и опросов. Например, данные из отчетов Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) показывают высокую смертность и распространенность депрессии среди молодого поколения, что также влияет на демографическую ситуацию.

Таким образом, методология исследования основывается на комплексном подходе к сбору и анализу данных, что позволяет получить всестороннее представление о причинах и последствиях демографического кризиса в Южной Корее. Собранные данные и результаты анализа предоставляют возможность другим ученым воспроизвести исследование и подтвердить его валидность.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ

История возникновения демографического кризиса

История демографического кризиса в Южной Корее берет свои корни еще 90 лет назад. В то время, в 1911 году, когда провели перепись населения, выявилось, что на полуострове проживает более 17 миллионов человек. Тогда Корея еще не была разделена на Юг и Север. Однако к 1945 году, когда Корея разделилась, численность населения превысила 30 миллионов человек. Из них 20 млн стали жителями Южной Кореи и 10 млн – жителями Северной Кореи [1].

Уже в 60-х годах из Америки пришел «научный слух» о предполагаемом перенаселении Земли, в связи с чем, весь мир стал переживать и волноваться, и Корея не стала исключением. В связи с этим, Республика Корея начинает менять внутреннюю политику в соответствии с данной идеей. Именно поэтому в 1960-х годах в связи с ростом населения была запущена политика «Планирование семьи» с целью улучшения благосостояния граждан и понижения рождаемости в условиях ограниченного пространства для проживания и дефицита внешних ресурсов.

Первым шагом в этой политике была пропаганда идеи «идеальная семья», основанная на принципе 3-3-35. То есть рожать троих детей с перерывом в 3 года, а после 35 лет и вовсе не рожать детей. Данная идея должна была помочь сократить численность населения в Южной Корее, чтобы исключить возможности дефицита внешних ресурсов [2].

Вторым шагом в 1970-х годах было принято решение через рекламы пропагандировать идею «идеальная семья», включающую лишь двух детей, а если быть точнее – мальчика и девочку.

Интересным фактом является тот момент, что правительство посредством образовательных материалов начинает убеждать граждан Кореи о том, что необходимо рожать не только мальчиков, как в былые времена, но и девочек тоже.

Эту программу можно обозначить зарождением демографического кризиса в Южной Корее. Данная программа привела к снижению рождаемости в стране, как и планировалось, однако последствия, которые выявились в конечном счете никто не мог и представить. Если рассмотреть в хронологическом порядке, то коэффициент рождаемости в 1960 году составлял 6,1, в 1970 году – 4,3, а к 1983 году снизился до 2,03 ребенка на женщину. К этому времени Республика Корея достигла уровня простого воспроизводства, необходимого для поддержания стабильного населения. Однако рождаемость продолжала снижаться: в 1985 году коэффициент рождаемости составил 1,5, а уже в 1990 году – 1,57. Для поддержания уровня занятости необходим показатель 2,1 ребенка на одну женщину. К концу 1990-х годов рождаемость достигла 1,4 и правительство Кореи столкнулось с проблемой низкой

рождаемости в южной части полуострова. В 2022 году коэффициент снизился до 0,82, что является тревожной демографической ситуацией. В связи с этим, факторы исследования, влияющие на сокращение численности населения, и разработка показателей для экономического роста и улучшения ситуации становятся важными задачами [1].

В результате демографического кризиса Южная Корея столкнулась с такой проблемой, как низкая рождаемость и быстрое старение населения. Это создало серьезные вызовы для экономического развития, социальной защиты и демографической устойчивости страны.

В данной работе применяется социологический метод исследования, основанный на сборе и анализе данных. Этот метод позволил получить объективную информацию и провести глубокий анализ, чтобы выявить закономерности и тенденции. Сбор данных был осуществлен с использованием различных источников, таких как опросы, статистические данные, архивы, интернет-источники и т.д.

Основные причины возникновения демографического кризиса

Для выяснения основных причин возникновения демографического кризиса в Южной Корее был проведен не только анализ различных источников информации, но и также проведен опрос среди граждан, включая друзей, знакомых и преподавателей, проживающих в стране (рис.1). Целью опроса было выявить мнение населения о том, какие основные факторы повлияли на снижение численности населения в Южной Корее. Опрос был совершен в онлайн-формате, в виде мини-теста на двух языках: английский и корейский. В опросе приняло участие 26 человек, и были получены следующие результаты:

Рисунок 1 – диаграмма опроса с целью выявления мнения населения о главных факторах демографического кризиса (2024 год)

Опираясь на этот график, можно сказать, что основными причинами демографического кризиса является изменение мировоззрения на браки и трудовая занятость женщин. А уже потом экономические проблемы.

Проведенные опросы общественного мнения показали, что взгляды корейского общества на традиционные ценности изменились. Финансовые трудности, высокая стоимость жилья, содержание детей и конкурентная среда являются дополнительными причинами. Исследования, проведенные Национальным статистическим бюро в конце 2022 года, подтверждают эти факты. Из статьи «Экономическое чудо и демографическая яма Южной

Кореи», опубликованной Представительством ТАСС, были выявлены следующие показатели: 7% южнокорейцев отмечают, что не вступают в брак из-за финансовых проблем, 14,6% указывают на нестабильность на работе, а 13,6% считают, что брак не является необходимым. Другие причины включают ответственность за воспитание детей (12,8%), сложности в установлении долгосрочных отношений (12,2%), предпочтение свободного образа жизни (8,5%) и проблемы совмещения семьи и работы (7,7%) [3] (рис.2).

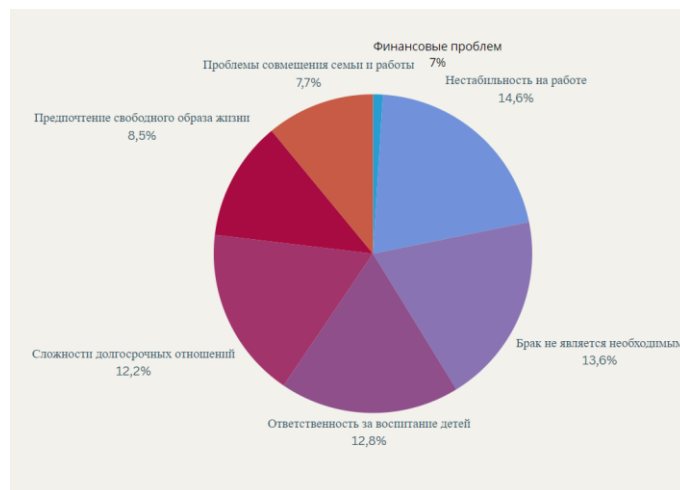

Рисунок 2 – диаграмма представительства ТАСС, выявляющие факторы, повлиявшие на демографический кризис.

Подводя итоги опроса, анализа статьи, опубликованной Представительством ТАСС и других источников, мы рассмотрели следующие четыре фактора, повлиявшие на демографический кризис.

1. Тема «Трудовая занятость женщин» представляет собой интересное и актуальное исследование, которое позволяет рассмотреть изменения в роли женщин в обществе на протяжении времени. В 70-х годах около 90% семейного заработка возлагалась на плечи мужчин, женщины же ограничивались работой только до брака. Однако современные тенденции показывают, что все больше женщин стремятся построить успешную карьеру, вместо того чтобы сосредоточиться на создании семьи (еще в конце 70х годов закон о принудительном увольнении женщин после замужества был отменен). Это явление может быть объяснено влиянием глобализации и расширением возможностей для женщин в сфере бизнеса и карьерного роста. Процент женщин, желающих стать независимыми бизнес-вумен, постоянно увеличивается. Важно отметить, что эти изменения в трудовой занятости женщин имеют как положительные, так и отрицательные аспекты. С одной стороны, женщины получают возможность проявить свой потенциал и достичь успеха в профессиональной сфере. Они становятся более независимыми и самостоятельными, что способствует равноправию полов и снижению гендерных неравенств. С другой стороны, рост числа женщин, стремящихся к карьере, приводит к некоторым социальным и демографическим последствиям.

2. Изменение отношений к браку. Процент граждан, заключающих официальный брак, сократился, и количество заключенных браков достигло исторического минимума. В контексте Южной Кореи замужние женщины считают, что после рождения ребенка продолжение рабочей деятельности становится невозможным. Это приводит к тому, что женщины откладывают рождение детей до позднего возраста, примерно в 30-35 лет, и ограничиваются одним-двумя детьми. Такой подход позволяет им возобновить свою рабочую деятельность после рождения ребенка. В результате такого отношения к браку,

корейцы вступают в него значительно позже, чем граждане Казахстана, например. Также стоит отметить, что в южнокорейском обществе все более распространено сожителство без семейного участия. Это означает, что пары живут вместе, но не оформляют свои отношения официальным браком.

Нельзя также забывать и об изменении отношении к разводам. До 90-х годов развод в корейской семье был немислим и считался позором. После развода девушке было проблематично повторно выйти замуж, так как считалась «испорченной». Однако начиная с 90-х годов, общество начало принимать этот феномен и привыкать. Сейчас уже в Южной Корее к официальным разводам относятся абсолютно спокойно, как и в развитых странах мира.

Важно подчеркнуть, что эти изменения в отношении к браку имеют как положительные, так и отрицательные аспекты. С одной стороны, отсрочка вступления в брак и рождение детей позволяет женщинам достичь высокого уровня образования и построить успешную карьеру, что способствует их независимости и самореализации. С другой стороны, сокращение количества официальных браков имеет негативные социальные последствия, такие как снижение рождаемости и проблемы с демографическим развитием.

3. Психологическое состояние граждан Южной Кореи. Согласно отчету Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), в 2011 году в Южной Корее была зарегистрирована высокая смертность, составившая 31,7 случаев на 100 000 человек. В 2021 году самоубийство стало основной причиной смерти в возрастной группе от 10 до 40 лет. [4]. На данный момент молодое поколение корейцев испытывает давление на успех, который является основным требованием для большинства семей. Общество навязывает идеал успеха, к которому все должны стремиться. Люди, которые не укладываются в общий ритм, становятся аутсайдерами и чувствуют себя ненужными.

В результате у многих молодых людей развивается депрессия, сильный комплекс неполноценности и психические расстройства. В крупных компаниях часто встречаются случаи суицидов на рабочем месте, например, для определения условий для бесконечной гонки и конкурентной эффективности.

4. Экономические факторы. Однако наиболее распространенными объяснениями нежелания вступать в брак являются разумные соображения. Согласно исследованию, опубликованному организацией «Гражданская коалиция за экономическую справедливость», средняя стоимость 100-квдратного метра квартиры в Сеуле в 2022 году составляла почти 1 миллион долларов США. Цены на недвижимость в столичном регионе выросли в четыре раза с 2004 года и в два раза с 2017 года. Средний доход жителя Сеула составляет около 38 700 долларов в год, что означает, что ему потребуется около 25 лет, чтобы купить такую квартиру.

Согласно данным инвестиционного банка Джеффриса Файнэншл Групп, в 2022 году Республика Корея стала глобальным лидером по затратам на воспитание и содержание детей. На каждого ребенка до 18 лет требуется часть суммы, превышающей ВВП на душу населения в стране в 7,8 раза, что составляет 244 000 долларов США [5]. В условиях свободной конкуренции за место в престижных учебных заведениях южнокорейские школьники посещают платные дополнительные занятия и массово пользуются услугами репетиторов. По этой причине женщины стремятся заработать капитал до заключения брака и рождения ребенка, что сказывается на их возрасте. В результате молодое поколение не может заменить старшее поколение.

Последняя причина, о которой пойдет речь, является немаловажной, как и предыдущие. Речь пойдет о поколении «Сампхо» или если перевести дословно – *Поколение трех отказов*. (кор. 삼포세대, 三抛世代sampho sedə). Это поколение впоследствии превратилось в «поколение, которое отказалось от N вещей».

«Поколение трех отказов» – это неологизм, придуманный в 2011 году специальной группой, выпускающей газету «Кёнхян»(경향신문) в специальной серии «Государство благосостояния»(복지국가를 말한다). В основном его используют либеральные газеты, такие как "Кёнхян синмун"(경향신문) и «Ханкёре»(한겨레신문), а также само молодое поколение [6].

Дословно термин «Сампхо седэ» обозначает молодежь, отказавшуюся от трех основных аспектов традиционной жизни: свиданий, брака и рождения детей. Это явление отражает изменения в социокультурных ценностях и приоритетах молодежи в современном обществе. Поколение «Сампхо» стало объектом изучения и обсуждения в Корее и за ее пределами из-за своего влияния на демографическую ситуацию и социальные тенденции.

Помимо «Поколения трех отказов», существуют также аналогичные поколения пяти, семи, девяти, десяти и полного отказов. Они включают в себя отказ от различных аспектов жизни, таких как трудовая занятость, домовладение, межличностные отношения, надежда, здоровье, внешний вид и даже жизнь в целом. Эти поколения отражают сложные изменения в образе жизни и ценностях современной молодежи.

Основными причинами этих поколений стало изменение мировоззрения женщин на жизнь в обществе. Сегодня женщины, проживающие на территории Южной Кореи, стремятся построить карьеру и личную одинокую жизнь в комфорте и стабильности. И с каждым годом количество людей, проживающих холостую жизнь, увеличивается. Более того, сейчас жить одному комфортнее и дешевле, ведь в Корее теперь существуют все условия жизни. Появляются товары и термины, ориентированные лишь на одну персону. Например: 혼밥 (“хонпап”) – кушать в одиночестве, 혼놀 («хонноль») – отдыхать в одиночестве, 혼술 («хонсуль») – выпивать в одиночестве. Более того, сегодня дешевле заказать доставку еды на одного, нежели закупаться продуктами и готовить на семью. Также открываются новые заведения и магазины для одиноких людей.

На самом деле, 69% представителей поколения 2030 года считают себя частью поколения N. Интернет-портал вакансий Saramin (www.saramin.co.kr) под руководством генерального директора Ли Чон Гына опросил 1675 человек в возрасте от 20 до 30 лет с вопросом: «Вы считаете себя частью поколения N?» и 69% ответили утвердительно. В результате опроса выяснилось, что отказ от «брака» был самым популярным ответом, получив 56,8% голосов (несколько вариантов ответа). За ним следуют «мечты и надежды» (56,6%), «покупка жилья» (52,6%), «любовь» (46,5%), «роды» (41,1%), «человеческие отношения» (40,7%), «здоровье» (26,5%) и «внешность» (25,4%), в среднем отказавшись от 5 аспектов. По данным опроса, женщины чаще всего отказывались от «брака» (50,7%), в то время как мужчины чаще всего отказывались от «мечт и надежд» (33,3%).

В результате опроса 73,5% участников заявили, что они испытывают стресс из-за того, от чего отказались. Это привело к «снижению мотивации к жизни» (76,4%, несколько ответов), «снижению уверенности» (64,7%), «повышению неудовлетворенности окружением» (50,9%), «отключению от внешнего мира» (34,1%), «ухудшению здоровья» (27,6%) и «повышению склонности к насилию» (19,4%).

Согласно данным опроса, поколение 2030 года выделило «экономическую стабильность» (33,3%) как наиболее необходимое условие для преодоления проблем, связанных с поколением N-ро. Также были отмечены «изменения в социальной атмосфере, направленные на конкуренцию» (26,9%) и «поддержка национальной политики» (21,5%) как важные аспекты, требующие внимания [2].

Существуют еще множество факторов, повлиявших на кризис в Южной Корее, однако мы рассмотрели самые яркие примеры, которые оказали наибольшее влияние на социальную структуру общества. В различных странах существуют сходные явления, которые отражают

изменения в ценностях и образе жизни молодежи. Например, в Соединенных Штатах представители поколения X, известные как «поколение бумеранга». Они, как правило, остаются жить с родителями даже после достижения совершеннолетия, когда обычно принято жить отдельно. Это вызвано, главным образом, экономическими трудностями, высоким уровнем безработицы и различными экономическими спадами, что приводит к отсрочке формирования собственной семьи из-за финансовых затруднений.

В Японии наблюдается аналогичное явление с новым поколением молодежи, которое получило название «поколение сатори». Они схожи с «поколением сампх» в том, что не проявляют интереса к материальным благам, зарубежным поездкам, деньгам и успешной карьере.

В Европе также существуют аналогичные понятия и группы, сопоставимые с «поколением сампхо». Например, в Греции их называют «поколением 700 евро». Эти молодые люди, работающие на временных позициях, получают минимальную заработную плату в размере 700 евро в месяц из-за экономических трудностей и высокой безработицы. Такие термины отражают социальные и экономические аспекты жизни молодежи и вызывают обсуждения о влиянии этих явлений на общество и будущее [7].

Воздействие демографического кризиса на Южную Корею

Демографический кризис оказал значительное воздействие на экономику и общество Южной Кореи [8]. Одним из наиболее важных последствий является сокращение численности рабочей силы. Низкий уровень рождаемости приводит к дефициту рабочей силы во всех сферах экономики, что сказывается на производительности и конкурентоспособности страны на мировой арене.

Снижение численности рабочей силы из-за демографического кризиса создает серьезные вызовы для корейской экономики. Недостаточное количество трудоспособного населения ограничивает потенциал роста различных отраслей, а также затрудняет обеспечение необходимого уровня производства и обслуживания. Кроме того, сокращение численности рабочей силы может привести к увеличению нагрузки на социальные системы и пенсионные фонды, что в свою очередь может вызвать дополнительные экономические проблемы.

Старение населения оказывает значительное воздействие на состав и динамику рабочей силы на протяжении многих лет и даже поколений. Этот процесс влияет на различные аспекты экономики и общества.

Во-первых, долгосрочные темпы роста занятости замедлились, и наблюдается стабильная тенденция увеличения занятости среди людей старше 40 лет. Старшие работники становятся все более значимой частью рабочей силы, что негативно влияет на структуру рынка труда и требования к квалификации работников.

Во-вторых, уровень волатильности занятости снизился из-за уменьшения доли работников в возрасте 20 лет и более стабильной занятости среди лиц в возрасте 50 лет и старше с 2000 года. Это указывает на изменения в структуре занятости и возрастных группах работников, а это в свою очередь имеет влияние на динамику рынка труда.

Старшие работники стали менее подвержены колебаниям в занятости из-за их ограниченной способности гибко реагировать на циклические изменения в деловой активности. Они чаще самозаняты, что может означать более низкий уровень дохода и нестабильность.

Одним из дополнительных последствий демографического кризиса в Южной Корее является закрытие университетов в связи с нехваткой студентов и денежных средств для поддержания учреждения. Сокращение числа молодежи в стране приводит к уменьшению спроса на высшее образование, что оказывает негативное влияние на университеты. В условиях уменьшающегося числа абитуриентов университеты сталкиваются с проблемой заполнения учебных групп и обеспечения необходимого финансирования. В свою очередь закрытие университетов может иметь серьезные последствия для образовательной системы

страны, а также для доступности высшего образования для молодежи. Это также влияет на научные и исследовательские возможности в стране, поскольку университеты являются важными центрами научной работы и инноваций. Кроме того, уменьшение числа студентов в университетах вызывает нехватку квалифицированных специалистов в различных отраслях экономики. Это в свою очередь, отрицательно сказывается на конкурентоспособности страны и способности привлекать инвестиции и новые технологии. Недостаток высококвалифицированных кадров ограничивает развитие инноваций и научных исследований и замедляет темпы экономического роста и технологического прогресса.

Следующее последствие является также значимым для Республики Корея. Старение населения характеризуется увеличением доли пожилого населения (как правило, это люди старше 65 лет) в общей численности населения и снижением доли рабочего населения.

Старение населения оказывает значительное воздействие на различные аспекты общества и экономики. Во-первых, это система социального обеспечения. Увеличение процента пожилого возраста населения, ставит под угрозу устойчивость систем как пенсионного обеспечения с медицинским страхованием, так и социальной поддержки. Во-вторых, это момент здравоохранения. Старееющее население обычно имеет более высокие потребности в медицинской помощи и уходе, что в свою очередь требует значительных ресурсов здравоохранения. Это приводит к увеличению расходов на здравоохранение и необходимости развития специализированных услуг для пожилых людей.

Экономическое влияние демографических изменений оказывает прямое воздействие на развитие страны. Увеличение числа иждивенческого населения увеличивает социальную нагрузку и снижает потенциальные инвестиции в производственную деятельность трудоспособного населения, что тормозит экономический рост. Сокращение численности населения трудоспособного возраста приводит к замедлению экономической активности и занятости. Это снижает производство и общие налоговые поступления в страну и приводит к увеличению налогового бремени для физических лиц, что в конечном итоге может уменьшить личные и домашние сбережения, инвестиции и создать порочный круг, приводящий к нестабильности на рынке труда и общему экономическому спаду.

Исследования, проведенные с использованием панельных данных стран ОЭСР, показывают, что уменьшение численности населения трудоспособного возраста на 1% может привести к снижению ВВП примерно на 0,59%, а уменьшение зависимого населения на 1% – к снижению ВВП примерно на 0,17%. Проекция также показывает, что ожидается снижение ВВП к 2050 году на 28,38% по сравнению с 2022 годом, что в пересчете на годовой темп роста составляет примерно 1,18% в год с 2022 по 2050 год. Эти данные свидетельствуют о значительном влиянии демографических изменений на экономическую ситуацию и необходимости разработки соответствующих стратегий для обеспечения устойчивого развития [9].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Демографический кризис в Южной Корее представляет собой серьезный вызов для будущего общества и экономики страны. Низкий уровень рождаемости, старееющее население и изменения в структуре семейных отношений создают сложную ситуацию, требующую комплексного подхода и долгосрочных стратегий для решения проблемы. Одной из главных проблем, с которой сталкивается современная Южная Корея, является недостаточно высокий уровень рождаемости [10], который приводит к уменьшению численности рабочей силы и увеличению доли старшего возраста населения. Это в свою очередь оказывает давление на социальные системы, включая пенсионные фонды, систему здравоохранения и образования.

Старееющее население также создает вызовы для экономики, поскольку уменьшается потенциал для роста и инноваций. С увеличением доли пожилых людей возрастает потребность в уходе и медицинском обслуживании, что может привести к дополнительным

нагрузкам на бюджет и ресурсы государства. Изменения в семейных структурах, включая увеличение числа одиноких людей и семей без детей, также оказывают влияние на демографическую ситуацию в стране. Это может привести к уменьшению социальной поддержки для пожилых и созданию дополнительных вызовов в области ухода за ними.

Для преодоления демографического кризиса в Южной Корее необходимо принятие широкомасштабных мер и реформ на различных уровнях. Это включает в себя стимулирование рождаемости через социальные и экономические меры, развитие гибких форм трудоустройства для женщин, улучшение условий для семей с детьми, поддержку молодых семей и создание условий для активного старения населения.

Кроме того, важно развивать инновационные подходы к решению демографического кризиса, такие как использование технологий, цифровизация социальных услуг, укрепление межнациональных отношений и увеличение мобильности населения. Только через совместные усилия государства, общества и частного сектора можно обеспечить устойчивое развитие и процветание Южной Кореи в условиях демографического вызова.

Изучение демографического кризиса в Южной Корее предоставляет важные уроки, которые могут быть применимы и полезны для Казахстана и стран СНГ.

Применение уроков и аспектов, вытекающих из демографического кризиса в Южной Корее, поможет Казахстану справиться с вызовами, связанными с демографическими изменениями, обеспечить устойчивое развитие общества и создать благоприятные условия для жизни и развития всех его членов.

Выводы

Демографический кризис в Южной Корее представляет собой сложное и многогранное явление, обусловленное множеством факторов, влияющих на рождаемость и численность населения. Исследование позволило выявить основные причины и последствия этого кризиса, а также предложить возможные пути его преодоления.

1. Основной причиной демографического кризиса является значительное снижение рождаемости. Анализ исторических данных показал, что коэффициент рождаемости в Южной Корее упал с 6 детей на одну женщину в 1960-х годах до менее 1 ребенка на женщину в 2022 году. Это связано с изменением общественных ценностей, высокими экономическими затратами на воспитание детей и увеличением участия женщин в трудовой деятельности.

2. Высокая стоимость жизни, особенно на жилье и образование, является одним из ключевых факторов, влияющих на решение семей заводить детей. Финансовые трудности и нестабильность на рынке труда также способствуют снижению рождаемости, так как молодые семьи предпочитают откладывать рождение детей до улучшения экономической ситуации.

3. Изменение отношения к браку и семье играет важную роль в демографическом кризисе. Молодые люди всё чаще предпочитают откладывать брак или вообще его избегать, что снижает вероятность рождения детей. Также важным фактором является изменение роли женщин в обществе, когда женщины все чаще делают карьеру и занимают активную позицию в трудовой деятельности, что снижает их готовность заводить детей.

4. Высокий уровень стресса и депрессии среди молодых людей также оказывает влияние на демографическую ситуацию. Психологические проблемы, связанные с давлением со стороны общества и семьи, а также с конкуренцией на рынке труда, делают молодых людей менее склонными заводить детей.

5. Несмотря на усилия правительства по стимулированию рождаемости, такие как финансовые выплаты за рождение детей и улучшение условий для работающих родителей, эти меры пока не принесли значительных результатов. Это свидетельствует о необходимости более комплексного подхода, включающего улучшение экономических условий и поддержку семей на всех этапах жизни.

Для преодоления демографического кризиса в Южной Корее необходимы комплексные меры, направленные на улучшение экономических условий, поддержку семей и изменение общественных ценностей:

- Увеличение финансовой помощи для молодых семей, субсидии на жилье и образование, а также улучшение условий труда могут способствовать повышению рождаемости.

- Разработка программ, позволяющих совмещать работу и воспитание детей, включая гибкий график работы и возможности дистанционной работы.

- Проведение кампаний по изменению общественного мнения о браке и семье, а также поддержка психологического здоровья молодых людей.

- Развитие детских садов и образовательных учреждений, чтобы облегчить доступ к качественному уходу и образованию для детей.

Таким образом, решение демографического кризиса требует скоординированных усилий на всех уровнях общества и государства. Комплексный подход, включающий экономические, социальные и культурные меры, может способствовать улучшению демографической ситуации и обеспечить устойчивое развитие Южной Кореи в будущем.

Литература:

1. *South Korea's population paradox*. – Текст: электронный // BBC.com: сайт. [Электрон. ресурс]. – URL: <https://www.bbc.com/> (дата обращения: 02.09.2023).

2. 안형익. KOSTAT 통계플러스 2021년 봄호 / 안형익 // Kostat: [Electronic resource] / – URL: https://kostat.go.kr/board.es?mid=a90102010100&bid=11918&act=view&list_no=388841 (date of viewing: 11.02.2023).

3. Иванов И. Экономическое чудо и демографическая яма Южной Кореи, Федеральное государственное унитарное предприятие / [Текст электронный] «Информационное телеграфное агентство России (ИТАР-ТАСС)». – URL: <https://tass.ru/> URL: <https://tass.ru/opinions/16868761> (дата обращения: 26.10.2023)

4. *Suicide Rate by Country 2023* // [Electronic resource] / World Population Review. – 2023. Network access mode: – URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/suicide-rate-by-country> (date of viewing: 26.10.2023)

5. Население Южной Кореи / Bdex: [Электрон. ресурс] – URL: <https://bdex.ru/naselenie/south-korea/#:~:text=%D> (дата обращения: 11.02.2023).

6. Jung, Hwan-bo ‘삼포세대’가 된 ‘X세대’... 불만의 에너지, 참여로 분출 (кор.). / [Electronic resource] / NEWS. – 2011. – 27 октября. Network access mode: URL: news.khan.co.kr (date of viewing: 23.02.2024)

7. Freedman J. *Global research strategy* / Jonathan Freedman – / Jefferies: [Электрон. ресурс] / Network access mode: – URL: <https://www.jefferies.com/ResearchandAnalysis/GlobalResearchStrategy/2/280> (date of viewing: 12.02.2023).

8. Ланьков А.Н. Население Кореи: вчера и сегодня / А.Н. Ланьков. – Текст: электронный // Guide.travel.ru: сайт. – URL: http://guide.travel.ru/south_korea/4585.html (дата обращения: 01.10.2023).

9. Raymo J. *Marriage Decline in Korea: Changing Composition of the Domestic Marriage Market and Growth in International Marriage* / James M. Raymo, Hyunjoon Park Text: direct // Bethesda: National Library of Medicine. –2020. – 193 с.

10. Темников А. Демографический кризис или почему в Ю. Корее рождаемость самая низкая в мире / Артем Темников // Guide in Seoul: [сайт]. – URL: <https://guideinseoul.com/birth-problem-in-korea/> (дата обращения: 29.01.2023).

References:

1. South Korea's population paradox. – Tekst: elektronnyj // BBC.com: sajt. [Elektron. resurs. – URL: <https://www.bbc.com/> (data obrashcheniya: 02.09.2023).
2. 안형익. KOSTAT 통계플러스 2021년 봄호 / 안형익 // Kostat: [Electronic resource] / – URL: https://kostat.go.kr/board.es?mid=a90102010100&bid=11918&act=view&list_no=388841 (date of viewing: 11.02.2023).
3. Ivanov I. Ekonomicheskoe chudo i demograficheskaya yama YUzhnoj Korei, Federal'noe gosudarstvennoe unitarnoe predpriyatie / [Tekst elektronnyj] «Informacionnoe telegrafnoe agentstvo Rossii (ITAR-TASS)». – URL: <https://tass.ru/> URL: <https://tass.ru/opinions/16868761> (data obrashcheniya: 26.10.2023)
4. Suicide Rate by Country 2023 // [Electronic resource]/ World Population Review. – 2023. Network access mode: – URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/suicide-rate-by-country> (date of viewing: 26.10.2023)
5. Naselenie YUzhnoj Korei / Bdex: [Elektron. resurs] – URL: <https://bdex.ru/naselenie/south-korea/#:~:text=%D> (data obrashcheniya: 11.02.2023).
6. Jung, Hwan-bo ‘삼포세대’가 된 ‘X세대’... 불만의 에너지, 참여로 분출 (kor.). / [Electronic resource]/ NEWS. – 2011. – 27 oktyabrya.. Network access mode: URL: news.khan.co.kr (date of viewing: 23.02.2024)
7. Freedman J. Global research strategy / Jonathan Freedman – / Jefferies: [Elektron. resurs] / Network access mode: – URL: <https://www.jefferies.com/ResearchandAnalysis/GlobalResearchStrategy/2/280> (date of viewing: 12.02.2023).
8. Lankov A.N. Naselenie Korei: vchera i segodnya / A.N. Lan'kov. – Tekst: elektronnyj // Guide.travel.ru: sajt. – URL: http://guide.travel.ru/south_korea/4585.html (data obrashcheniya: 01.10.2023).
9. Raymo J. Marriage Decline in Korea: Changing Composition of the Domestic Marriage Market and Growth in International Marriage / James M. Raymo, Hyunjoon Park Text: direct // Bethesda: National Library of Medicine. –2020. – 193 s.
10. Temnikov A. Demograficheskij krizis ili pochemu v YU. Koree rozhdadmost' samaya nizkaya v mire / Artem Temnikov // Guide in Seoul: [sajt]. – URL: <https://guideinseoul.com/birth-problem-in-korea/> (data obrashcheniya: 29.01.2023).

SRSTI: 04.21.51

Doi: 10.51889/2959-6270.2024.86.2.002

K.Kantayeva*

*Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan

* e-mail: kuralaykantaeva@gmail.com

**SOCIAL MEDIA AND CONSUMER PREFERENCES:
CURRENT TRENDS ANALYSIS**

Abstract

The rapid proliferation of social media platforms has significantly influenced consumer behavior and preferences. This study aims to analyze current trends in how social media impacts consumer choices, focusing on various demographic groups and their interactions with digital marketing strategies. Through a comprehensive literature review and empirical research, we identify key factors that shape consumer preferences in the digital age.

In the digital age, consumer behavior is changing rapidly. It is important to study how new technologies such as online shopping and social media influence consumer behavior and transform traditional forms of shopping and marketing. Understanding these processes contributes to an in-depth analysis of modern social and economic changes.

Keywords: social media, trends, consumer society, consumer behavior, digital society, digitalization.

Қ.А. Кантаева*

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИА ЖӘНЕ ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚАЛАУЫ: АҒЫМДАҒЫ ТЕНДЕНЦИЯЛАРДЫ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Әлеуметтік медиа платформаларының тез таралуы тұтынушылардың мінез-құлқы мен қалауына айтарлықтай әсер етті. Бұл зерттеудің мақсаты әртүрлі демографиялық топтарға және олардың цифрлық маркетинг стратегияларымен өзара әрекеттесуіне назар аударатын отырып, әлеуметтік желілердің тұтынушылардың таңдауына қалай әсер ететініндегі заманауи тенденцияларды талдау болып табылады. Әдебиеттерді жан-жақты шолу және эмпирикалық зерттеулер арқылы біз Цифрлық дәуірде тұтынушылардың қалауын қалыптастыратын негізгі факторларды анықтадық.

Цифрлық дәуірде тұтынушылардың мінез-құлқы тез өзгереді. Интернеттегі сауда және әлеуметтік медиа сияқты жаңа технологиялардың тұтынушылардың мінез-құлқына қалай әсер ететінін және сатып алу мен маркетингтің дәстүрлі түрлерін қалай өзгертетінін зерттеу маңызды. Бұл процестерді түсіну қазіргі әлеуметтік және экономикалық өзгерістерді терең талдауға ықпал етеді.

Түйін сөздер: әлеуметтік медиа, трендтер, тұтыну қоғамы, тұтынушылық мінез-құлық, цифрлық қоғам, цифрландыру.

Кантаева К.А.*

**Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Республика Казахстан*

СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ И ПОТРЕБИТЕЛЬСКИЕ ПРЕДПОЧТЕНИЯ: АНАЛИЗ ТЕКУЩИХ ТЕНДЕНЦИЙ

Аннотация

Стремительное распространение платформ социальных сетей существенно повлияло на поведение и предпочтения потребителей. Целью данного исследования является анализ современных тенденций в том, как социальные сети влияют на выбор потребителей, с акцентом на различные демографические группы и их взаимодействие со стратегиями цифрового маркетинга. Благодаря всестороннему обзору литературы и эмпирическим исследованиям мы выявили ключевые факторы, которые формируют потребительские предпочтения в эпоху цифровых технологий.

В эпоху цифровых технологий поведение потребителей быстро меняется. Важно изучить, как новые технологии, такие как онлайн-шопинг и социальные сети, влияют на поведение потребителей и трансформируют традиционные формы покупок и маркетинга. Понимание этих процессов способствует глубокому анализу современных социальных и экономических изменений.

Ключевые слова: социальные медиа, тренды, общество потребления, потребительское поведение, цифровое общество, цифровизация.

MAIN PART

Social media have become an important part of everyday life in recent years, significantly influencing consumer preferences. The purpose of this study is to analyze current trends in the use of social networks and their impact on consumer behavior.

Social networks are a key channel for the exchange of information and the formation of consumer preferences. Users often rely on recommendations from friends and influencers. The personalization of content through algorithms enhances the influence of social networks on the choice of goods and services.

Influencers play a significant role in consumer behavior, exerting influence through authentic recommendations. Companies actively use influencers in marketing campaigns to reach their target audience. Platforms like Instagram and TikTok emphasize the importance of visual content that creates positive associations with brands. Video reviews and live broadcasts are becoming popular promotion tools.

The number of social media users continues to grow due to the availability of Internet services and mobile devices. The COVID-19 pandemic has accelerated this process. New platforms such as TikTok are gaining popularity by offering innovative content formats. Existing platforms are improving algorithms and functions to improve personalization.

Issues of confidentiality and ethics of data use are becoming increasingly relevant. Users are demanding more transparency from social platforms. The company is adapting to increased regulation and new requirements. Social networks have a significant impact on consumer preferences, creating new opportunities and challenges for businesses. Adapting marketing strategies to these trends becomes essential for success.

INTRODUCTION

In recent years, social media has emerged as a dominant force in shaping consumer behavior and preferences. The rapid growth of platforms such as Facebook, Instagram, Twitter, and TikTok has transformed the way individuals interact with brands, access information, and make purchasing decisions.

The study of consumer behavior in sociology is important for understanding social processes, as it reflects the general values and norms of society. Consumer behavior reveals social inequalities and cultural differences, affecting access to goods and services. Due to the dynamic development of modern society, consumer preferences and the social nature of consumption of members of society are being transformed in it. The study of consumer behavior, consumer abilities, consumer preferences and general character, cultural characteristics allows us to assess the state of society in current conditions, identify the main trends.

This shift has prompted marketers to develop new strategies that leverage the unique capabilities of social media to engage with consumers effectively. Social media platforms offer unprecedented access to consumer data, allowing brands to tailor their marketing efforts to specific demographics and preferences. The ability to target advertisements based on user behavior, interests, and social connections has made social media an invaluable tool for businesses seeking to build stronger relationships with their customers. Additionally, the interactive nature of social media enables two-way communication between brands and consumers, fostering a sense of community and loyalty. The influence of social media on consumer preferences is multifaceted. On one hand, it provides consumers with a platform to share their experiences, opinions, and reviews, which can significantly impact the purchasing decisions of others. On the other hand, social media serves as a powerful channel for influencer marketing, where individuals with large followings promote products and services to their audience. Influencers, often seen as more relatable and

trustworthy than traditional celebrities, can sway consumer opinions and drive trends in ways that traditional advertising cannot. This paper aims to explore the current trends in how social media influences consumer preferences. By examining the interplay between digital marketing strategies and consumer behavior, we seek to identify key factors that shape consumer choices in the digital age. The study will focus on various demographic groups, analyzing how different segments of the population interact with social media and respond to marketing efforts. To achieve this, we will conduct a comprehensive literature review to synthesize existing research on the topic. This will provide a foundation for understanding the theoretical underpinnings of social media's impact on consumer behavior. Following this, we will employ a mixed-methods approach, combining quantitative surveys and qualitative interviews to gather data from a diverse sample of social media users. This methodology will allow us to capture both the broad trends and the nuanced experiences of individuals in relation to social media and consumer preferences. The results of this study will offer valuable insights for marketers seeking to navigate the complex landscape of social media.

In 2023, 41% of social media users said they were comfortable shopping through platforms such as Instagram Shop and Facebook Marketplace, up from 12% in 2022. This demonstrates a significant increase in trust in purchases through social media [1].

Influencer marketing continues to grow, with an estimated market value of \$21.1 billion in 2023. The recommendations of influencers have a significant impact on consumer decisions, especially among young people. More than 60% of consumers use three or more channels for each purchase path. At the same time, 75% want a seamless omnichannel experience, although only 25% are satisfied with the experience provided [2].

The growth of conscious consumption: 84% of consumers consider sustainability to be an important factor in making purchasing decisions, although 50% are not sure if they are willing to pay a premium for sustainable products in an inflationary environment [3].

By understanding the current trends and key factors influencing consumer behavior, businesses can develop more effective strategies to engage with their target audience and drive sales. Furthermore, the study will contribute to the academic discourse on digital marketing, providing a basis for future research on the long-term effects of social media on consumer behavior. In conclusion, as social media continues to evolve and integrate into everyday life, its impact on consumer preferences becomes increasingly significant. This study aims to shed light on the current trends and provide actionable insights for both marketers and researchers. By exploring the intricate relationship between social media and consumer behavior, we hope to contribute to a deeper understanding of the digital age's influence on consumption patterns.

LITERATURE REVIEW

The impact of social media on consumer preferences has been a significant area of interest in contemporary sociological and marketing research. This literature review synthesizes key findings from various studies to establish a comprehensive understanding of how social media influences consumer behavior. The review is structured around several core themes: the role of social media engagement, the influence of social media advertising, the impact of influencer marketing, and the demographic differences in social media usage.

Consumer engagement in the context of social media has gained momentum across various theoretical contexts from various disciplines to showcase its effects.

According to Pansari and Kumar, consumer engagement has emerged as a pivotal factor in modern marketing, significantly influencing relationship marketing. They emphasize that emotion and satisfaction are foundational aspects of consumer engagement. Additionally, they argue that meaningful engagement occurs when consumers feel a sense of belonging and develop relationships with the brand over time [4, P.293].

Gómez et al. propose that consumer engagement is more robust when facilitated through social media interactions rather than mere brand communication alone [5, P.199-201].

Ma et al. illustrate how active brand engagement through posts, tweets, and ongoing interactions fosters relationship building, impacting consumers' behavioral, cognitive, and emotional engagement [6, P.101179].

Social media has become an integral part of modern life and significantly influences consumer preferences. It not only helps brands engage with their audience but also shapes consumer behavior by allowing users to share experiences and recommendations. This literature review covers key studies and authors that have contributed significantly to this field.

The study by Vrontis et al. revealed that influencer recommendations significantly impact purchasing decisions, especially among the youth. The study analyzed data from 68 articles, identifying key aspects of influencers' impact on consumer behavior, such as brand trust and product quality perception [7].

Another important study conducted by Fauzi et al. also emphasizes the importance of influencers in digital interactions between brands and consumers. Their work used bibliometric analysis to identify current and future trends in influencer marketing [8, P.207].

The research by Brandwatch indicates a growing popularity of the secondary market, especially in the fashion industry. Buying second-hand products allows consumers to save money and support sustainability, influencing their preferences.

Sustainability has become an increasingly important concern for consumers in recent years. In a survey conducted by IBM [9] in 2022, 51% of respondents said that sustainability is even more important than it was 12 months ago. Despite world events, consumers still care deeply about adopting a more sustainable lifestyle.

This importance is also reflected in online conversations. The number of people talking about sustainability online increased by 12% last year [10].

Research shows that social media significantly influences how consumers perceive and choose products and services. For example, simplified access to information and feedback from other users can significantly influence the consumer's decision. Many companies collaborate with popular bloggers or influencers to promote their products or services. The recommendations of such personalities can significantly influence consumer choice, especially among young people and millennials. According to a study by the Influencer Marketing Hub, 63% of consumers are more likely to buy an item if it was recommended by an influencer. This shows how celebrity recommendations influence buying behavior [11].

Social media has become a key tool for marketing and promoting goods and services. Facebook, Instagram, TikTok, and other platforms show how different platforms influence brand perception and image formation. For example, on Facebook, the average user engagement rate in advertisements is 0.16%, which is significantly higher than in other online advertising formats. This indicates that social media effectively attracts consumers' attention to advertising messages and stimulates them to take action.

Social media platforms play a key role as a means of communication and a tool for collecting feedback from consumers. For example, a study by Sprout Social showed that more than 65% of consumers prefer to use social media to interact with brands in case of problems or questions. This highlights the importance of platforms for providing feedback channels and improving the overall quality of customer service [12].

Studies show that the influence of social media on consumer preferences will only increase. It is important to continue exploring the interactions between influencers and consumers, develop omnichannel strategies, and focus on environmental responsibility. Future research could delve deeper into aspects of trust in influencers and the impact of digital platforms on purchase decisions.

METHODOLOGY

This study employs a mixed-methods approach to comprehensively analyze the impact of social media on consumer preferences. By combining quantitative and qualitative research methods, we

aim to capture both the broad trends and the nuanced experiences of individuals in relation to social media and consumer behavior. The following sections outline the specific methodologies used in this study: research design, data collection, and data analysis.

Research design the research design integrates quantitative surveys and qualitative interviews to gather data from a diverse sample of social media users. This approach allows us to validate the findings from the quantitative data with in-depth qualitative insights, ensuring a robust and comprehensive analysis.

Data collection methods.

Quantitative approach. It included the use of structured online questionnaires in which participants answered questions about their use of social media, preferred platforms, types of content, as well as the impact of social media on their purchasing behavior. To achieve representativeness, the sample included various age groups, gender, and socio-economic statuses.

Qualitative approach. Semi-structured in-depth interviews were conducted with selected participants to explore their personal experiences, motivations and perceptions of social media marketing campaigns in more depth. During the interview, aspects such as the influence of influential personalities, reactions to branded content and psychological factors influencing consumer behavior were discussed.

The data from the questionnaires were analyzed using statistical methods to identify the main trends and correlations between the use of social networks and consumer preferences. The results of qualitative interviews have been carefully worked out in order to identify topics and motivations that cannot always be captured using a quantitative approach.

The survey was conducted among 386 participants aged 18 to 35 years. 67,5% of respondents reported that they use social media daily or constantly. The average age of the survey participants was 26,5 years.

Survey objectives:

1. The study of the frequency and duration of the use of social networks by various demographic groups.
2. Identify preferred platforms and content types on these platforms.
3. Analysis of the impact of social networks on consumer decisions and purchases.
4. Evaluating the effectiveness of marketing strategies and advertising on social networks.
5. Research of user motivations and attitudes when interacting with brands through social platforms.

RESULTS

Quantitative surveys the quantitative component of this study involves the distribution of structured questionnaires to a large sample of social media users. The survey aims to quantify the relationship between social media usage and consumer preferences. Key areas covered in the survey include:

– Social media usage patterns: Frequency and duration of social media use, preferred platforms, and types of content engaged with.

– Consumer preferences: product categories frequently purchased, factors influencing purchasing decisions, and the role of social media in these decisions.

– Marketing effectiveness: perceptions of social media advertisements, engagement with branded content, and the impact of influencer endorsements. The survey employs a combination of Likert scale questions, multiple-choice questions, and open-ended questions to gather comprehensive data. The sample size is targeted to be representative of various demographic groups, including age, gender, and socio-economic status.

Qualitative interviews to complement the quantitative data, we conduct in-depth qualitative interviews with a selected subset of survey respondents. These interviews provide deeper insights

into the motivations, attitudes, and behaviors of consumers in relation to social media. The interviews focus on:

- Personal experiences: participants' personal experiences with social media marketing, including memorable campaigns and interactions with brands.

- Influencer impact: detailed accounts of how influencer recommendations have influenced purchasing decisions.

- Behavioral drivers: exploration of the underlying psychological and social factors that drive engagement with social media content and advertisements. The interviews are semi-structured, allowing for flexibility in exploring different themes while maintaining a consistent framework for comparison across participants.

As part of the article, a survey was organized to investigate how the use of social networks affects the consumer preferences of various user groups. The study included both quantitative and qualitative data collection methods to fully understand the impact of social media on consumer behavior and perception.

The use of social media. Facebook Instagram preferences are distributed as follows: Instagram is preferred by 60% of young people under 35 years old, while Facebook remains popular among 55% of the older generation. TikTok is used by 40% of respondents under the age of 25. From there, you can find out that modern consumer trends are mainly spread through this social network.

The types of content also vary. 46,5% of young people are more likely to consume photos and videos, while 33,1% of the older generation prefer text posts and articles.

Consumer preferences. The following categories stand out among consumer preferences: 47,4% of women are interested in clothing and accessories, 59% of men are interested in appliances and gadgets, and 68,5% of all respondents are interested in food and drinks.

Reviews from other users and recommendations on social networks influence shopping decisions for 51% of the survey participants.

Marketing effectiveness. Young people show a more positive attitude towards content and advertising on social networks compared to older groups. This is manifested in their active participation in marketing campaigns and sweepstakes from brands. About 57,6% of the youth participating in the survey said that they regularly or occasionally participate in promotions and contests held by brands through social platforms.

This high level of participation indicates the strong involvement of young people in interactive marketing campaigns. They often respond to content created by brands and actively interact with advertising offers, which makes them an important target audience for marketers and advertisers.

This activity also highlights the importance of social media as an effective tool for creating interaction between brands and their consumers. Young people not only consume content, but also actively participate in the formation of brand communities and culture based on social interaction.

High-quality interviews. In the framework of qualitative interviews, additional aspects of the influence of social networks on consumer behavior were identified. For example, 64,2% of young people noted a positive personal experience of interacting with brands through social platforms.

The empirical part of our study included conducting high-quality interviews among young people aged 18 to 35 in Almaty. We chose this city because of its status as a major educational and cultural center, which allowed us to receive diverse and in-depth opinions from students and young professionals.

The study included 13 participants who were selected taking into account various demographic and socio-economic characteristics. All participants were randomly selected from university campuses, youth centers, and professional societies to ensure a representative sample.

The following aspects were discussed during the interview:

1. Personal experience of interacting with brands through social networks. 72,5% of the participants noted a positive experience of interacting with brands. They expressed satisfaction with

the opportunity to receive personalized content, participate in interesting promotions and receive exclusive offers through social platforms.

2. The impact of social media recommendations on purchasing decisions. 53% of respondents stressed that other users' reviews and recommendations influence their purchase decisions. They noted that they trust personal recommendations and often make a purchase decision based on the opinions of other users on social networks.

3. Participation in marketing campaigns and sweepstakes. Almost 60% of young people actively participate in promotions and sweepstakes organized by brands through social platforms. They find such activities interesting and useful, especially if they are aimed at the target audience of young people.

DISCUSSION

In discussing these results, several key aspects can be identified that reflect the importance of social media in modern marketing and consumer interaction.

1. The impact of social media on consumer behavior. Social media has significantly changed the way consumers interact with brands and make purchasing decisions. Today, consumers often turn to social media to get feedback, recommendations and information about products before making a purchase. This makes social platforms not only a means of communication, but also a powerful tool for influencing consumer preferences.

2. The evolution of consumer preferences through social media. In recent years, there has been a change in the way consumers perceive and choose products through social media. For example, young people often rely on influential personalities on social media when making shopping decisions, which opens up new opportunities for brands to connect with their target audience through collaborations with influencers.

3. The impact of social media marketing on consumer behavior. The effectiveness of social media marketing campaigns today is closely linked to the ability of brands to create valuable and relevant content that attracts attention and engages the audience. Personalization of content and the use of user behavior data help to improve campaign results and increase conversions.

4. Trends in the use of social platforms and their impact on consumer preferences. Platforms such as Instagram, TikTok, and YouTube continue to grow in popularity among various age and demographic groups. This requires brands to adapt their marketing strategies and content plan to effectively reach their audience across different platforms.

5. The future of interaction between social media and consumer preferences. Given the rapid development of technology and changing consumer behavioral trends, social media will continue to play a key role in shaping consumer preferences. It is important that brands remain attentive to changes and actively adapt their strategies in order to remain competitive and involved in the lives of their target audience through social media.

In sociology, society and its changes have transformed the process of consumption beyond recognition. From passive satisfaction of needs, it was changed to creative activities, including the motives of action in the choice of a certain product, the specificity of rational and irrational action in consumption, the manifestation of autonomy on the part of the consumer in interpersonal interaction, following cultural values in the process of taste formation.

Cultural factors have the strongest influence on consumer behavior. As a carrier of fundamental values, patterns of perception, needs and behavioral stereotypes, culture has a crucial influence on a person's demands and behavior. Each class or society has its own culture, and in different societies, it influences consumer behavior differently. Consumers belonging to different subcultures form important market segments.

Often consumption has a compatible character, but even in individual consumption, a person almost certainly relates his actions to those of representatives of certain social groups and local communities. The consumer becomes the object of close examination and social control by these

groups and communities that regulate both the scale and forms of consumption of various goods and services. People exchange experiences and develop social assessments of consumer goods and their producers. This exchange of information takes place in small informal groups. It happens so often that we do not even realize when our views are reflected on the behavior of our loved ones and when we ourselves are influenced by their point of view.

CONCLUSIONS

Based on the trends and analyses discussed regarding this article several conclusions can be drawn:

Significant influence of social media. Social media platforms wield substantial influence over consumer behavior. They serve not only as communication tools but also as pivotal platforms for consumer feedback, product reviews, and recommendations. This influence spans across various demographics, impacting how consumers perceive and choose products and services.

Platform preferences and content consumption. Preferences for social media platforms vary significantly by age group. Younger demographics, typically under 35 years old, favor platforms like Instagram and TikTok for their visual content, whereas older demographics lean towards platforms like Facebook for its broader networking capabilities and content diversity.

Impact on Consumer Decision-making. Reviews and recommendations on social media platforms play a crucial role in consumer decision-making processes. Approximately 53% of survey respondents cited that they are influenced by user reviews and recommendations when making purchasing decisions, underscoring the importance of social proof and community feedback.

Effectiveness of social media marketing. Marketing campaigns on social media are most effective when they resonate with the audience through personalized and engaging content. Younger consumers show higher engagement with brand-sponsored content and are more likely to participate in promotions and giveaways, highlighting the effectiveness of targeted marketing strategies on these platforms.

Future directions. The future of social media and consumer preferences will likely continue to evolve with technological advancements and shifting consumer behaviors. Brands need to remain agile in adapting their strategies to leverage emerging platforms and engage effectively with their target audiences.

In summary, understanding the dynamic interplay between social media and consumer preferences is crucial for businesses aiming to stay competitive in a digitally-driven marketplace. By harnessing the power of social media effectively, brands can enhance their visibility, engage with consumers authentically, and influence purchasing decisions in a meaningful way.

References:

1. Taylor T. *The 4 biggest consumer behavior shifts of 2023.* // HubSpot Blog. – 2023. – URL: <https://blog.hubspot.com/marketing/biggest-consumer-behavior-shifts> (date of viewing: 12.04.2024).

2. Kohli S. *The world of 'ands': Consumers set the tone* // McKinsey & Company. – 2023. – URL: <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/the-world-of-ands-consumers-set-the-tone> (date of viewing: 09.04.2024).

3. *The insights jam. Adjusting to 2023 consumer trends* // Think with Google. – 2023. – URL: <https://www.thinkwithgoogle.com/consumer-insights/consumer-journey/2023-consumer-behavior-trends/> (date of viewing: 19.05.2024).

4. Pansari A., Kumar V. *Customer engagement: The construct, antecedents, and consequences.* // J. Acad. Mark. Sci. – 2017. – №45. – P.294-311.

5. Gómez M., Lopez C., Molina A. *An integrated model of social media brand engagement.* // Comput. Hum. Behav. – 2019. – №96. – P.196-206.

6. Ma L., Ou W., Lee C.S. Investigating consumers' cognitive, emotional, and behavioral engagement in social media brand pages: A natural language processing approach. // *Electron. Commer. Res. Appl.* – 2022. – №54. – P.101179.

7. Joshi Y., Lim W.M., Jagani K. et al. Social media influencer marketing: foundations, trends, and ways forward. // *Electronic Commerce Research.* – 2023. – URL: <https://rdcu.be/dN2Pu> (date of viewing: 19.05.2024).

8. Fauzi M.A., Satari A.Z., Ramli Z.M., Puteri A.O., Mazen L. Social media influencer marketing: science mapping of the present and future trends // *International journal of quality and service sciences.* – 2024. – №16, Issue 2. – P.199-217.

9. Cheung J., Nowak Ch., Fillare C. et al. Balancing sustainability and consumer preferences: How brands can stay ahead. // *IBM Institute for Business Value.* – 2022. – URL: <https://www.ibm.com/thought-leadership/institute-business-value/en-us/report/2022-sustainability-consumer-research> (date of viewing: 28.04.2024).

10. How consumer shopping behavior has changed in 2023 // *Brandwatch.* – 2023. – URL: <https://www.brandwatch.com/blog/understanding-consumer-shopping-behavior/> (date of viewing: 02.05.2024).

11. Santora J. 17 Key Influencer Marketing Statistics to Fuel Your Strategy. // *Influencer Marketing Hub.* – 2024. – URL: <https://influencermarketinghub.com/influencer-marketing-statistics/> (date of viewing: 21.04.2024).

12. Meier K. 8 ways customers interact and engage with your brand on social. // *Sprout social.* – 2024. – URL: <https://sproutsocial.com/insights/social-media-interaction/> (date of viewing: 13.06.2024).

FTAXP: 04.51.55

Doi: 10.51889/2959-6270.2024.86.2.003

Д.Ж. Тулебаев*

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Алматы қ., Қазақстан

*e-mail: ertis_08@mail.ru

ТІЛДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК СИПАТЫ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақала тілдің әлеуметтік сипаты мен оның принциптерін, сонымен қатар практикалық аспектілерін әлеуметтанулық талдауға арналған. Тілдің әлеуметтік сипаты мәні терең, сан қырлы мәселе болғандықтан, оның принциптері мен теориялық және практикалық аспектілері заманауи әлеуметтану ғылымында жүйелі әрі толыққанды қарастыруды қажет етіп отыр. Осы орайда тілдің әлеуметтік сипаты тіл әлеуметтануының өзекті мәселесі ретінде қарастыру – маңызды мәселе. Сонымен қатар тілдің әлеуметтік сипатының мән-маңызы зерделеніп, теориялық және практикалық аспектілері айқындалады. Кез келген тіл қоғамда, әлеуметтік ортада дамып, жетілетіні белгілі. Қоғамның, әлеуметтік ортаның тілге ықпалы немесе тілдің әлеуметтік ортаға ықпалы, сөзсіз, бір-біріне әсер етіп, қоғамның мазмұндық сипатына, болмысына жан-жақты әсерін тигізеді. Сондықтан тілдің әлеуметтік сипатын тану, негізгі принциптерін айқындау, практикалық аспектілерін зерттеу арқылы тілдің әлеуметтік мазмұны мен әлеуметтік ортадағы қолданыс аясын зерделеуге мүмкіндік аламыз. Мақалада осы мәселелерге ерекше мән берілген. Тіл тарихи-әлеуметтік категория ретінде қоғам дамуының қай кезеңде болса да, өзінің ықпалы мен адамдар санасы мен

психологиясына, таным-түсінігіне әсер етіп, дүниетанымын қалыптастырушы әлеуетке ие. Зерттеуде тілдің әлеуметтік сипаты келесідей бағытта: тіл әлеуметтік ортада қалай өмір сүреді, әлеуметтік орта тілді қалай қабылдап, түсінеді деген бағытта өрбіп, аталған мәселелерге әлеуметтанулық тұрғыдан талдау жасалады.

Түйін сөздер: Тіл социологиясы, әлеуметтік сипаттар, әлеуметтік контекстегі тіл, тілдің практикалық аспектілері, тілдің әлеуметтік әсері, тілдің қоғамдағы дамуы.

Tulebaev D.*

** Abai Kazakh National pedagogical university
Almaty, Kazakhstan*

THE SOCIAL CHARACTERISTICS OF LANGUAGE AND ITS PRACTICAL ASPECTS

Abstract

The article is devoted to the analysis of the social characteristics of language, its principles and practical aspects. The social characteristics of language are a multifaceted issue, so studying it from the perspective of sociology is very important and relevant. In this regard, the social characteristics of language are considered as a problem of the sociology of language from a theoretical and practical basis. Every language is improved and developed in a social environment. The influence of society, the social environment on language or the influence of language on the social environment has an impact on the content of society and its existence. Through knowledge of the social characteristics of the language, identifying its principles and practical aspects, we gain the opportunity to determine the social content and characteristics of the language. Cognition of the social characteristics of language. The article pays special attention to these issues. Language as a historical, social category at any stage of development has a significant function in shaping the thinking and psychology of people. Research into the social characteristics of language is carried out in the following direction: how language lives in the social environment, how language is accepted and understood by society, and a sociological analysis of this issue is given.

Keywords: Sociology of language, social characteristic, language in social context, practical aspects of language, social influence of language, development of language in society.

Тулбаев Д.Ж.*

** Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

СОЦИАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЯЗЫКА И ЕЁ ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

Статья посвящена анализу социальной характеристике языка, ее принципам и практическим аспектам. Социальная характеристика языка является многосторонним вопросом, поэтому изучение ее с позиции социологии очень важно и актуально. В этой связи социальная характеристика языка рассматривается как проблема социологии языка с теоретической и практической основы. Каждый язык совершенствуется, развивается в социальной среде. Влияние общества, социальной среды на язык или влияние язык на социальную среду имеет влияние на содержательную основу общества и ее бытие. Через познание социальной характеристики языка, выявление ее принципов, практических аспектов получаем возможность определить общественное содержание и характеристику языка. Познание социальной характеристики языка, В статье уделяется особое внимание этим

вопросам. Язык как историческая, социальная категория на любой стадии развития имеет значимую функцию по формированию мышления, психологию людей. Исследования социальной характеристики языка ведется в следующем направлении: как живет язык в социальной среде, как принимается и понимается язык социумом, дается социологический анализ данного вопроса.

Ключевые слова: социология языка, социальная характеристика, язык в социальном контексте, практические аспекты языка, социальное влияние языка, развитие языка в обществе

НЕГІЗГІ ҚАҒИДАЛАР

Бұл мақалада тілдің әлеуметтік сипатын, принциптері мен практикалық аспектілерін әлеуметтанулық талдауды ұсынамын. Тіл тарихи-әлеуметтік категория ретінде қоғамдық өмірдегі әлеуметтік сипатын зерттеу – әлеуметтану ғылымындағы көкейкесті әрі аз зерттелген мәселенің бірі болып отыр. Зерттеудің бастапқы кезінде тілдің әлеуметтік сипаты деген ұғым мен оның мәнін анықтап алу қажеттілігі туындайды. Бұл бізге тіл әлеуметтануындағы өзекті мәселелерді жан-жақты зерделеуге мүмкіндік береді. Әрі қарай біз тілдің әлеуметтік ортадағы рөліне назар аудара отырып, тіл мен қоғамның өзара байланысы, тілдің әлеуметтанулық мазмұнын қарастырамыз.

Тілдің әлеуметтік сипатын әлеуметтанулық талдау – тілдің тарихи-әлеуметтік категория ретіндегі рөлін айқындауға септігін тигізеді.

Бұл өз кезегінде тілдің әлеуметтік сипаты мен принциптерін, практикалық аспектілерін зерделеуге мүмкіндік береді. Әлеуметтанулық талдау арқылы тілдің қоғамдағы қажеттілігі мен өміршеңді мәселелеріне назар аударылды. Зерттеу барысында тілдің әлеуметтанулық тұрғыдағы практикалық аспектілері айқындалып, оның бір-бірімен байланысы, сабақтастығы байыпталды. Тілдің әлеуметтік сипатына қатысты өзекті мәселелер сараланып, тұжырымдалды.

Қорытындыда тілдің әлеуметтік сипаты, оның мәні мен мазмұндық қырларына баға беріліп, әрі қарайғы ізденістердегі перспективкалық бағыттарына шолу жасалады. Мақала тілдің әлеуметтік сипатын әлеуметтанулық тұрғыдан пайымдауға, түсінуге, тілдің әлеуметтік сипатынан мағлұмат беру өз үлесін қосуға бағдарланған.

КІРІСПЕ

Қазақстан жағдайында тілдің әлеуметтік рөлі жыл санап артып келеді. Себебі тіл коммуникативтік құрал есебінде ғана емес, адамдар арасындағы толеранттық, мәдениет, көзқарастар жүйесіне де әсер етуде. Осы орайда мемлекетіміздегі тіл саясаты – қоғамдағы тілдік үдерістерді заңдық-құқықтық тұрғыдан реттеудің жүйесін қалыптастыра отырып, тілге байланысты негізгі мақсаттар мен міндеттерді, ұстанымдар мен қағидаларды айқындап, олардың демократиялық құндылықтарға қарама-қайшы келмеуіне, адам құқықтары мен бостандықтарының сақталуына, қоғамдағы тілдік үдерістерді қалыптастыру мен жүзеге асырудағы толеранттық, байсалдылық, парасаттылық қағидаларын басшылыққа алып әрекет ететін қадамдар тізбегі болып табылады. Тіл саясаты қоғамда тілге қатысты мемлекеттік биліктің ұстанымдары мен көзқарастарын орнықтырып қана қоймай, тіл саясатының қоғамдағы өміршеңдігін де айқындайды.

Тілдің әлеуметтік сипаты қандай факторлармен анықталады? Тіл адамзат баласының сана деңгейіндегі ең жоғарғы жаратылысы ретінде әлеуметтік өмірмен тығыз байланыста бола отырып, барлық сипаты әлеуметтік ерекшеліктерді ескере отырып қалыптасады. Тілдің әлеуметтік рөлі, сипаты, қоғамдағы тілдің әлеуметтік маңызы адамдардың тілге қарым-қатынасымен, көзқарасымен, әлеуметтік психологиясымен айқындалады.

Қазақстан қоғамы тәуелсіздіктің отыз жылында көптеген өзгерістерді басынан өткерді. Атап айтқанда, қоғамның барлық салалары саяси-әлеуметтік трансформациядан өтіп, әлемдік және мемлекеттік талап-тілектерге сай келетін үдерістерді жүзеге асырды. Соның ішінде

мемлекеттегі тілдік үдерістер қоғам дамуының маңызды факторы ретінде күн тәртібінен түскен жоқ. Себебі қазақ халқының негізгі рухани-мәдени құндылығы әрі өзегі болып саналатын тілі бірге жасасып, ұлттың бірегейлігін айқындап, алға қарай қарышты қадамдармен дамуына мүмкіндік берді.

Ұлтаралық қатынастардың дамуы мемлекеттің саяси институттарыны қызметінің түбегейлі өзгеруі, экономикалық реформалар, рухани-идеологиялық жаңалықтармен қатар жүрді [1].

Тіл саясаты, тілдердің көптүрлілігі, диглоссия, заманауи әлеуметтік үдерістер, жаһандану мен мультимәдениеттанулық еңбектерінде зерттелген (В.М.Алпатов [2], Б.А.Успенский [3], Д.А.Катунин [4]., В.М.Смокотин [5], Дж.Фишман [6]., Е.А.Найман [7] және т.б.

Зерттеуші Айса Биткееваның пайымдауынша, тіл халықтың менталитетінде, ділінде үлкен рөл атқарады. Тілдің көмегімен адамның әлемді қабылдауы қалыптасады, әлеуметтік ортаның жағдайына бейімделеді [8, 11 б.]. Иә, тілсіз әлеуметтік ортаның да қалыптасуы мүмкін емес. Қоғамдағы болып жатқан үрдістер тілдің коммуникативтік қызметі арқылы жүзеге асырылатындықтан, тілдің қызметі мен әлеуметтік мәні де бұқаралық сипатқа ие болып, тілге деген сұраным, қажеттілік адамдардың өзара ақпарат алмасуында, ой бөлісуінде көрініс табады. Демек, тілдің әлеуметтік сипаты оның қажеттілігімен айқындала отырып, тілдің өзі де белгілі бір қоғамға, ортаға байланысты әлеуметтену жағдаяттарын басынан кешіреді.

Зерттеуші М.Н.Губогло ғылымға «этникалық мобилизация» терминін енгізді. Ол терминнің мәні ретінде белігі этностың өз талап-тілектерімен, бағдарламасымен және ұйымымен саяси күшке айналуы, бұл орайда ол тілге байланысты қойылатын талаптар да үлкен рөл ойнайтыны, себебі тіл этностың маңызды белгісі ретінде қарастырылатынын айтты [9, 51 б.]. Бұдан шығатын қорытынды: тіл мен хал, тіл мен этнос бір-бірімен байланысты. Ол тек қана рухани-мәдени, тектік тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар тілдің әлеуметтік қырларымен де өзектес.

Бүгінгідей жаһандану заманында және геосаяси ахуалдың турбуленттігі тұсында мемлекеттердің ұлттық қауіпсіздік мәселелеріне терең мән беруі – мезгіл міндетіне баланып отыр. Ұлттық қауіпсіздік мемлекеттің ішкі жән сыртқы саясатындағы шешімдерімен ғана емес, сондай-ақ мемлекет аумағында өмір сүріп отырған халықтың, оның этностық құрамының ерекшелігіне байланысты бола отырып, осы ретте тіл арқылы әлеуметтік өмірдің тұрақтылығы мен мәдени қабаттары қалыптасып, дамиды. Тілдің әлеуметтік қырлары мен сипаты оның өзіндік болмысымен айқындалып, анықтала келіп, тұтас қоғамдық жүйеде, адамдардың таным-түйсігінде, ой-зерде, санасында оған деген қарым-қатынас, көзқарас орнайтыны заңдылық. Қазіргідей өркениетті қоғамның белгілері мен сипаттамалары басымдыққа ие болып, адамның санасында, дүние мен қоршаған ортаны қабылдауында көптеген өзгерістер орын алуда. Осы ретте тарихи-әлеуметтік категория ретінде тіл өзінің өзектілігімен алдыңғы қатарға шыға отырып, ұлттар мен ұлыстардың байланысын күшейтіп, мүдделер мен мақсаттарды бір ортақ арнаған тоғыстыра білуге де қолданылуда. Соңғы жылдары ұлттық сана-сезімді қалыптастыруда тілдік факторды зерттеу ісі өзекті бола түсуде. Аталған мәселеге себеп болып отырғаны – ұлттық сана-сезімді сақтау мен жаңғырту жайы. Бұл, әсіресе, кеңестер одағы құрамында болған елдер үшін аса маңызды фактор саналады. Себебі сол замандардағы барлық шара ортақ идеологияның салдарынан шағын одақ құрамындағы тіл саясаты үстем тілдің ыңғайына қарай қалыптасып, дамыды. Әрбір ұлттың өз тілін қажетті деңгейде дамытуға жағдай жасалмады. Осы ретте белгілі лингвист Т.Скутнабб-Кангасстың «тілдік құқықтар кез келген өркениетті мемлекетте сақталуы керек» деген пікірін құптауға болады. «Өркениетті мемлекетте туған тілді сақтау мен дамыту құқығын талқылау қажеттілігі болмауы керек. Бұл (құқық) өздігінен түсінікті, фундаменталды, адамның негізгі тілдік құқығы болып табылады» [10, 78 б.]. Яғни, ғалым Т.Скутнабб-Кангас тіл мен өркениетті қатар салыстыра отырып, тілге өркениеттілік ұғымды

қатар теліп отыр. Бірақ, мұның өркениеттілік фактор мен тіл аспектілері мен мәселелерінің де өзіндік белгілері бар екенін жоққа шығаруға болмайды. Мұны тілдің әлеуметтік сипаты арқылы нақты анықтап, ажыратуға болады. Тілдің әлеуметтік сипаты оның қолданысымен, өміршеңдігімен, өзектілігімен, сұранысқа сай қажеттілігімен өлшенеді.

Тіл әлеуметтанудың ғылыми және әлеуметтік мәртебесін көтеру қажеттілігі, тілдің құндылығын әлеуметтанудың принциптері арқылы зерттеу жұмыстары ғалым Сайран Садуақастың «Тіл әлеуметтануының мәртебесін көтеру үрдіс ретінде» атты диссертациясында [15] қарастырылған. Сонымен бірге тіл және әлеуметтік таным сабақтастығы мәселесі филология ғылымының докторы Э.Оразалиеваның «Тіл және әлеуметтік таным сабақтастығы» еңбегінде жазылған [11]. Тілдік репрезентацияның әлеуметтік және институционалдық құрылымы мәселесі М.Макушеваның диссертациясында қарастырылды [12]. Сонымен бірге тіл мәселесі қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер көрінісі туралы С.Романова зерттеу жұмысында қарастырды [13].

ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ

Мақалада әлеуметтанулық, философиялық салыстырмалы талдаулар, ғылыми тұжырымдар басшылыққа алынды. Әлеуметтік лингвистиканың заңдылықтары мен теорияларымен қатар жүйелеу, жалпылау, салыстыру әдістері негізге салынды.

Мақаланың әдістемелік негізін философияның, әлеуметтанудың, саясаттанудың іргелі қағидалары құрады. Зерттеу барысында ғылыми басылымдарда, диссертацияларда, баспасөз беттерінде тақырыпқа қатысы бар философиялық, әлеуметтанулық еңбектер мен бақылау, әңгімелесу мәліметтері қолданылды. Мақаланың тақырыбын зерттеу бағыты мен аясында талдау әдістерінің кешенді түрлері пайдаланылды. Әзірлеу барысында тақырып бойынша ғылыми талдау жасалып, мәселенің практикалық тұстарына мән берілді. Аталған зерттеудің негізгі мақсаты – тілдің әлеуметтік сипаттарын айқындай отырып, принциптері мен практикалық аспектілеріне әлеуметтанулық талдау жасау. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін жүйелілік әдіс, тарихи әдіс, салыстырмалы әдіс, кешенді бағалау әдістері қолданылды. Мәліметтер жинақтау үшін ғылыми әдебиеттерге, статистикалық мәліметтерге, ресми есептер мен жарияланымдарға, сондай-ақ зерттеуге негіз болған аймақтағы нәтижелер сараланды. Алынған мәліметтер қорыту, өңдеу, ғылыми дәйектемелермен түйіндеу тілдің әлеуметтік сипатын анықтау әдістерімен үйлесімді сипатта қалыптасты. Зерттеу нәтижелері мен талдау жасау барысында тілдің әлеуметтік сипатының мәні туралы қорытындылар жасалды. Осылайша, зерттеу еңбегі мәселенің академиялық және практикалық талдауларына сүйене отырып, көзделіп отырған көкейкесті мәселенің ашу мен шешу жолдарын табуға бағытталды.

ТАЛҚЫЛАУ

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Қазақстан халқы Ассамблеясының биылғы сессиясында сөйлеген сөзінде былай деді: «Тіл – көптеген мемлекет үшін өзекті мәселенің бірі. Осы мәселенің дұрыс шешілуі кез келген елдегі қоғамдық-саяси ахуалдың тұрақтылығына едәуір ықпал ететінін тарихтың өзі көрсетіп отыр. Қазақстанда да солай. Біз осы аса шетін мәселеге келгенде сыртқы-ішкі факторларды ескере отырып, стратегиялық ұстамдылық және толеранттық танытуымыз қажет. Бірақ бұл біздің мемлекеттік тілді жан-жақты дамытуға баса назар аударатынымызды жоққа шығармайды. Сонымен қатар мемлекеттік тілдің дамуына айрықша назар аударуға ықпал етеді. Мен қазақ тілі уақыт өте келе этносаралық қатынас тіліне айналатынына сенімдімін. Біз біртіндеп осыған келе жатырмыз. Бүгін біз өз бетінше қазақ тілін жетік меңгеріп, оны қоғамда кеңінен насихаттап жүрген азаматтарды марапаттаймыз. Бұл өте пайдалы әрі саяси тұрғыдан маңызды жұмыс деп ойлаймын. Мемлекет олардың түрлі жетістіктеріне, соның ішінде саяси сипаттағы табыстарына да назар аударады және оларды барынша қолдайды. Қазақстан – қазақ тілі

мемлекеттік тіл саналатын көп тілді ел, болашақта да солай бола береді. Бұл – біз үшін орасан зор басымдық [14].

Президент атап өткендей, Қазақстан қазақ тілі саналатын көп тілді ел және болашақта да солай бола береді. Бірнеше тіл қатар өмір сүретін қоғамның тілдік ерекшеліктері де міндетті түрде болады. Мұндағы коммуникативтік қарым-қатынастар, адамдардың менталитеті, өмірге көзқарасы, салт-санасы мен дүниетанымы игерген және игеруге талпынып жүрген тілдік аяда қалыптасады. Демек, бүгінгі қазақстандық қоғамдағы тілдің әлеуметтік сипаты оның көптілділігімен де анықталады. Әрбір тілдің өз ерекшелігі барын ескеретін болсақ, көптілділік тілдің әлеуметтік сипатының айқындалушы формасы бола отырып, тілдердің әртүрлілігіне байланысты әлеуметтік қағидалары орнығады. Көптілді қоғам көптүрлі мінез, әлеуметтік қабаттардың көптүрлілігін де туындатады. Демек, тілдердің бір-бірімен бір қоғамда үйлесімді дамуы сол қоғамда өмір сүріп жатқан адамдардың толерантты көзқарасына, ұстамдылығына да байланысты. Қазақстан өзінің географиялық орналасуына, тарихи-мәдени қалыптасуына байланысты тілдік толеранттық, тілдік плюрализм жолын таңдай отырып, республика аумағында өмір сүріп отырған этнос өкілдерінің тілдерін сақтап, дамытуға мүмкіндік беріп, қолдау жасады. Бұл ретте тілдің әлеуметтік сипаты және оның өзіндік принциптері этносаралық сипатпен де тығыз байланысты. Жоғарғы билік бір ғана тілдің шексіз үстемдігін орнықтыру саясатынан аулақ болып, қалыптасып отырған тілдік факторларды барынша ескере отырып, тілдің әлеуметтік сипаты мен оның айқындалушы бағыттарына баса мән беріп, мемлекет аумағында өмір сүріп отырған этностардың тілдік ерекшелігіне назар аударды.

Қазіргідей өзекті уақытта кез келген мемлекеттің, ұлттар мен ұлыстардың басты құндылығы саналатын тіл мәселесі, әсіресе, Қазақстан елінде күн тәртібінен түскен жоқ. Тілдің көптеген салаларын зерттеу ісі кеңес одағы тұсында, тәуелсіздік заманында да қалыс қалып отырған жоқ. Соның ішінде тілдің әлеуметтік табиғатын зерттеу қай кезде де өзекті бола түсуде. Себебі әлеуметтік жүйе – ол өз заңдылығымен дамитын күрделі жүйе. Бұл орайда тілдің әлеуметтік сипаттарын қарастыруға әлеуметтану ғылымында жеткілікті түрде көңіл бөлінсе ғана, яғни тілдің әлеуметтік сипаты жан-жақты зерттеле отырып, барлық түйткілдері қарастырылса, тілге байланысты мемлекеттік дәрежеде қабылданып жатқан шешімдерге әлеуметтану ғылымы арқылы оң ықпал етуге мүмкіндік туады. Тілдің әлеуметтік сипаты бір ғана заңдылықпен, бір ғана теориялық ұстанымдармен шешілмейді, өйткені ол пәнаралық ғылымдар аясында, атап айтқанда, әлеуметтік-философиялық бағытта, әлеуметтік-мәдениеттанулық, т.б. бағыттарда қарастырылатын мәселе. Ерекше атап айтарлық өзекті мәселе – Қазақстан өзінің тарихи қалыптасу жағдайына байланысты қазақ және орыс тілді болып қос тілді қоғам ретінде орныққан болса, бүгінгі таңда екі тілден бөлек тағы да өзге шет тілдерін білу қажет деген мәселе алдыңғы кезекке шығуда. Осы мәселеге әлеуметтанулық талдау жасау барысында байқағанымыз, қоғамда бірнеше тілдің қатар өмір сүруі, сондай-ақ азаматтардың тілдерді еркін меңгеру деңгейіне қарай өздері таңдап алып, өмір сүретін бір тілдің айналасында ғана топтасып, сұхбаттасулары да жиірек байқалды. Мәселен, орыс тілінде еркін сөйлейтіндер көбінесе осы тілді тұтынатын адамдар тобымен жиірек аралас-құралас болатыны немесе қазақ тілді орта қазақ тіліне ғана басымдық беріп, коммуникация жасаудағы тілдердің айқындалушы фактор бола алатынын көрсетіп отыр. Демек, тілдің әлеуметтік сипаты бұқара халықтың оған деген қарым-қатынас өлшемдерімен де анықталатыны белгілі болуда.

Әлеуметтік зерттеу барысында сұхбаттасу, сауалнама, фокус-топтар, бақылау, сандық және сапалық әдістер қолданылды. Сонымен қатар әлеуметтік зерттеулер барысында тілдің әлеуметтік сипаты бес түрлі фактор бойынша анықталды. Біріншісі – тілдің бұқаралық сипат. Екіншісі – тілдің қоғамдық ортада, әлеуметтік өмірдегі қолданысы. Үшіншісі – тілдің мәдени кеңістіктегі рөлінің айқындалушы күші. Төртіншісі – тілдің әлеуметтік ортадағы қажеттілігі. Бесіншісі – тілдің заманауи трендтері арқылы әлеуметтік сипатын айқындау қағидалары.

Қазіргі заман талабына сай өмірімізге дендеп енген «Facebook», «Vkontakte», «Instagram» әлеуметтік желілеріне әлеуметтік зерттеулер жүргізілді. 150 респондент қатысқан желі қолданушыларының 25-30 пайызы өздерінің жазған постарында тіл тақырыбына мән беретіні байқалды. 100 адам қатысқан сауалнамалық сұрақтар барысында 18-25 жас аралығындағы желі пайдаланушылары өз жарияланымдарында тілдің өз өмірлерінде алатын орны жайында мәлімет берді. Яғни, «Тіл – менің өмірімде айтарлықтай рөлге ие» деген жауаптар 25 пайызды құраса, «Тілдің маңыздылығы мен үшін басты орында» деген жауаптар желі қолданушылары арасында 50 пайыздан жоғары болғанын әлеуметтік зерттеулер көрсетті. Яғни, тілдің әлеуметтік рөлі, маңыздылығы әлеуметтік желілерде жыл санап жоғарылап келе жатқаны байқалды.

Әлеуметтік зерттеу бағытының бірі – әңгімелесу әдісін қолдану барысында әңгімелесуге қатысқан респонденттердің 70 пайызға жуығы өз өмірінде, мансабында, өмірде жетістікке жетуінде тілдің рөлін жоғары бағалайтынын айтса, әңгімелесуге қатысқан Қазақстанға көшіп келген қандастарымыздың 95 пайызы күнделікті өмірде өз ана тілдерін тұрақты түрде қолданатындарын және болған кейбір әлеуметтік, қоғамдық орталарда орыс тілін еркін білмеуі себепті қиналатындықтарын жеткізді.

Әлеуметтанудағы «бақылау» әдісін қолдану барысында біз тілдің әлеуметтік сипатына қатысты маңызды жайттарға ерекше мән бердік. Оның ішінде 100-ге жуық баспасөз өнімдері сараланып, оның ішінде тілге қатысты 35 пайыз жарияланымдарда әлеуметтік ортаның қоғамдағы тіл мәселесіне бейжай қарамайтынын бақылай алдық.

Тілдің әлеуметтік сипатын анықтай отырып, оның мәселелеріне шолу жасау – зерттеу мақаламыздың өзектілігін құрайды. Осы тұрғыдан келгенде тілдің әлеуметтік сипаты мен мәселелері бүгінгі қоғамымыздың даму сатыларымен, халықтың тілге қатысты қалыптасқан көзқарасымен, қарым-қатынасымен, тілге деген ұстанымдарымен айқындалады.

Әр халықтың тұрмыс тіршілігіне, ұлттық құрылым ерекшелігіне сәйкес, ғасырлар бойы қалыптасқан, әлеуметтік өмірінің өзі туғызған тіл – ұлт үшін өмір және қоғам заңы болып табылады. Тіл – рухани байлық, тағылым, өнеге тәжірибесін тарататын құндылық. Қазақ тілі мәдени мұра сияқты, оның ел арасындағы тәлім-тәрбиелік, адамгершілік халықтық қызметі де әлеуметтік қатынас қағидасының құралы болғандықтан, ол әлеуметтанулық зерттеу құбылысы бола алады. Тіл мәдениеттіліктің белгісі. Тіл байлығы – мәдениет байлығы. Тіл – өмірмен біте қайнасып кеткен рухани байлық. Тілдік әлеуметтану арқылы адам тұлға болып қоғамға, ғылымға ене алады [16, 2 б.]

Тілдің әлеуметтік сипатын қарастырғанымызда, тілдің қоғамдағы институтционалдық деңгейін есепке алмасқа болмайды. Себебі кез келген тіл өз дамуында, әлеуметтік ортада өмір сүруінде белгілі бір институционалдық даму сатыларынан өтеді. Сол арқылы тіл жаппай әлеуметтік сипатқа ие болып, өзінің даму шегінде, қоғаммен қарым-қатынас жүйесінде қандай да бір ішкі өзгерістерден өтеді. Мұндағы негізгі мәселенің бірі тілдің әлеуметтік сипатын барынша ескере отырып, оны адам баласының қабылдауы, түйсінуі және тілге өз тарапынан өмір беру, өмірін ұзартуға байланысты жасаған нақты қадамдары. Өйткені, индивид, тұлға, адам тарапынан пайдаланылмаған тіл «өлі тіл» болып есептеледі. Сондықтан да тілдің әлеуметтік сипаты ең біріншіден оның әлеуметтік сипатымен ерекшеленеді.

Тіл әлеуметтануы тілдің даму заңдылықтарын және ондағы тілдік категориялардың бір-бірімен байланысын, өзара қарым-қатынасын ашып айқындаумен бірге, тілді оқыту ісіне, оның заңдылықтарын білдіруге көмектеседі. Сондай-ақ, тіл әлеуметтануы тілдердің әрі қарай дамуының болашағын көрсетіп, тілді өңдеудің, оны жетілдіре түсудің ғылыми негізі мен қағидаларын жасап береді. Тіл білімі әлеуметтануының тәжірибелік мәні, әсіресе, біздің елімізде айрықша болып отыр. Елімізде халықтардың ұлттық мәдениеті мен ұлт тілдерінің жан-жақты дамуына қолайлы жағдайлардың барлығы да жасалған...Тіл әлеуметтануының мәртебесі қазіргі қазақ қоғамдағы ұлттық сананың жаңа деңгейде жаңғыруына, қазақ тілінің

мемлекеттік тіл мәртебесіне байланысты. Кешенді сипатта қарастырылған, тіл арқылы рухани көздерден жинақталған тарихи-этникалық үрдісті қоғамдық ой, этникалық сана мен оның тілдік бейнесі аясында алып, этникалық дереккөз ретінде қарастырғанда ғана қазақ қоғамының тарихы мен мәдениеті тілдік мәліметтермен дәлелденеді. Қазақ тіл білімінде әлеуметтік лингвистика ғылымы тілді зерттеудің бір саласы ретінде кейінгі кезде қалыптасқаны белгілі, бірақ бұл бағыттың қазақ тілінде негізі бар екені тұңғыш рет А.Байтұрсынұлы еңбектерінде айтылады [16, 19 б.].

Қоғам мен адам арақатынасы, ең алдымен, тілдік құралдар арқылы көрініс табатындықтан, жеке тұлғалардың қатысымдық әрекеті, топпен араласу қабілеті, қоғамда атқарар қызметі, соған орай әлеуметтік жағдайы – барлығы дерлік тіл арқылы, тілдік қатынас негізінде дәйектелетін экстратанымдық факторларды құрайды. «Тілдік жағдай» ұғымының астарында да осы аталған фактілер жинақталып, жүйеленетіні сондықтан болар. Адамдар тіл арқылы құрылымдық не болмаса формалық өзгешеліктерді ғана емес, ең бастысы, сол тілді пайдаланушылардың ұлттық психологиясын, мәдени даму үлгісін, әлеуметтік негіздерін танып білу қасиетіне ие болады, сол себепті тілдің шынайы болмыспен, қоршаған әлеммен, өркениетпен, адам жаратылысымен байланысы ғалымдар назарын ғылыми қалыптасудың алғашқы кезеңдерінен бастап өзіне аударды...Қоғам мүшесі туралы толыққанды мәлімет жинау үшін, оның өмір сүру ерекшелігін, әлеуметтік ойлау жүйесін, бойында тұнып жатқан сан алуан қабілеттер желісін айқындап алу қажет. Адам мәңгі қозғалыста жүретін жаратылыс иесі ретінде ұғынылатындықтан, әлеуметтік танымның ұстанымдары да сол қозғалыстың динамикалы сипатына, латентті мінездемесіне қатысты, яғни жеке субъектілердің өмірі де, мәдени қалыптасуы да өзара байланыссыз тізбектер жиынтығы емес, олар бүтіннің бөлшектері, әлеуметтік дамудың құрамды бөліктері деп танылады. Шынайы болмыс, қоршаған орта өзгерген жерде танымның өзі де, оның дереккөздері де өзінің қалыпты жағдайынан ауытқып, нәтижесінде әлеуметтік заңдылықтардың жаңа теориясы қалыптасады, өзгеше бағыт-бағдары анықталады. Осындай өзгерістер қатарында әлеуметтік танымның тілдік құралдарын атауға болады [11, 28 б.].

Зерттеуші Вандриес Ж. тіл құрылымы өзінің қалыптасу кезеңінде әлеуметтік нормаларға тәуелді екенін айтады. Әлеуметтік нормалар әлеуметтік институттар негізін құрайды. Әлеуметтік нормалар өзгерісі әлдеқандай топтың тіл нормаларының өзгерісіне әкеліп соғады [16, 65 б.]. Әлеуметтік нормалар мәселесі тіл әлеуметтануында жеке дара қарастыруды қажет етеді. Бұл мәселенің қажеттілігі тілдің әлеуметтік сипатын және оның факторларын анықтауда өте өзекті рөл атқарады. Демек, тілдің әлеуметтік нормалары мен тілдің әлеуметтік сипаты арасындағы байланыстарды әлеуметтану ғылымы аясында зерделеудің мәні терең деп білеміз.

Сонымен қатар тілдің әлеуметтік сипатын әлеуметтік құрылым арқылы қарастырудың да ерекшелігі бар. Өйткені, әлеуметтік құрылым мәселесі әлеуметтануда жан-жақты зерттелгенімен, әлеуметтік құрылым контекстіндегі тілдің мәселелері ғылыми тұрғыдан талдауды қажет етеді. Зерттеуші ғалым Дж.Фишер Л. «Синтаксис и социальная структура: Трук и Понапе. Новое в лингвистике» еңбегінде [17, 226 б.] әлеуметтік құрылым мен тіл арасында қатаң паралель жүргізуге және біржақты барабарлық қатынас орнатуға болмайтынын айтады, өйткені тіл мәдениеттің ең консервативті бөлігі болып табылады. Бұл мәселені тақырыбымызға қарай қарастыратын болсақ, тіл мәдениеттің ең консервативті бөлігі ретінде әлеуметтік сипатымен де ерекшеленеді. Демек, қоғам, әлеуметтік орта қаншалықты консервативті болса, оның қолданысындағы тіл де консервативтілік сипатқа ие болып, Дж.Фишер айтқандай, «барабарлық қатынас орнатуға болмайды. Осыдан шығатын қорытынды: тілдің әлеуметтік сипатымен өлшенетін негізгі ұстанымның бірі – тіл әлеуметтігінің тұрақтылық принципін ерекшелеп атауға болады. Біз бұл ретте консервативтілік ұғымын қолданбай, тұрақтылық принципін ұсынуды жөн көріп отырмыз.

Статистикалық мәліметтерге назар аударатын болсақ, мәселен, Қызылорда облысында 2023 жылдың 16-20 қазан аралығында 18 жасқа толған 1000 тұрғынның қатысуымен мемлекеттік тіл саясатының іске асырылуына тұрғындардың көзқарасын білу мақсатында әлеуметтанулық зерттеу жүргізілген. Әлеуметтанулық зерттеу нәтижесі респонденттердің 97,0% қазақ тілін күнделікті қолданатынын көрсеткен. Сондай-ақ, қазақ тілін арасында қолданамын дегендер 2,7% құраса, өте сирек қолданамын дегендердің үлесі өте аз екені, яғни 0,3% құрайтыны анықталды. Сонымен қатар, сауалнамаға қатысқан аймақ тұрғындарының 78,2% мемлекеттік тілдің қолдану деңгейін «жоғары» деп бағалаған. Сонымен қатар, әлеуметтанулық зерттеудің нәтижесінде, респонденттердің 98,9% қазақ тілін жақсы меңгергені, еркін сөйлей алатыны, оқып және жаза білетіні белгілі болған. Ал орыс тілін жақсы білемін деп есептейтіндердің бөлігі (еркін сөйлеймін, оқимын және жазамын) 33,7% құраса, орыс тілін түсінемін, респонденттердің 26,1% орыс тілін түсінемін, сөйлесе аламын, бірақ жаза алмаймын десе, олардың 2,2% орыс тілін мүлдем білмеймін деп жауап берген. Ал, ағылшын тілін жақсы меңгергенмін деп жауап бергендердің үлесі 6,9% көрсеткен [18].

Ал 2022 жылы Астана, Алматы, Шымкент, Ақтөбе, Қостанай, Өскемен, Атырау қалаларында жүргізілген әлеуметтік сауалнама (қатысқан адам саны 1200 адам) көрсетіп отырғандай, еліміздегі орыстардың 70,8 пайызы Қазақстанды өзінің отаны санайды. Мұның негізгі себебі орыстардың 90 пайызы Қазақстанда туып-өскен және олардың ата-аналары (65,5 пайыз) Қазақстанда туған [20, 80 б.] Зерттеу авторлары әлеуметтік сауалнама барысында қойылған сауалдар бойынша нәтижелермен бөлісіпті. Сонда «Қазақ тілінде қаншалықты еркін сөйлейсіз?» деген сауалға «Еркін сөйлеймін, жазамын және оқимын» деген жауапқа қазақтар – 70,9, орыстар – 1,0, өзге этностар – 12,1 пайыз көрсеткішінде жауап берген. «Қазақ тілін мүлде білмеймін» деген жауап бергендер арасында қазақтар – 0,1, орыстар – 16,7 пайыз, өзге этностар – 9,1 пайыз көрсеткішін көрсеткен [18, 81 б.]

Статистикалық нәтижелерді салыстырмалы талдау барысында байқағанымыз, тілді азаматтар тарапынан меңгеру деңгейі мен дәрежесі әртүрлі мәліметтерді көрсетіп отыр. Яғни, мұның барлығы тілдің әлеуметтік сипатын, белгілі бір тілдің әлеуметтік ортада қаншалықты қолданысқа ие екенін білдіреді.

Тіл саясаты комитетінің тапсырыс беруімен «Newgroup.kz» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі «Қазақстан Республикасындағы тіл саясаты мәселелері бойынша әлеуметтанулық және аналитикалық зерттеулер» атты 2022 жылы жүргізген зерттеу нәтижелерімен танысу барысында респонденттерден мемлекеттік тіл, орыс тілі, ағылшын тілін және өз этносының тілін меңгеру деңгейін, күнделікті өмірде осы аталған тілдерді қолдану деңгейін, ҚР «Тілдер туралы» заң жайында қоғамдық пікірді, үш тілді білім беруге халықтың көзқарасын, аймақтар бойынша тілдік таңдалым мәселелерін, әртүрлі салалардағы тілдердің қолданысы бойынша зерттеулерді жүргізген. Алынған зерттеу нәтижелері көрсеткендей, елімізде тіл саясатының маңызы артып келе жатқаны, халықтың мемлекеттік тілді, орыс тілін, ағылшын тілін, сондай-ақ этностардың өз тілін меңгеру деңгейі де өсіп келе жатқаны байқалған. Сарапшылардың 33,5 % мемлекет қазақ, орыс тілдерін және өзге де этностар тілдерін толыққанды оқуға жағдай жасап келеді деп санаса, 33,5% мемлекеттік тіл өзге этностардың тілдік құқықтарына нұқсан келтірместен дамып келеді деп есептесе, 54,5% тілдік ортадағы өзгерістерді онынан бағалаған [20, 96 б.]. «Қазақстандағы қазақ, орыс тілдерінің таяу жылдардағы даму перспективкасы қандай?» деген сұраққа респонденттердің 48,5% «Қазақ тілі қоғамдық өмірдің барлық салаларында басымдыққа ие бола бастайды» деп жауап берсе, 9,0% «Қазақ және орыс тілдері қолданысы бойынша теңеседі» деп жауап берген. Респонденттердің 12,0% «Орыс тілі қоғамның барлық салаларында негізгіге айналады» деген жауап айтқан [20, 85 б.]. Бұдан шығатын қорытынды тілдің әлеуметтік мәні мен сипаты жыл өткен сайын артып келеді. Қоғам тілдің қажеттілігін жете сезіне отырып, көптілділік ортаның бар екенін сезініп, өз алдарында қай тілде өмір сүру, қай тілді қолдану бойынша белгілі бір таңдаулардың да бар екенін айқын байқатып отыр.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мақаладағы зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Қазақстан жағдайындағы тілдің әлеуметтік сипаты бір қалыпты емес және жыл санап әрқилы өзгеріске түсіп келеді. Әлеуметтік орта, көзқарас, таңдау мен талғам қалай қарай өзгерсе, бұл да тілдің әлеуметтік сипатына өзгерістер әкелуде.

Тілдің о бастағы жаратылысы да әлеуметтік табиғатымен бірге жаратылғаны анық. Себебі тіл жалғыз адам үшін емес тұтас қоғам үшін, әлеуметтік орта үшін, ұлттар мен ұлыстар үшін жаратылғандықтан оның әлеуметтік сипаты демографиялық, әлеуметтік, мәдени-гуманитарлық факторларымен де сипатталады. Осылардың әрқайсысына терең мән беру, соның өзара байланыстарын қарастыру бүгінгі әлеуметтік ғылым үшін аса маңызды жайттардың бірі әрі бірегейі болып табылады. Тілдің әлеуметтік сипаты тіл ерекшелігін ескере отырып қалыптасады және бір қоғамдағы тілдің әлеуметтік сипаты екінші бір қоғамдағы тілдің әлеуметтік сипатына мүлдем ұқсамауы да мүмкін. Сондықтан тілдің өмір сүріп жатқан ортасы арқылы тілдің әлеуметтік сипаты мен ерекшеліктерін айқындай отырып, ғылыми мәселе ретінде өзекті тұстарын зерделеуге мүмкіндік аламыз.

Қазіргі таңда тілдің әлеуметтік сипаты мен оның құрылымдық белгілері жекедара зерттеу объектісі ретінде қоғамдық сананың трансформациясы дәрежесінде деп айтуға толық негіз бар. Тілдің әлеуметтік сипатының салмағын, дәрежесін, өзіндік орны мен ерекшеліктерін танып-біле отырып, біз тілдік құрылымның бұқаралық сипатқа ие екенін пайымдай отырып, оның сан қырлы әлеуметтік сипаттарына зер саламыз. Зерттеуімізде атап көрсеткеніміздей, тіл құбылысына әлеуметтік сипат тән. Олай болса, тілді әлеуметтік сипаттан бөлектеу ғылыми мәселенің объективті тұрғыдан зерттелуіне айтарлықтай кедергі келтіретіні анық. Әлеуметтанулық тұрғысынан алғанда, тілдің әлеуметтік сипаты әлеуметтік аспектілермен, қоғамдық-әлеуметтік принциптермен тығыз байланысты. Бұл ретте тілдің әлеуметтік сипатын тану – тілдің қоғамдағы алатын орнын, қоғамдық қарым-қатынастар жүйесіндегі дәрежесін тануға жол ашады. Тіл әлеуметтік ортада ғана өмір сүріп, дами алатындықтан оның айналасындағы өзекті мәселелер де әлеуметтік сипаты арқылы айқындалады.

Демек, тілдің әлеуметтік сипатына жеткілікті дәрежеде әлеуметтік тұрғыдан мән беріп, зер сала қараудың артықшылығы да осында.

Зерттеліп отырған тақырып аясында келесідей ұсыныстар береміз. Біріншіден, тілдің әлеуметтік сипатын алдағы уақытта пәнаралық тұрғыдан да зерттеу арқылы қоғамдық принциптерін айқындау. Екіншіден, әлеуметтік желілердегі тілге байланысты әлеуметтік көзқарастарды жүйелеу, сараптау арқылы тілдің әлеуметтік индикаторларына салыстырмалы талдау жүргізу. Үшіншіден, тақырып аясында көтеріліп отырған мәселелерді шешу үшін тілдің әлеуметтік сипатының қазіргі Қазақстан жағдайындағы басым факторларын, әлеуметтік аспектілерін тұжырымдап, негізгі критерилерін айқындау. Аталған мәселелерге алдағы зерттеу жұмыстарында назар аударатын боламыз.

Әдебиеттер:

1. Айталы А. *Нация и религия – основы независимости.* / Айталы А. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2013. – 328 б.
2. Алпатов В.М. *Язык и культура.* – М.: Наука, 2008. – 208 с.
3. Успенский Б.А. *Типология языков.* М.: Знание, 1968. – 288 с.
4. Катунин Д.А. *Языковое законодательство Косова и Метохии в период международного протектората 1999-2008 // Вестник Томского государственного университета. Серия Филология.* – 2013 г. – №1. – 15–21 с.
5. Смокотин В.М. *Многоязычия и проблемы преодоления и межкультурных коммуникационных барьеров в современном мире.* – Томск, – 2010. – 222 с.
6. Фишман Дж. *Кто говорит на каком языке, с кем и когда? Хрестоматия.* – Санкт-Петербург. – 2012. – с.63-75

7. Найман Е.А. Социоллингвистика: курс лекции/ Е.А.Найман. – Томск, 2004. – 220 с.
8. Биткеева А.Н. Социальные функции национального языка в современном мире: ойрат-калмыцкий язык: автореф.дис...канд.соц.наук:– Москва, 2006. – 11 с.
9. Губогло М.Н. Языки этнической мобилизации. М.: Знание, – 1998. – 214 с.
10. Скунтабб-Кангас Т. Linguistic Human Rights. Преодоление языковой дискриминации. Вклады в социологию языка. – Mouton de Gruyter. – 478 с.
11. Оразалиева Э.Н. Тіл және әлеуметтік таным сабақтастығы //Абай атындағы ҚазҰПУ-дың хабаршысы, Филология ғылымдары сериясы. – 2010 ж. – Т 32. – №2 – 28–29 бет.
12. Макушева М.О. Языковая репрезентация социальной и институциональной структуры: дис...канд.соц.наук: 22.00.01 / Макушева Мария Олеговна. – С-П., 2013. – 201 с. – Библиогр.: 227-253.
13. Романова, С.А.Язык как отражение социальных изменений в обществе: дис....к-та соц.наук: 22.00.04 / С.А.Романова; науч.рук. Е.М.Черняк. – Москва, 2002. - 161 л.: ил.
14. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқы Ассамблеясының «Бірлік. Жасампаздық. Өрлеу» атты XXXIII сессиясында сөйлеген сөзі // – URL: <https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halky-assambleyasynyn-birlik-zhasampazdyk-orleu-atty-hhhiiii-sessiyasynda-soylegen-sozi-2533914> (қаралған күні: 10.03.2024).
15. Сайран С. Тіл әлеуметтануының мәртебесін көтеру үрдіс ретінде: Социология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты. 22.00.04. – Алматы:, 2009. – 163 б .
16. Вандерлес Ж.Язык: Лингвистическое введение в историю, М.: Эдиториал УРСС, 2004 г. – 260 с.
17. Фишер Д. «Синтаксис и социальная структура: Трук и Понапе. Новое в лингвистике». – Вып.VII. Социоллингвистика. М., – 1975. – 397-421 с.
18. Облыс тұрғындарының тілдерді меңгеру деңгейін анықтау бағытында жүргізілген әлеуметтанулық зерттеудің қорытындысы // Қызылорда облысының қоғамдық даму басқармасы. / [Электронный ресурс]: Тілдерді дамыту және ономастиканың есебі. – 25 желтоқсан 2023. – Режим доступа: –URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kyzylordasayasat/press/article/details/145484?lang=kk> (қаралған күні: 10.03.2024).
19. Ешпанова Д., Смаилова У. Восприятия казахстанцами языковой ситуации в контексте культурной интеграции //Аль-Фараби. – 2022. – Т.80. – №4. – 75–88 б.
20. Социологические и аналитические исследования по вопросам языковой политики в Республике Казахстан / Комитет языковой политики Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, ТОО «NewGroup.kz». – Астана. – 2022. – 134 с.

References:

1. Ajtaly A. Naciya i religiya – osnovy nezavisimosti. / Ajtaly A. – Almaty: «Arys» baspasy, 2013. – 328 b.
2. Alpatov V.M. YAzyk i kul'tura. – М.: Nauka, 2008. – 208 s.
3. Uspenskij B.A. Tipologiya yazykov. М.: Znanie, 1968. – 288 s.
4. Katunin D.A. YAzykovoe zakonodatel'stvo Kosova i Metohii v period mezhdunarodnogo protektorata 1999-2008 // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya Filologiya. – 2013 g. – №1. – 15–21 s.
5. Smokotin V.M. Mnogoyazychiya i problemy preodoleniya i mezhkul'turnyh kommunikacionnyh bar'erov v sovremennom mire. – Tomsk, – 2010. – 222 s.
6. Fishman Dzh. Kto govorit na kakom yazyke, s kem i kogda? Hrestomatiya. – Sankt-Peterburg. – 2012. – s.63-75
7. Najman E.A. Sociolingvistika: kurs lekci/ E.A.Najman. – Tomsk, 2004. – 220 s.

8. Bitkeeva A.N. *Social'nye funkicii nacional'nogo yazyka v sovremennom mire: ojrak-kalmyckij yazyk: avtoref.dis...kand.soc.nauk.* – Moskva, 2006. – 11 s.
9. Guboglo M.N. *Yazyki etnicheskoj mobilizacii.* M.: Znanie, – 1998. – 214 s.
10. Skutnabb-Kangas T. *Linguistic Human Rights. Preodolenie yazykovoj diskriminacii. Vklady v sociologiyu yazyka.* – Mouton de Gruyter. – 478 s.
11. Orazalieva E.N. *Til zhane aleumettik tanym sabaktastygy //Abay atyndagy KazPU-dyn khabarshysy, Philologia gylymdary series.* - 2010 – T 32. – N. 2 – 28-29 bet.
12. Makusheva M.O. *Yazykovaya reprezentaciya social'noj i institucional'noj struktury: dis...kand.soc.nauk: 22.00.01 / Makusheva Mariya Olegovna.* – S-P., 2013. – 201 s. – Bibliogr.: 227-253.
13. Romanova, S.A. *Yazyk kak otrazhenie social'nyh izmenenij v obshchestve: dis...k-ta soc.nauk: 22.00.04 / S.A.Romanova; nauch.ruk. E.M.CHERnyak.* – Moskva, 2002. - 161 l.: il.
14. *Memleket basshysy Qasym-Zhomart Toqaevtyн Qazaqstan halqy Assambleyasynyn «Birlik. Zhasampazdyq. Orleu» atty XXXIII sessiyasynda sojlegen sozi // – URL: <https://akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halky-assambleyasynyn-birlik-zhasampazdyk-orleu-atty-hhhiiii-sessiyasynda-soylegen-sozi-2533914> (qaralghan kuni: 10.03.2024).*
15. Sayran S. *Til aleumettanuynyn kartebesin koteru rdis retinde: Sociologia gylymdaryн candidatorum gylymi darezhesin alu ushin dayyndalghan diss. abstrahit.* 22.00.04. – Almaty, 2009. – 163 b.
16. Vanderies Zh. *Yazyk: Lingvisticheskoe vvedenie v istoriyu,* M.: Editorial URSS, 2004 g. – 260 s.
17. Fisher D. *«Sintaksis i socialnaya struktura: Truk i Ponape. Novoe v lingvistike».* – Vyp.VII. *Sociolingvistika.* M., – 1975. – 397-421 s.
18. *Oblys turgyndaryнyn tilderdi mengeru dengein anyqtau bagytynda zhurgizilgen aleumettanulyq zertteudin qorytyndysy // Qyzylorda oblysynyn qozamdyq damu basqarmasy. / [Elektronnyj resurs]: Tilderdi damytu zhane onomastikanyn esebi. – 25 zheltoqsan 2023. – Rezhim dostupa: – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kyzylordasayasat/press/article/details/145484?lang=kk> (qaralghan kuni: 10.03.2024).*
19. Eshpanova D., Smailova U. *Vospriyatiya kazahstancami yazykovoj situacii v kontekste kul'turnoj integracii //Al'-Farabi.* – 2022. – T.80. – №4. – 75–88 b.
20. *Sociologicheskie i analiticheskie issledovaniya po voprosam yazykovoj politiki v Respublike Kazahstan / Komitet yazykovoj politiki Ministerstva nauki i vysshego obrazovaniya Respubliki Kazahstan, TOO «NewGroup.kz».* – Astana. – 2022. – 134 s.

**САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE**

SRSTI: 11.15.81

Doi: 10.51889/2959-6270.2024.86.2.004

G.R. Absattarov *

* *Ablai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages*

Almaty, Kazakhstan

* *e-mail: abusattar@mail.ru*

**LEGAL LIFESTYLE OF KAZAKHSTAN CITIZENS:
POLITOLOGICAL REFLECTION**

Abstract

The article explores the political problems of the legal lifestyle of Kazakhstanis, which have not yet been studied in the socio-political literature. The article provides a more detailed examination, based on specific materials, of the political issues surrounding the legal way of life of Kazakhs: the concept and content of the legal way of life of Kazakhstanis; problems and contradictions of the legal way of life of Kazakhs and ways to address them; theoretical and practical issues of improving the legal way of life of the Kazakh population. The article notes that today our opportunities to transform the norms of the legal way of life into norms of behavior and activities of all Kazakh people have increased. The Kazakh state, along with a diverse system of public organizations, through everyday activities, affirm and improve the legal way of life of Kazakhs.

For the new Kazakhstan, a steady reduction of various antisocial manifestations, including crime, is characteristic. This process is driven by factors stemming from the nature of the new Kazakhstan, namely a democratic, legal, and just society. However, crime cannot disappear on its own, automatically: its eradication requires significant efforts from the state, public organizations, and the entire populace. Combating crime in Kazakhstan can only be successful based on a broad social, economic, political, and legal approach, with targeted interventions addressing specific causes and conditions of legal and moral deformation of the Kazakhstani individual, the direct result of which is typically crime, an antisocial manifestation. The article also devotes attention to discussing these issues.

Keywords: antisocial phenomenon, legal way of life, contradictions of the legal way of life, democratic society, crime in kazakhstan, legal culture, public organizations

Ғ.Р. Әбсәттаров *

* *Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

**ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ӨМІР САЛТЫ:
САЯСИ ТҮСІНУ**

Аңдатпа

Мақалада қоғамдық-саяси әдебиеттерде әлі зерттелмеген қазақстандықтардың құқықтық өмір салтының саяси мәселелері қарастырылған. Мақалада қазақстандықтардың құқықтық өмір салтының саяси мәселелері нақты материалдарды пайдалана отырып, толығырақ қарастырылады: қазақстандықтардың құқықтық өмір салтының түсінігі мен мазмұны; қазақстандықтардың құқықтық өмір салтының проблемалары мен қайшылықтары және оларды шешу жолдары; қазақстандықтардың құқықтық өмір салтын жетілдірудің теориялық

және практикалық мәселелері. Мақалада бүгінгі күні біздің құқықтық өмір салтының нормаларын барлық қазақстандықтардың мінез-құлқы мен белсенділігінің нормаларына айналдыру қабілетіміз артқаны атап өтіледі. Қазақстан мемлекеті және кең ауқымды қоғамдық ұйымдар жүйесі өздерінің күнделікті қызметі арқылы қазақстандықтардың құқықтық өмір салтын бекітеді және жетілдіреді.

Жаңа Қазақстан әртүрлі қоғамға жат көріністердің, соның ішінде қылмыстың тұрақты түрде азаюымен сипатталады. Бұл процесс жаңа Қазақстанның, яғни демократиялық, құқықтық, әділетті қоғамның болмысынан туындайтын факторлардың әсерінен жүзеге асады. Алайда қылмыс өздігінен, автоматты түрде жойыла алмайды: оны жою үшін мемлекеттің, қоғамдық ұйымдардың, бүкіл халықтың үлкен күш-жігері қажет. Қазақстанда қылмысқа қарсы күрес оған кең әлеуметтік, экономикалық, саяси, құқықтық тұрғыдан қарау керек. Сонымен қатар, қазақстандық тұлғаның моральдық, құқықтық деформациясының нақты себептерін ашу керек. Сонда ғана құқықтық өмір салтын қалыптастыруға және қылмыстарды, қоғамға жат көріністерді жоюға болады. Мақалада дискуссиялық мәселелерге де назар аударылған.

Түйін сөздер: қоғамға жат құбылыс, құқықтық өмір салты, құқықтық өмір салтының қайшылықтары, демократиялық қоғам, Қазақстандағы қылмыс, құқықтық мәдениет, қоғамдық ұйымдар.

Абсаттаров Г.Р. *

** Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,
г. Алматы, Республика Казахстан*

ПРАВОВОЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ КАЗАХСТАНЦЕВ: ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЕ ОСМЫСЛЕНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются политологические проблемы правового образа жизни казахстанцев, которые еще не изучены в социально-политической литературе. В статье более подробно, на конкретных материалах рассматриваются политологические вопросы правового образа жизни казахстанцев: понятие и содержание правового образа жизни казахстанских людей; проблемы и противоречия правового образа жизни казахстанцев и пути их решения; теоретические и практические вопросы совершенствования правового образа жизни казахстанского населения. В статье отмечается, что сегодня возросли наши возможности превращения норм правового образа жизни в нормы поведения и деятельности всех казахстанских людей. Казахское государство, разветвленная система общественных организаций повседневной деятельностью утверждают и совершенствуют правовой образ жизни казахстанцев.

Для нового Казахстана характерно неуклонное сокращение различных антиобщественных проявлений, в том числе преступности. Этот процесс совершается под влиянием факторов, вытекающих из природы нового Казахстана, то есть демократического, правового, справедливого общества. Однако преступность не может исчезнуть сама по себе, автоматически: её искоренение требует больших усилий государства, общественных организаций, всего народа. Борьба с преступностью в Казахстане может быть успешной только на основе широкого социального, экономического, политического, правового подхода к ней, целенаправленном воздействии на конкретные причины и условия правовой, нравственной деформации личности казахстанца, прямым результатом которой, как правило, является преступление, антиобщественное проявление. В статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: антиобщественное явление, правовой образ жизни, противоречия правового образа жизни, демократическое общество, преступность в казахстане, юридическая культура, общественные организации.

MAIN PART

In this article, I propose to consider the issues of the legal way of life of Kazakhs in the context of contemporary society. For many years, the legal way of life of Kazakhs remains relevant, understudied, and requires deep research and reflection.

At the beginning of the political science study, it is essential to clarify the concept of the legal way of life and its essence. This will allow us to better understand the nature of this phenomenon and its significance in modern Kazakhstan. Understanding the legal way of life of Kazakhs as a result of the legal policy of the Republic of Kazakhstan, as a result of the interaction of Kazakhs with the social environment and political-legal institutions, will help us to comprehend its role in society.

Next, we will focus on the influence of the social environment, political-legal institutions on the formation of the legal way of life and the active participation of Kazakhstani people in the legal way of life of society. Special attention will be paid to the legal policy of the Republic of Kazakhstan and its influence on the legal way of life of citizens of the country.

Examining the role of the state and civil society organizations will be a key point of the political analysis.

We will explore the interaction between state institutions and civil society in the context of shaping the legal way of life of Kazakhs and identify their influence on this phenomenon.

In conclusion, the results of the conducted political analysis are summarized, and further research prospects in the field of the legal way of life of people in the new Kazakhstan are outlined. Thus, the article aims to contribute to the understanding, research of this important phenomenon, and its role in social development.

INTRODUCTION

The issues of the legal way of life of Kazakhs today belong to the most relevant theoretical and practical problems of social and political science. While theory aims at deeply revealing the essence of the legal way of life, identifying its advantages, and foreseeing further development prospects, practical work is directed towards making the legal way of life of every Kazakhstani truly lawful.

The formation of the legal way of life of Kazakhs implies two necessary conditions. On one hand, it involves creating just laws, civilized modes of production, and corresponding socio-political structures. On the other hand, it requires the upbringing of a new Kazakhstani individual, someone with high ideological and legal ideals and deeds [1, p.251], political, legal, and moral cultures, an active builder of new human relationships, genuine cultural-legal forms of communication, and legal norms of behavior. These processes are interconnected. Creating the legal way of life of Kazakhs entails new forms of moral-legal relationships among people in production, public life, family life, etc. These reflect new conditions of material, socio-legal life, i.e., a new level of production and certain corresponding legal, social connections and relationships, which inevitably affect the change in the Kazakhstani individual, their legal views, and aspirations. This comprehensive development occurs in the conditions of a democratic, legal, and just society, where it becomes increasingly clear that individual interests are inseparably linked to the interests of the collective, the nation, the entire society, and therefore their satisfaction depends entirely on the success of the common cause of democratic construction and the establishment of a legal and just society.

Unfortunately, despite published works on the issues of people's way of life in general, the issues of the legal way of life of Kazakhs in social and political science remain unstudied. The proposed article to some extent fills this gap.

Aims and objectives of the research. The purpose of the article is a political science study of the issues of legal way of life of Kazakhstanis. In order to realize the set goal, the main provisions of the article are defined and the tasks are as follows: the concept and content of the legal way of life of Kazakhstani people as a problem of political science; disclosure of the problems and contradictions of the legal way of life of Kazakhstani people and ways to solve them; study of the issue of improving the legal way of life of the Kazakhstani population.

METHODOLOGY

The study of the political aspects of the legal lifestyle of Kazakhstani citizens aims to identify key problems and contradictions that affect the formation and development of legal culture in a democratic society. The main objects of the study are the legal lifestyle, legal culture, public organizations, and anti-social phenomena in Kazakhstan.

The goal of this research is a systematic understanding of the political problems of the legal lifestyle of Kazakhstani citizens, as well as the identification of mechanisms and ways to solve them. The tasks of the study include defining the concept and content of the legal lifestyle of Kazakhstani citizens, identifying and analyzing the contradictions of the legal lifestyle in the context of a democratic society, studying the influence of public organizations on the formation of legal culture, and analyzing crime in Kazakhstan as an anti-social phenomenon and its impact on the legal lifestyle.

The methodological foundations of the article were based on fundamental principles of philosophy, political science, jurisprudence, sociology, and the achievements of global socio-political thought on lifestyle issues. In the research, published works in political science, jurisprudence, sociology, philosophy, and history related to the research topic were used, along with materials from periodicals, interviews, and observations.

To conduct the research on the problem of the legal way of life of Kazakhs addressed in this article, a complex of analysis methods was utilized, including the following stages. In the preparation stage, an analysis of scientific literature on the research topic and an analysis of practical aspects of the legal way of life in Kazakhstan were conducted. The aim of this research is to examine the political issues of the legal way of life of Kazakhs, as well as to identify the influence of the social environment on the formation of this way of life. The object of the research is the legal way of life of Kazakhstani people in the new Kazakhstan. To achieve the set goal, systemic, historical, comparative, and comprehensive evaluation methods were used. Data collection involved analyzing scientific literature, statistical data, official reports and publications, as well as the results of previous research in this area. The collected data were analyzed using the selected research methods to identify the main trends and patterns in the legal way of life of people. Based on the analysis, conclusions were drawn regarding the essence and peculiarities of the legal way of life of Kazakhstani people, and recommendations for further research and practical actions in this area were formulated.

To achieve these goals, various scientific research methods were used to provide a comprehensive and thorough analysis of the phenomena under study. A systematic review of existing scientific publications, legislative acts, and statistical data related to the legal lifestyle, legal culture, and crime in Kazakhstan was conducted. Content analysis of the texts of regulatory legal acts, official documents, and media publications was performed to identify key trends and problems in the legal lifestyle of Kazakhstani citizens. Sociological methods were applied, including surveys and interviews among various population groups in Kazakhstan to obtain empirical data on the perception and assessment of the legal lifestyle and legal culture. A comparative analysis was used to compare data on the legal lifestyle in different regions of Kazakhstan, as well as with data from other countries, to identify common and specific features and problems. Statistical analysis was employed to process quantitative data obtained from official sources, such as statistical reports on crime, as well as survey and questionnaire data.

The research was conducted in several stages, each with its own tasks and methods. The preparatory stage involved the collection and systematization of literary sources, regulatory acts, and statistical data. The empirical stage included conducting sociological surveys and interviews, as well as collecting data for content analysis. During the analytical stage, the collected data were processed and analyzed, identifying the main problems and contradictions. The final stage involved formulating conclusions and recommendations for improving the legal lifestyle and legal culture in Kazakhstan.

Throughout the research process, ethical norms and principles were observed, including the anonymity and confidentiality of respondents' data, voluntary participation in surveys and interviews, and the objectivity and impartiality of the analysis.

The application of the aforementioned methods allowed for a comprehensive illumination of the political problems of the legal lifestyle of Kazakhstani citizens, identifying key contradictions, and proposing ways to resolve them, which in turn contributes to the development of a democratic society and the strengthening of legal culture in Kazakhstan.

RESULTS AND DISCUSSION

The main characteristics of the legal way of life of Kazakhs encompass an atmosphere of law and order, unity, friendship among the nation, and moral-legal health, which make us strong, resilient, and lawful individuals. These are the facets of our legal way of life and the most significant achievements of the new Kazakhstan that have become part of our reality.

By its essence, the legal way of life encompasses all forms of activities of Kazakhs in both material and spiritual production, in socio-political and family-life spheres, and in their interpersonal interactions and personal lives. It reveals how people live, what actions and deeds fill their lives, and what goals they pursue. Since the establishment of a legal and just society would signify a fundamental transformation in the essential conditions of development for the entire society in legal, economic, and socio-political terms for all its members, it follows that not only the views, beliefs, and aspirations of Kazakhs will undergo certain changes, but also all forms of their activities that constitute their way of life. Therefore, the legal way of life of Kazakhs will differ from the way of life characteristic of the old Kazakhstani society.

The legal way of life of Kazakhs is characterized not only by high material development but also by high spiritual development of society as a whole, social groups, and individual personalities. Intensive spiritual activity in the new Kazakhstan is not exclusive to people engaged in intellectual labor. People primarily engaged in physical labor are expanding the sphere of intellectual activity, increasingly embracing legal culture and spiritual creativity. Thanks to this, in the activities of Kazakhs, material production is organically combined with intellectual labor, which makes the prospect of significant differences between people of intellectual and physical labor in the transition from the old Kazakhstan to a genuinely democratic, just Kazakhstani society a reality.

In a genuinely democratic, just society, the legal way of life of Kazakhs encompasses the increasing richness of spiritual life of all Kazakhs, every Kazakhstani individual, which signifies the comprehensive development of human capabilities and the development of the legal personality of Kazakhs.

A notable feature of the legal way of life and worldview of the new Kazakhstani individual is social optimism [2] and legal culture. Another important feature is the organic unity of beliefs and actions. The real manifestation of legal ideas and sentiments of the Kazakhstani individual lies in their practical deeds, their legal and social actions. In the legal way of life, in all spheres of activity of the new Kazakhstan individual, legal ideas and legal culture are inseparably linked with just deeds. This inseparable unity of ideological-legal attitudes, moral character, and active participation in building a new, just society constitutes the essence and foundation of the formation and development of the new Kazakhstani individual and their legal way of life.

The main feature of the legal way of life, consisting of the organic unity of beliefs and actions of Kazakhs, finds its expression in various spheres of their activities: in labor, in state and public activities, in family and household spheres, etc.

The legal way of life includes the activity of the Kazakhstani individual both in labor, in production, and in socio-political life, in all public affairs. Participation in the life of various public organizations and in the management of state affairs is an integral characteristic of the builder of a democratic, legal, just society, the individual of the new Kazakhstan. Its manifestation is ensured by the very essence of a just society, the nature of its inherent true democracy, and legal culture. People's true democracy is recognized as the highest type of democracy, a democracy not in words but in deeds, which is based on legal justice and on the high activity and consciousness of people, on their indispensable and ever-growing participation in all spheres of life and state management.

Complex issues of the legal way of life in Kazakhstan "can only be solved by a strong and open democratic state." [3, с.8].

As the democratic, just society develops and the legal way of life improves, the harmonious development of the legal personality, harmonious coordination of various aspects of consciousness, behavior, and activity of Kazakhstani people accelerates. However, it would be naive to assume that such harmony automatically and fully unfolds in the lives of individuals, collectives, and society as a whole. Moreover, the study shows that "the high level of community removal and state control results in a disruption of social and family networks, an erosion of social capital, and reduced informal social control, affecting the wellbeing of entire communities". The authors underscore the importance of comprehensively studying various forms of criminal sanctions to better understand the mechanisms through which this system contributes to health inequities [4]. It is known that in the consciousness and activities of Kazakhstani people, not only harmony but also discrepancies are manifested. Often, labor activity is not supported by corresponding high moral-legal qualities and behavior of Kazakhstani individuals. There is often a discrepancy between the recognition of moral-legal ideals and the actual behavior of Kazakhstani people.

It should be noted that the unity of ideological-political, moral, legal, and labor education is the main line of formation of the new Kazakhstani individual and the establishment of the legal way of life as the way of life of all Kazakhstani people.

Of course, achieving such unity presupposes further efforts to combat violations of the law, legal nihilism in the consciousness of Kazakhstani people, etc., inherited from the old Kazakhstan.

We must see the development of life in all its contradictions. The new Kazakhstan should be characterized by a high degree of maturity of economic, socio-political, and spiritual-legal processes, allowing for a significant improvement in the material well-being, cultural level, and legal culture of the people, and based on this - further improvement of the legal way of life and comprehensive education of the Kazakhstani individual. Today, our opportunities for transforming the norms of the legal way of life into norms of behavior and activity of all Kazakhstani people have increased. The Kazakhstani state, with its complex system of public organizations, asserts and improves the legal way of life of Kazakhstani people through its daily activities.

The dialectics of life are such that even in a democratic, legal, just society, everything new and progressive is affirmed in stubborn struggle against the old, outdated. If one or another Kazakhstani individual is guided by a non-legal ideology, violates the norms and principles of a democratic, legal, just society in their actions, their way of life cannot be considered legal, although they live in a democratic, legal, just society. Thus, there has historically been a contradiction between certain achievements of Kazakhstani society and the backward elements that hinder the development of Kazakhstani society. Vestiges and influences of the old way of life in Kazakhstan are not automatically displaced by the growing forces of the new Kazakhstan. Carriers of remnants of old legal norms and habits continue to exert their influence on others.

The task of overcoming this contradiction becomes increasingly urgent and vital. Therefore, in revealing this dialectic of socio-legal progress, it is emphasized: the higher our society rises in its

development, the more intolerant it becomes of deviations from legal norms and morality. Exploitation, nihilism, hooliganism, crime, bureaucracy, and indifference to people contradict the very essence of our system. Without overcoming these negative manifestations, without eliminating these "social ailments," "cancerous growths," it is impossible to build a democratic, legal, new, just society.

The fight against offenders, legal nihilism, and its vestiges of the past for the affirmation of the legal way of life, moral-legal culture has truly historical-political significance. Of course, this is a struggle against specific bearers of anti-legal norms in our society. But at the same time, it is a struggle against those basic worldviews, moral-legal and domestic customs on which the modern unjust society is built. An unjust society is a society of the past, a society without a future, but it is still a living and strong enemy of the growing and developing democratic, legal, just society.

The formation of the legal way of life contributes to the development and manifestation of the individuality, personal qualities, and needs of the Kazakhstani individual. It is precisely in connection with society, in human interaction, in collective labor that the creative initiative and individuality of the Kazakhstani person, as well as justice, are manifested [5.c.8-9].

The formation of a new Kazakhstani man presupposes his all-round development as an independent and legal personality. All creative abilities of a Kazakhstani person receive wide opportunities and necessary social and legal space for manifestation in the new Kazakhstan. A Kazakhstani here is a true individuality. Individuality is characterized by a high degree of spiritual and legal maturity of the Kazakhstani man, revealing his identity and consciousness of social duty. Not scrawny egoism, but the desire to put his abilities and talents at the service of a democratic, legal, just society - this is an inherent feature of the Kazakhstani man of legal appearance.

At the same time, a democratic, legal and fair society does not deny personal interests, but combines them with public interests. The principles of legal culture [6.p. 38-54] and legal way of life operate in this society. The authors of the article "Constitutional Law Fundamentals of the State Administration of the Social Sphere in the Republic of Kazakhstan" consider the social function of the state as one of its main areas of activity, aimed at ensuring a decent standard of living for citizens, resolving social antagonisms, and realizing the agreed interests of citizens based on recognized social standards. The authors emphasize that Kazakhstan's social policy deviates from the principle of solidarity financing of social benefits and is based on market relations, where personal responsibility for the level of social protection plays a key role [6].

The problem of establishing legal principles in the way of life is to a large extent the problem of educating young people in the spirit of legal culture and morality. The essence of the matter is to inculcate in youth the sense of political, legal culture, legal consciousness and humanism, responsibility and social activity, immunity to alien legal views and morals.

Kazakhstan's culture and art actively and fruitfully serve to identify and affirm new features of the legal way of life. Artistic works contribute to the establishment of an advanced system of spiritual, legal and moral values that define the main facets of the legal way of life of Kazakhstanis.

Masters of artistic works give more and more comprehensive depiction of legal life, and their heroes more and more penetratingly realize their indissoluble connection with the fate of the country and with legal culture, with greater depth understand their responsibility for those socio-legal and spiritual conquests, which the people of Kazakhstan have achieved in a short period of its heroic history.

From the scientific understanding of the essence of the legal way of life of the Kazakhstani people and its determining conditions follow the directions of work and tasks for its approval.

The vigorous scientific and technological progress characteristic of the modern era has rather negative consequences for the legal, spiritual, and physical development of individuals in undemocratic countries. However, in our society, it actively contributes to the creation of material prerequisites for the legal and spiritual elevation of the Kazakhstani individual, as it is consciously

directed towards the advancement of socio-economic and political-legal development using the advantages of a democratic, legal, and just society.

When outlining the prospective development plans of the new Kazakhstan and the new economy, and organizing the masses to execute them, the Kazakhstani state proceeds from the premise that strengthening the material foundation of our society will provide favorable conditions for implementing a comprehensive set of measures aimed at establishing and progressively developing the legal lifestyle. This extends to the corresponding restructuring of specific aspects of the life activities of Kazakhstanis, ranging from labor to household activities and leisure.

Identifying this primary direction for establishing and improving the legal lifestyle of Kazakhstanis, it is essential to recognize the associated important task of our ideological and educational, legal work. New and improved working conditions, as well as the overall socio-legal life of the population, are not gifts bestowed upon them; they do not develop on their own. The material, spiritual, and legal conditions of life are created by the activities of Kazakhstanis themselves, changing and transforming through their labor in the process of production, and so on. Therefore, the refinement of their legal lifestyle primarily depends on the social, legal, and political activities of Kazakhstanis themselves.

The Kazakhstani state has set a number of important practical tasks aimed at improving, on a legal basis, the socio-economic and production conditions of labor, thereby changing its nature. Equally important is the resolution of several tasks on a legal basis to enhance the production and technical conditions of labor, primarily by accelerating the comprehensive mechanization and automation of production processes in all sectors of the country's economy, which should contribute to the comprehensive reduction of manual, low-skilled, and heavy physical labor, and so forth.

The resolution of these tasks aims to ensure, on a legal basis, further changes in labor, its humanization, the increasingly close combination of elements of physical and mental work, and as a result, the strengthening of its creative, legal character. When it comes to refining the legal lifestyle, this would represent a significant shift towards transforming labor into a primary life necessity.

The household sphere of Kazakhstani individuals is among those occupying a significant place in the legal lifestyle. Here, too, there are significant practical tasks associated with the need to strengthen healthy social, legal, and moral norms of relationships among Kazakhstani people in this sphere.

Increasing importance is attached to the household servicing of the population, the quality of which largely determines the mindset of Kazakhstani people. Over recent years, communal and household servicing has been growing at an accelerated pace. However, the sphere of services, household servicing of the population, on the one hand, is still insufficiently developed, and on the other hand, as a consequence of this, unhealthy phenomena are not uncommon: bribery, anti-legal behavior, favoritism, rudeness in dealing with consumers, and so on. The lag, disorder in this sphere evokes feelings of dissatisfaction and unlawfulness. Continuous efforts to improve household servicing of the population in accordance with the law are essential conditions for consolidating the normal, legal lifestyle of Kazakhstanis.

Among the practical measures to improve the legal lifestyle, strengthen cooperation and mutual assistance among Kazakhstanis, significant importance is given to the implementation and consistent execution of plans for the social, economic, and legal development of labor collectives in enterprises, villages, and institutions. The development of such plans, if carried out with the active participation of people, with active and business-like discussions of planned activities, allows each Kazakhstani to feel a deeper connection with the collective, with the legal lifestyle. In accordance with the fundamental principles of a democratic, legal, and just society, it is necessary to consistently and persistently strengthen cooperative and mutual assistance relationships in all areas of the life activities of Kazakhstanis. The new Kazakhstan not only improves the social, economic, and legal structure of the lifestyle but also establishes a new type of human, legal relationships

among Kazakhstanis, based on a deep awareness of the common interests of all members of the collective, society, and the protection of human rights and freedoms[8, с.8].

For a democratic, legal, and just society, a steady reduction in various antisocial behaviors, including crime, is characteristic. This process is driven by factors stemming from the nature of a democratic, legal, and just society. However, crime cannot disappear on its own, automatically: its eradication requires significant efforts from the state, civil society organizations, and the entire population.

The fight against crime in Kazakhstan can only be successful based on a broad social, economic, political, and legal approach to it, targeting specific causes and conditions of moral and legal deformation of the Kazakhstani individual, the direct result of which is typically criminal behavior. In turn, the causes and conditions of criminality cannot be properly understood without considering some characteristics of this social and legal evil, manifested in modern conditions. In this regard, the following points are noteworthy.

It must be acknowledged that the problem of combating crime in Kazakhstan is primarily a youth problem. Many crimes are committed by young people under the age of 25.

Improvement in child rearing in families is needed. Here, there are difficulties, given the employment level of the vast majority of women.

There is a gap in the level of offenses in Kazakhstan among individuals employed in various sectors of the country's economy, living in different regions, working in rapidly developing and stable cities, and working in small-scale economic entities and large enterprises.

A significant number of crimes in Kazakhstan are committed by individuals not engaged in socially useful labor, as well as by previously convicted individuals and individuals under the influence of intoxication. Among the offenses in Kazakhstan, a significant share is attributed to property crimes, corruption, hooliganism, and crimes committed on domestic grounds. Recently, domestic violence in Kazakhstan has intensified [9, p.2].

Domestic violence is a latent type of crime, and far from all cases are brought to light [10].

It should be noted that today the scale of online fraud in Kazakhstan is growing along with the development of technology. For example, in 2017, according to official data from law enforcement agencies, there were 90 cases of internet-related crimes registered, while in 2022, there were more than two thousand. And in 2023, there was a historical maximum: Kazakhstan recorded 21.8 thousand cybercrimes. The total damage amounted to 17.5 billion tenge [11].

To effectively combat Internet fraud, it's important not only to promptly expose these crimes and hold the perpetrators accountable but also to emphasize preventative measures. Therefore, prevention is crucial for reducing the incidence of Internet fraud.

To successfully address legal violations in Kazakhstan, the primary efforts should be directed towards overcoming phenomena that may foster an antisocial and anti-legal orientation in the behavior of Kazakhstani individuals. Research shows that for the majority of offenders in Kazakhstan, characteristics such as inner emptiness, psychological instability, and cynicism are common. Hence, particular importance is placed on the established position in the new Kazakhstan regarding the necessity of fostering an active life stance, a conscious attitude towards legal order, and social responsibility as one of the main tasks of fostering legal culture and legal life of individuals.

An important condition for successfully overcoming anti-legal and antisocial phenomena is a comprehensive approach to solving this problem. Crime is a complex social phenomenon, and therefore, combating it involves socio-political, economic, legal, and other aspects.

In the conditions of the new Kazakhstan, combating crime is not an end in itself but merely a means of shaping a new legal Kazakhstani individual, who is convinced and actively involved in building a democratic, legal, and just society.

CONCLUSION

The legal way of life has become a historical reality of the new Kazakhstan and its society, serving as a distinctive criterion by which the degrees of our ascent towards a democratic, legal, and just society are determined, as well as the moral and legal norms of behavior for every Kazakhstani individual. The legal way of life embodies the rich intellectual, legal, and moral potential of a democratic, legal, and just society accumulated by the global community, Kazakhstani, and world civilizations. The affirmation of the legal way of life practically prepares the framework for the lifestyle that should emerge during the transition to a new, just society.

One of the fundamental principles of Kazakhstan's legal policy is that the eradication of crime is only possible through strengthening the fight against it, which does not necessarily imply an increase in repression. The effectiveness of punishment is determined not by its severity but by its inevitability. The main focus in this fight is the elimination of the causes and conditions that breed criminality [12, с. 424-426]. This task is considered a matter of national importance, encompassing the entire state and the entire nation.

The solution to this task involves a profound study of the nature of this social and political evil, understanding the patterns of its emergence and existence, and developing norms and rules for combating it based on this understanding. In this regard, an important task is entrusted to science—not only legal and political sciences but also sociology, philosophy, economics, pedagogy, psychology, and history.

In contemporary conditions, the success of the fight against crime and offenders largely depends on how well practical workers are equipped with concrete recommendations and methods for strengthening law and order, fair legality, and legal, political, and moral culture. The establishment of a unified scientific center in Kazakhstan on the issues of legal culture could play a significant role in this. Such a center could be formed based on existing scientific institutions dealing with legal issues, primarily applied problems. This center could serve as the initial basis for the establishment of a scientific institution focused on studying the problems of legal way of life and legal personality, the regularities of their social and socio-psychological functioning, as well as their ideological, political, legal, and moral development.

The study of the political aspects of the legal lifestyle of Kazakhstani citizens has revealed several key issues and contradictions that influence the formation and development of legal culture in a democratic society. Through a comprehensive analysis of legal norms, sociological data, and statistical information, the following conclusions can be drawn:

- The concept of the legal lifestyle of Kazakhstani citizens encompasses adherence to legal norms, active participation in public life, and the maintenance of social order. However, there is a lack of clear understanding and uniformity in its interpretation among different segments of the population.

- The research identified significant contradictions in the legal lifestyle of citizens, particularly in the context of a democratic society. These contradictions include discrepancies between legal norms and their implementation, as well as between citizens' legal awareness and their actual behavior. Additionally, there are conflicts between traditional cultural values and modern legal requirements.

- Public organizations play a crucial role in shaping the legal culture of Kazakhstani citizens. They act as intermediaries between the government and the population, promoting legal awareness and civic engagement. However, their effectiveness is often hindered by limited resources and political constraints.

- Crime in Kazakhstan remains a significant anti-social phenomenon that negatively impacts the legal lifestyle of citizens. High crime rates, particularly in urban areas, undermine public trust in legal institutions and hinder the development of a law-abiding society. Efforts to combat crime must focus on both preventive measures and the improvement of the criminal justice system.

- The level of legal culture among Kazakhstani citizens varies widely, with a significant portion of the population lacking sufficient legal knowledge and skills. Enhancing legal education and promoting a culture of legality are essential for the development of a democratic society.

- The development of a democratic society in Kazakhstan is closely linked to the legal lifestyle of its citizens. A strong legal culture, characterized by respect for the rule of law and active civic participation, is fundamental to the functioning of democracy. Efforts to strengthen democratic institutions must therefore be accompanied by initiatives to promote legal culture and address the contradictions identified in this study.

Based on the findings, several recommendations can be made to improve the legal lifestyle and legal culture in Kazakhstan. These include enhancing legal education and public awareness campaigns, supporting the activities of public organizations, implementing measures to reduce crime, and ensuring the effective enforcement of legal norms. Additionally, there should be a focus on aligning traditional cultural values with modern legal requirements to reduce conflicts and promote social cohesion.

In conclusion, addressing the political aspects of the legal lifestyle of Kazakhstani citizens is essential for the development of a democratic society and the strengthening of legal culture. By identifying and addressing key issues and contradictions, this study contributes to a better understanding of the challenges faced by Kazakhstan and provides a foundation for future policy initiatives aimed at promoting legal culture and social order.

Литература:

1. Абсаттаров Г.Р. *Право. Политика. Сознание.* – Алматы: Ғылым. – 2016. – 364 с.
2. Толепбаев Д. *Озық ойлы ұлтымыздың бағдары қандай?//Ақиқат.* – 2024, №1. – 5 – 10 б.
3. Айтхожин К. *О доверии народа к власти // Мысль.* – 2024. – №3. – с.7-12.
4. LeMasters K., Renson A., Edwards Jesse K. *Inequities in life course criminal legal system sanctions: measuring cumulative involvement // Annals of Epidemiology.* – 2022. – № 76. – p.83-90. – URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1047279722002538> (date of viewing: 25.01.2024)
5. Төлөпберген М. *Әділдік жоқ жерде мейірім жоқ //АҚИҚАТ.* – 2023. – № 10. – 7-10 б.
6. Абсаттаров Г.Р. *Политологические проблемы правовой культуры Казахстана: новые подходы, оценки и решения.* – Алматы: Ғылым. – 2019. – 404 с.
7. Khamzin, A.S. & Khamzina Zh., Oryntayev, Z.K., Alshurazova, R.A.. *Constitutional Law Fundamentals of the State Administration of the Social Sphere in the Republic of Kazakhstan. // International journal of environmental & science education.* – 2021. – №11 (12). P. 5237-5249. – URL:https://www.researchgate.net/publication/306314818_Constitutional_Law_Fundamentals_of_the_State_Administration_of_the_Social_Sphere_in_the_Republic_of_Kazakhstan (date of viewing: 25.01.2024)
8. *Конституция Республики Казахстан.* – Алматы: Норма-К. – 2023. – 48 с.
9. Сактаганова Л. *В защите интересов женщин и детей // Юридическая газета.* – 2024. – 16 апреля. – С.1,3.
10. Нурмаханова Ж. *Как решить проблемы семейно-бытового насилия?// Казахстанская правда.* – 2024. – 2 апреля. – URL: <https://kazpravda.kz/n/kak-reshit-problemu-semeyno-bytovogo-nasiliya/> (дата обращения: 25.01.2024)
11. Нұрымбетова А. *Необходима осмотрительность самих граждан // Юридическая газета.* – 2024. – 9 апреля.
12. Абсаттаров Р.Б. *Общественно-политические науки: проблемы и суждения. В четырех томах. Т.2* – Алматы: Ұлағат. – 2023. – 470с.

References:

1. Absattarov G.R. *Pravo. Politika. Soznanie.* – Almaty: Gylym. – 2016. – 364 s.
2. Tolepbaev D. *Ozyq oily ultymyzdyn bagdary qandai?* // *Aqiqat.* – 2024. – №1. – 5 – 10 b.
3. Ajthozhin K. *O doverii naroda k vlasti* // *Mysl.* – 2024. – №3. – s.7-12.
4. LeMasters K., Renson A., Edwards Jesse K. *Inequities in life course criminal legal system sanctions: measuring cumulative involvement* // *Annals of Epidemiology.* – 2022. – № 76. – p.83-90. – URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1047279722002538> (date of viewing: 20.01.2024)
5. Tolepbergen M. *Adildik zhoq zherde meirim zhoq* // *Aqiqat.* – 2023. – № 10. – 7-10 b.
6. Absattarov G.R. *Politologicheskie problemy pravovoj kultury Kazahstana: novye podhody, ocenki, resheniya.* – Almaty: Gylym. – 2019. – 404 s.
7. Khamzin, A.S. & Khamzina Zh., Oryntayev, Z.K., Alshurazova, R.A.. *Constitutional Law Fundamentals of the State Administration of the Social Sphere in the Republic of Kazakhstan.* // *International journal of environmental & science education.* – 2016. – №11 (12). P. 5237-5249. – URL:https://www.researchgate.net/publication/306314818_Constitutional_Law_Fundamentals_of_the_State_Administration_of_the_Social_Sphere_in_the_Republic_of_Kazakhstan (date of viewing: 25.01.2024)
8. *Konstituciya Respubliki Kazahstan.* – Almaty: Norma-K. – 2023. – 48 s.
9. Saktaganova L. *V zashite interesov zhenshin i detei* // *Yuridicheskaya gazeta.* – 2024. – 16 aprelya. – С.1,3.
10. Nurmahanova Zh. *Kak reshit problemy semejno-bytovogo nasiliya?* // *Kazahstanskaya pravda.* – 2024, 2 aprelya. – URL: <https://kazpravda.kz/n/kak-reshit-problemu-semeyno-bytovogo-nasiliya/> (data obrashcheniya: 25.01.2024)
11. Nurymbetova A. *Neobhodima osmotritel'nost samih grazhdan* // *Yuridicheskaya gazeta.* – 2024. – 9 aprelya.
12. Absattarov R.B. *Obshchestvenno-politicheskie nauki: problemy i suzhdeniya. V chetyreh tomah. T.2* – Almaty: Ulakat. – 2023. – 470 s.

МРНТИ:11.25.43

Doi: 10.51889/2959-6270.2024.86.2.005

Нургалым К.С.^{1*}, Куанышбаева Ж.Ж.¹

^{1*} *Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г.Алматы, Республика Казахстан
e-mail: kadyr_n@mail.ru*

ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КУЛЬТУРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ НА ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация

В статье рассматривается становление понятия культурной интеграции и влияние политических культурных ценностей на трансформацию. Проблема интеграции затрагивает не только экономическое направление, но и развитие культурно-ценностного направления. Новая интеграция не только объединит культурно-исторические ценности, но и станет геополитическим центром евразийского, географического пространства, мира нового XXI века.

Особое внимание уделяется анализу взаимосвязи культурных и политических процессов в условиях глобализации. Рассматриваются примеры успешных интеграционных процессов в разных регионах, а также барьеры, которые могут возникать на пути к культурной

интеграции. Подчеркивается роль национальных культурных ценностей как основы для формирования устойчивого интеграционного пространства.

В статье также анализируются современные тенденции и вызовы, связанные с культурной интеграцией на евразийском пространстве. Обсуждаются вопросы культурного обмена, сохранения национальной идентичности и формирование новой культурной синергии, которая способна укрепить политическую и социальную стабильность в регионе. Рассматриваются конкретные механизмы и стратегии, которые могут способствовать успешной культурной интеграции, такие как образовательные программы, культурные обмены и совместные проекты.

Автор делает вывод о необходимости интеграционного подхода для достижения долгосрочной стабильности и процветания в евразийском пространстве. Предлагаются рекомендации для политиков и государственных деятелей по созданию благоприятных условий для культурной интеграции, акцентируя внимание на важности межкультурного диалога и сотрудничества.

Ключевые слова: Политическая интеграция, культурная интеграция, Евразийское пространство, национальная безопасность, социальная стабильность, межкультурные отношения, региональное сотрудничество, экономическое развитие, национальная ценность.

К.С. Нургалым^{1*}, Ж.Ж. Куанышбаева¹

*^{1*} Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

ЕУАЗИЯЛЫҚ КЕҢІСТІКТЕГІ МӘДЕНИ ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ САЯСИ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада мәдени интеграция тұжырымдамасының қалыптасуы және трансформацияға саяси мәдени құндылықтардың әсері қарастырылады. Интеграция мәселесі тек экономикалық бағытқа ғана емес, мәдени-құндылық бағыттың дамуына да әсер етеді. Жаңа интеграция мәдени-тарихи құндылықтарды біріктіріп қана қоймай, Еуразиялық географиялық кеңістіктің, жаңа ХХІ ғасыр әлемінің геосаяси орталығына айналады.

Жаһандану жағдайында мәдени және саяси процестердің арақатынасын талдауға ерекше көңіл бөлінеді. Әртүрлі аймақтардағы табысты интеграциялық үдерістердің мысалдары, сондай-ақ мәдени интеграция жолында туындауы мүмкін кедергілер қарастырылады. Тұрақты интеграциялық кеңістікті қалыптастырудың негізі ретінде ұлттық мәдени құндылықтардың рөлі ерекше атап өтілді.

Сондай-ақ мақалада еуразиялық кеңістіктегі мәдени интеграциямен байланысты ағымдағы үрдістер мен сын-қатерлер талданады. Мәдени алмасу, ұлттық бірегейлікті сақтау және аймақтағы саяси және әлеуметтік тұрақтылықты нығайта алатын жаңа мәдени синергияны қалыптастыру мәселелері талқыланады. Білім беру бағдарламалары, мәдени алмасулар және бірлескен жобалар сияқты табысты мәдени интеграцияға ықпал ететін нақты механизмдер мен стратегиялар қарастырылады.

Автор еуразиялық кеңістікте ұзақ мерзімді тұрақтылық пен өркендеуге қол жеткізу үшін интеграциялық тәсіл қажет деген қорытындыға келеді. Мәдениетаралық диалог пен ынтымақтастықтың маңыздылығына баса назар аудара отырып, саясаткерлер мен мемлекеттік қызметкерлерге мәдени интеграция үшін қолайлы жағдай жасау бойынша ұсыныстар ұсынылады.

Түйін сөздер: Саяси интеграция, мәдени интеграция, Еуразиялық кеңістік, әлеуметтік тұрақтылық, мәдениетаралық қатынастар, аймақтық ынтымақтастық, ұлттық құндылық.

Nurgalym K.^{1*}, Kuanyshbayeva Zh.¹
^{1*} Abai Kazakh National pedagogical university
Almaty, Kazakhstan

POLITICAL ASPECTS OF CULTURAL INTEGRATION IN THE EURASIAN SPACE

Abstract

The article examines the formation of the concept of cultural integration and the influence of political cultural values on transformation. The issue of integration affects not only the economic direction but also the development of cultural and value directions. New integration will not only unite cultural and historical values but also become the geopolitical center of the Eurasian geographic space, the world of the new 21st century.

Special attention is paid to analyzing the interconnection between cultural and political processes in the context of globalization. Examples of successful integration processes in different regions are considered, as well as the barriers that may arise on the path to cultural integration. The role of national cultural values as the basis for forming a sustainable integration space is emphasized.

The article also analyzes modern trends and challenges associated with cultural integration in the Eurasian space. Issues of cultural exchange, preservation of national identity, and the formation of a new cultural synergy capable of strengthening political and social stability in the region are discussed. Specific mechanisms and strategies that can contribute to successful cultural integration, such as educational programs, cultural exchanges, and joint projects, are considered.

The author concludes on the necessity of an integrative approach to achieve long-term stability and prosperity in the Eurasian space. Recommendations are offered for policymakers and state leaders on creating favorable conditions for cultural integration, emphasizing the importance of intercultural dialogue and cooperation.

Keywords: Political Integration, cultural integration, Eurasian Space, national security, social stability, intercultural relations, regional cooperation, national value.

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЕ

Евразийская интеграция занимает центральное место во внешней политике стран Евразии, и важной составляющей этого процесса является культурная интеграция на евразийском пространстве. В последние годы значительное внимание уделяется созданию Евразийского парламента и политическому измерению интеграционных процессов. Эти усилия направлены на укрепление экономических связей между странами, такими как Украина, Казахстан и Беларусь, и на развитие культурных и мировоззренческих основ объединения.

Многоуровневая природа евразийской интеграции предполагает взаимодействие на экономическом, политическом и культурном уровнях. Экономическая интеграция уже демонстрирует успехи, несмотря на определенные сложности. Особое значение имеет вовлечение Украины в экономические процессы с Россией, Казахстаном и Беларусью, что способствует более глубокой интеграции региона.

Культурные и мировоззренческие аспекты интеграции становятся все более значимыми. Наряду с экономическими аргументами, необходимо формировать ценностную систему, которая объяснит и обоснует необходимость объединения для широких слоев общества. Особое внимание уделяется истории, идентичности и цивилизационным особенностям народов постсоветского пространства.

Для Казахстана, как полиэтнического сообщества, социокультурные аспекты интеграции имеют принципиальное значение. Казахстанские ученые института философии, политологии

и религиоведения провели социологические исследования, оценивающие культурные основания гражданской интеграции. Эти исследования позволяют лучше понять культурные ориентиры и логику культурного единства и многообразия, что играет важную роль в процессе евразийской интеграции.

Организация тюркских государств (ОТГ), созданная на основе тюркского происхождения народов, становится важным игроком на евразийском пространстве, углубляя интеграцию не только культурно-гуманитарную, но и экономическую и политическую. Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев подчеркивает необходимость придать ОТГ идеологическое наполнение, создать новый тюркский геополитический и геоэкономический фактор, укрепить межправительственные и межчеловеческие связи через культурные обмены, популяризацию телесериалов и анимационных фильмов.

Эти аспекты подчеркивают важность культурных и идеологических факторов в процессе евразийской интеграции, демонстрируя, что успешное объединение требует не только экономических, но и глубоких культурных и ценностных оснований.

ВВЕДЕНИЕ

Евразийское пространство, включающее территории от Восточной Европы до Дальнего Востока, представляет собой уникальный регион с богатым культурным и этническим разнообразием. В условиях глобализации и усиления интеграционных процессов вопрос культурной интеграции приобретает все большую актуальность. Однако успешная интеграция культур на этом пространстве сталкивается с множеством политических вызовов и проблем.

Политические аспекты культурной интеграции в Евразии играют ключевую роль в формировании устойчивых межгосударственных отношений и обеспечении региональной стабильности. В то время как культурное взаимодействие способствует взаимопониманию и сотрудничеству, политические барьеры, такие как этнический национализм, сепаратизм, политическая дестабилизация и геополитические интересы, могут препятствовать гармоничной интеграции.

Настоящая статья направлена на анализ политических проблем, связанных с культурной интеграцией на евразийском пространстве, и предложений по их решению. Рассматриваются исторические контексты, основные вызовы и препятствия, а также пути преодоления этих проблем через межгосударственное сотрудничество, развитие культурной политики и мирное разрешение конфликтов. Анализ основан на работах ведущих политологов и экспертов, исследующих данный регион и его специфические особенности.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Первоначальный этап исследования включал систематический сбор и анализ существующей научной литературы по теме культурной интеграции, политической интеграции и межкультурных отношений на евразийском пространстве. В свое время Х. Маккиндер определил евразийский континент как «Хартленд», который играл ключевую роль в мировой политике. Были рассмотрены работы ведущих политологов и культурологов, таких как Сэмюэл Хантингтон и его теория «столкновения цивилизаций», Фрэнсис Фукуяма и его концепция «конца истории», Энтони Гидденс и его исследования глобализации, а также труды современных исследователей, специализирующихся на евразийской интеграции. Это позволило установить теоретические основы и определить ключевые концепции и подходы, используемые в исследовании.

Казахстанские ученые из Института философии, политологии и религиоведения Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан исследовали культурные ориентиры интеграционных процессов, логики культурного единства и многообразия, что имеет принципиальное значение для полиэтничного сообщества Казахстана. В рамках проекта «Формирование казахстанской идентичности в контексте

задач модернизации общественного сознания» они провели социологические опросы общественного мнения в 2018, 2019 и 2020 годах [1, С.410].

При исследовании культурной интеграции на евразийском пространстве мы также учитывали методологические подходы, описанные А.М. Хасановой, которые включают анализ исторических и социокультурных предпосылок возникновения евразийства. Это позволило нам более глубоко понять контекст и факторы, влияющие на современные интеграционные процессы.

Как отмечает А.М. Хасанова в своей статье, классическое евразийство возникло как философско-политическое течение среди русских эмигрантов в 1920-х годах. Это течение базировалось на уникальных социокультурных предпосылках и было реакцией на переломные исторические события того времени. Хасанова также подчеркивает важность наследия Л.Н. Гумилева, чьи работы по теории этногенеза и концепции евразийства оказали значительное влияние на последующие исследования в этой области [2, С.43].

В работе посвященной анализу социокультурной интеграции в Центральной Евразии, авторы Э. Кулаи и С.Зангене подчеркивают важность исследования факторов, таких как религия, язык, средства массовой информации и образование, в контексте влияния мягкой силы России. Авторы анализируют эволюцию культурных и социальных процессов в регионе с момента распада Советского Союза, обсуждают роль России как гегемонистской державы и выявляют вызовы и возможности для политической и экономической либерализации в других частях Центральной Евразии [3].

Например К.Молдашев и Г-Мохамед Аслан анализирует формирование Евразийского экономического союза (ЕАЭС) и его потенциал как актора в мировых делах. Основываясь на концепции «Нового регионализма», Исследователи рассматривает влияние исторического наследия, экономической интеграции и политических отношений между Беларусью, Казахстаном и Россией. Они обсуждают прогресс и ограничения внутренней кооперации в рамках ЕАЭС и других евразийских интеграционных инициатив, подчеркивая значимость внутренней кооперации для формирования акторской способности региона [4].

В статье «Евразийская интеграция: социальный аспект» А. Соколов рассматривает сложности и противоречия, сопровождающие процессы интеграции на постсоветском пространстве. Автор подчеркивает, что распад Советского Союза породил значительные социокультурные и ментальные барьеры, что сильно затрудняет интеграцию в данном регионе. Ожидания быстрого экономического роста и углубления взаимных связей не оправдались из-за сложностей, вызванных наследственными различиями и недостаточной поддержкой проектов со стороны общественного мнения [5].

Д. Искандаровой исследует культурные взаимодействия и их влияние на политическую интеграцию в евразийском регионе. Она подчеркивает, что культурная интеграция является ключевым аспектом формирования общего культурного пространства, способствующего углублению политических связей и сотрудничества между странами [6].

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

В данной статье используется комплексный методологический подход для исследования политических аспектов культурной интеграции на евразийском пространстве, включающий как качественные, так и количественные методы анализа. Основными методами являются анализ литературы, контент-анализ официальных документов, метод кейс-стади и социологические исследования.

Для анализа политических аспектов культурной интеграции применялся контент-анализ официальных документов и стратегических планов государств Евразийского экономического союза (ЕАЭС), Организации договора о коллективной безопасности (ОДКБ) и других межгосударственных организаций, участвующих в интеграционных процессах на евразийском пространстве. Были изучены политические заявления, доклады, резолюции и

другие официальные документы для выявления подходов и стратегий культурной интеграции. Это позволило глубже понять политические и культурные ценности, продвигаемые в рамках евразийской интеграции, и их влияние на процесс культурной интеграции.

Метод кейс-стади был применён для детального рассмотрения конкретных примеров успешной и неуспешной культурной интеграции в различных странах Евразии. Были выбраны кейсы Казахстана, России и других стран Центральной Азии для анализа их опыта в области культурной интеграции и влияния политических аспектов на данный процесс. Например, анализ интеграционных усилий Казахстана, опирающийся на работы Л.Г.Ерекешевой [7, С.13], позволил выявить конкретные механизмы и факторы, способствующие или препятствующие культурной интеграции, такие как создание культурных центров и театров, работающих на разных языках, и продвижение национальных ценностей через образовательные программы.

Социологические исследования включали обработку документов и интервью с экспертами в области политики, культуры и международных отношений. Это позволило получить первичные данные о восприятии культурной интеграции среди населения и специалистов, а также о влиянии политических аспектов на культурную интеграцию. Анализ этих данных способствовал формированию более полного представления о процессе культурной интеграции и определению основных тенденций и вызовов, с которыми сталкиваются страны евразийского пространства.

Таким образом, использованный комплексный методологический подход позволил всесторонне исследовать политические аспекты культурной интеграции на евразийском пространстве, выявить ключевые факторы и предложить рекомендации по дальнейшему развитию интеграционных процессов в данном регионе.

ОБСУЖДЕНИЕ

Казахстан, расположенный в самом сердце Евразии, играет важную роль в формировании экономической и политической интеграции высокого уровня, определяя своё место в мировой политической системе. В XXI веке развитие невозможно без интеграции.

Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев на юбилейном саммите Организации тюркских государств подчеркнул необходимость популяризации тюркского единства через унификацию флагов и эмблем ОТГ, а также взаимное продвижение телесериалов и анимационных фильмов. Он отметил важность использования социальных сетей и привлечения популярных медийных личностей для этого процесса. Это, по мнению Токаева, будет способствовать духовному сближению молодежи и укреплению культурной интеграции среди тюркских народов. Токаев также предложил изучить общие архивы и донести историческую правду до потомков. Таким образом, культурная интеграция должна стать важным элементом в укреплении тюркской идентичности и единства. [8].

То есть мы можем рассматривать культурную интеграцию как главный фактор сохранения политической независимости и этнического единства народов. Культурная интеграция – это гармония между культурной целостностью и контрастами. Эта концепция аналогична концепции «социальной интеграции», разработанной в американской культурной антропологии и используемой в социологии и английской школе социальной антропологии. Исследователи, давая исчерпывающее объяснение, находят сходство между различными видами культурных ценностей, а также между культурными нормами и реальным поведением носителей культуры; она определяется как функциональная взаимозависимость между различными элементами культуры (обычаями, институтами, культурными практиками и т. д.).

В словаре культурологии «Культурная интеграция» (лат. *integrum* — восстановление, дополнение, целое) — это процесс углубления культурного взаимодействия и взаимного

влияния между государствами, национально-культурными группами и историко-культурными регионами.

Культурная интеграция – это процесс взаимодействия учреждений культуры, творцов и потребителей культур, координации национальных форм культуры, традиций и инноваций. Утверждается, что она включает в себя такие понятия, как создание единой общечеловеческой системы ценностей [9].

То есть, культурную интеграцию можно рассматривать как стратегию мировой культурной политики, которая представляет собой тип организации взаимодействия культур различных общностей на основе планирования, проектирования и концептуализации процесса создания евразийского культурного пространства.

Разнообразие позиций в понимании и раскрытии природы процессов культурной интеграции отражается в широте аналитических рамок ее изучения. В мировой научной мысли накоплено большое количество идей и концепций, вытекающих из различных научно-философских и политико-культурных позиций и закономерностей процессов культурной интеграции. Специалисты по культурологии рассматривают перемены и изменения как непрерывный процесс. На основе этих процессов учёные выявили несколько форм культурной интеграции во взаимодействии культур. Современная научная литература представлена следующими видами:

- конфигурационная (тематическая) интеграция (по сходству культурных элементов);
- стилистическая интеграция (взаимная адаптация элементов культурного опыта);
- логическая интеграция (интеграция элементов культуры на основе последовательности и логической связанности);
- коннективная интеграция (интеграция, основанная на степени непосредственной взаимосвязи различных компонентов культуры);
- функциональная (адаптивная) интеграция (интеграция, направленная на повышение функциональной эффективности деятельности человека в обществе);
- нормативная интеграция (интеграция, связанная с «нивелированием и нейтрализацией» культурных конфликтов) [10, С.201].

Сегодня наши народы стали яснее ощущать себя частью формирующейся евразийской однородности, её культурного, религиозного и языкового многообразия. Для евразийских государств новая интеграция не только объединит культурные и исторические ценности, но и станет евразийским географическим пространством, геополитическим центром нового мира XXI века.

Развитие в последний период мировой истории можно назвать «эпохой интеграции». За короткий исторический период индустриальное общество, его ценности и культурные стереотипы, господствующие лишь в промышленно развитых странах Европы и Северной Америки, начали быстро распространяться по всему миру. Однако культурная интеграция развивается разными темпами в разных обществах и культурно-исторических регионах. Некоторые страны и целые регионы добились существенного прогресса в этом процессе, а другие, наоборот, отстают от мирового лидера.

Тот факт, что любая мысль относительна, увеличивает её доказательную ценность, а тот факт, что ваш пункт назначения является пунктом назначения, вселяет в разум уверенность. С этой точки зрения политические, экономические, культурные и социальные изменения, произошедшие в нашей стране, сравниваются с опытом других стран. Если мы вспомним, что вершина, на которую мы поднимаемся сегодня, не является самой высокой из вершин, на которые мы поднимаемся, становится ясно, что нам важно узнать, как другие покоряли вершины, которые ждут своего покорения в будущем.

Именно поэтому мы говорим, что развитие и развитие нации осуществляются на основе национальных культурных ценностей. Уважение к этим национальным ценностям – это то, что привлекает корейцев и казахов друг к другу и делает их похожими друг на друга. При его

уважении национальные ценности модернизируются, омолаживаются, а накопленный веками потенциал национальных ценностей используется для развития общества и совершенствования его [11, С.105].

Основная политическая позиция Республики Казахстан заключается в обеспечении экономической, политической и духовной независимости казахской страны, национальной безопасности и вечном сохранении целостности территории, использовании земли и недр (национального богатства) только для блага народа и постоянного улучшения его социального положения. В стране не будет правильного взаимопонимания, пока гражданские права каждого не будут полностью защищены и все не будут нести равную ответственность перед законом.

Л.Ерекешева, подчеркивая особенность интеграционных процессов на постсоветском пространстве Центральной Азии, пишет: «чтобы интеграция была эффективной, основными единицами интеграции должны быть независимые государства, готовые к объединению, а для этого необходимо пройти стадию становления и государственного развития» [7, С.15].

Со дня обретения нашей страной независимости в государственной политике особое внимание уделяется дружбе народов и межнациональному миру. В результате этой политики в казахском обществе прочно утвердились мир и политическая стабильность, межнациональное согласие. В Казахстане растут и развиваются дети многих национальностей. Свобода, единство, стабильность – все это результат национальной политики нашего государства.

Однако на формирование и развитие национальных культурных ценностей влияют как внутренние национальные практики, так и более широкие глобальные отношения, включая евразийские и западные ценности и принципы. Особенно отчетливо это видно в том, что процесс интеграции приобретает все более широкое распространение в различных средах. Они способны привести различные позиции и культурно-духовные ориентации в национально ориентированную политическую идеологию и культуру, социальные группы и индивидуальное политическое сознание. В результате изменяются национально-культурные ценностные ориентации граждан.

Евразийское пространство, включающее разнообразные народы и культуры, объединенные общей историей и экономическими связями, сталкивается с серьезными политическими вызовами, которые осложняют процесс культурной интеграции и угрожают стабильности региона. Культурная интеграция в этом контексте играет важную роль в формировании и укреплении межгосударственных отношений, поддержании стабильности и преодолении этнических конфликтов. Однако достижение гармонии в культурном взаимодействии встречает множество политических вызовов.

История евразийского пространства свидетельствует о многовековых процессах культурного обмена и взаимодействия. Великий шелковый путь и другие торговые маршруты способствовали распространению идей, технологий и традиций, однако политические конфликты и завоевания часто препятствовали гармоничному сосуществованию народов, создавая почву для этнических и культурных противоречий.

Основные политические проблемы включают этнический национализм и сепаратизм, что негативно сказывается на процессе культурной интеграции и угрожает политической стабильности в регионе. Конфликты и политическая нестабильность в отдельных странах евразийского пространства оказывают влияние на культурное взаимодействие, а военные действия и политические кризисы разрушают социальные связи и усиливают взаимное недоверие между народами. Политические институты и их культурная политика играют ключевую роль в процессе культурной интеграции, однако отсутствие координации и единой стратегии культурной политики создают препятствия для эффективного взаимодействия культур. Различные государства евразийского пространства имеют свои геополитические

интересы, что дополнительно усложняет создание единого культурного пространства и межкультурного взаимодействия.

Для преодоления данных вызовов крайне важно укреплять межгосударственное сотрудничество через создание региональных организаций и платформ для диалога, таких как Евразийский экономический союз. Это способствует укреплению связей между странами и народами евразийского пространства, а также развитию диалога на уровне правительств и гражданского общества. Формирование единой стратегии культурной политики, направленной на поддержание культурного разнообразия и взаимное уважение, является ключевым шагом к успешной интеграции. Введение международных программ обмена, образовательных и культурных проектов способствует укреплению взаимопонимания и доверия между народами, что является важным аспектом успешной культурной интеграции. Эти программы должны получать государственную поддержку. Важно активно искать мирные пути разрешения этнических и политических конфликтов, используя дипломатические методы и международное право. Поддержка культурного разнообразия через законодательные и политические меры создаст благоприятные условия для интеграции, обеспечивая равные права и возможности для всех культурных групп.

Таким образом, политические аспекты культурной интеграции на евразийском пространстве требуют комплексного подхода и координации усилий на различных уровнях. Преодоление этнических, политических и геополитических барьеров возможно через укрепление межгосударственного сотрудничества, разработку единой культурной политики, мирное разрешение конфликтов и поддержку культурного разнообразия. Только совместные усилия всех заинтересованных сторон позволят создать гармоничное и стабильное культурное пространство на евразийской территории, способствуя укреплению политической стабильности и процветанию региона.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Наши результаты подтверждают выводы, сделанные А.М. Хасановой, что современные формы евразийства продолжают развиваться в контексте глобальных изменений и интеграционных процессов. Как и Хасанова, мы обнаружили, что евразийские исследования привлекают внимание международного научного сообщества, что способствует формированию новых подходов и методик в данной области.

В своих работах Александр Дугин обсуждает концепцию евразийской интеграции как многоуровневого процесса, включающего экономические, политические, культурные и идеологические аспекты. В его видении евразийский проект представляет собой попытку не только укрепить экономические связи между странами региона, но и создать общее культурное и цивилизационное пространство, основанное на историческом и культурном единстве [12].

Дугин подчеркивает, что успешная культурная интеграция требует не только согласования экономических политик и торговых соглашений, но и разработки общей идеологической платформы, способной объединить разнообразные культурные традиции и исторические опыты участников Евразийского Союза [13]. Он поддерживает создание Евразийского парламента как механизма, способствующего не только политической координации, но и культурному диалогу между странами-членами.

С точки зрения политической науки и исследовательской методологии, идеи Дугина представляют собой вызов для традиционных представлений о региональной интеграции. Его подход акцентирует внимание на необходимости разработки общих ценностных ориентиров и идеологических оснований для устойчивого и долгосрочного развития Евразийского Союза.

По его мнению, казахское общество представляет собой, пожалуй, самое модернизированное их среднеазиатских обществ, самое европеизированное, самое современное, самое

богатое, самое технологичное, самое успешное и приведенное к европейским стандартам. С другой стороны, в Казахстане принципиальным образом на уровне открытого ясного сознания учитывается этническая, религиозная и культурная специфика.

В исследовании «Социокультурная интеграция в Центральной Евразии» Э. Кулаи и С.Зангене рассматривают наследие советского прошлого, которое оказывает влияние на нынешние постсоветские государства. Они отмечают, что эти страны унаследовали схожие политические, социальные и культурные институты, которые продолжают влиять на их развитие.

Основной акцент делается на роли России как гегемонистской державы в постсоветском пространстве. Россия использует мягкую силу (*soft power*), включая язык, религию, медиа и систему образования, для укрепления своего влияния в регионе. Авторы утверждают, что социальная и культурная интеграция в Евразии, стимулируемая Россией, может способствовать политической и экономической либерализации и ослаблению авторитаризма в регионе. Приходом к власти Путина Россия начала активно развивать двусторонние отношения с бывшими советскими республиками, стремясь продвигать евразийскую интеграцию. Важными инструментами для достижения этих целей стали язык и образование. Несмотря на трудности, Россия продолжает укреплять свои позиции в Центральной Евразии.

Для успешной культурной интеграции региона необходимы следующие условия:

1. Понимание всеми странами региона важности борьбы с экстремизмом как серьезной угрозы.
2. Отсутствие необоснованного превосходства одной страны над другой.
3. Объяснение ключевых и общих культурных ценностей среди стран региона.
4. Сплоченность стран региона и наличие духа коллективной работы.
5. Активное участие всех стран региона в разработке и реализации стратегии по противодействию экстремизму.
6. Готовность к принятию быстрых решений и использование новых, творческих и инновационных подходов в борьбе с экстремизмом.

Региональная интеграция в постсоветском пространстве с момента распада СССР значительно повлияла на их возможности и ограничения в области регионализма. Учреждение Содружества Независимых Государств (СНГ) в 1991 году больше напоминало попытку «развода» советского наследия, чем попытку реинтеграции. Несмотря на то что многие исследования считают его неудачным, СНГ сыграл роль платформы диалога, однако широкое членство и расхождение интересов ограничило обязательства государств по углублению региональной интеграции [4].

Таким образом, вопрос о потенциалах и пределах акторских возможностей региона, представленного Белоруссией, Казахстаном и Россией через Белорусско-Казахстанско-Российское Единство (БКР ЕС) и Организацию Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), является ключевым аспектом в современном регионализме. Этот подход предоставляет богатые эмпирические данные для современных теорий регионализма, особенно «Новый регионализм», и позволяет оценить внутреннюю кооперацию, особенно между Белоруссией, Казахстаном и Россией, в экономическом измерении, как основу для будущей акторской роли региона в мировых делах.

Основываясь на концепции цивилизационного подхода, и можно сказать, как идеи и ценности формируются и изменяются под влиянием внешних и внутренних факторов, что несмотря на глобализационные тенденции и стремление к универсализму, цивилизационные идентичности продолжают играть значимую роль в политическом и культурном развитии регионов, таких как Евразия.

Таким образом, предлагаем глубокий анализ влияния цивилизационных факторов на процессы регионализации и интеграции в постсоветском пространстве, подчеркивая

значимость культурных и политических ценностей для формирования региональных акторов в мировой политике.

Т.Соколова подчеркивает, что несмотря на наличие общих культурных и исторических корней, реинтеграционные процессы оказались гораздо сложнее, чем формирование европейской интеграции. Она указывает на важность социокультурного фактора, который определяет успех интеграционных инициатив, отмечая низкую ориентированность обществ на интеграционные процессы, воспринимаемые как «виртуальные». Игнорирование социокультурных аспектов, по мнению автора, может серьезно угрожать устойчивости интеграционных связей и приводит к дезинтеграции даже при наличии экономической и политической взаимозависимости [5].

Культурная дипломатия также играет значительную роль в процессе политической интеграции. Можно привести примеры различных культурных проектов и инициатив, направленных на укрепление международных связей и обмен культурными ценностями. Эти проекты способствуют созданию положительного имиджа стран, укреплению доверия и взаимопонимания, что, в свою очередь, способствует развитию политического сотрудничества. Культурная дипломатия становится важным инструментом в формировании позитивного политического климата и укреплении взаимосвязей между государствами.

Культурной интеграция влияет на формирование общего политического сознания и ценностей. Также, общие культурные и исторические корни способствуют созданию единой политической идентичности, что важно для успешного сотрудничества в рамках евразийского региона. О. Ладыгина и Д. Искандарова [6] подчеркивает, что культурная интеграция не является процессом усреднения или унификации культур, а представляет собой процесс сближения и синтеза, который учитывает и уважает культурное разнообразие.

Таким образом, можно сделать выводы, что культурная интеграция на евразийском пространстве является важным фактором, способствующим политическому сближению и укреплению сотрудничества между странами региона. Культурные инициативы и проекты играют ключевую роль в формировании общей политической идентичности, укреплении доверия и взаимопонимания, что является основой для успешного развития евразийской интеграции.

Кроме того, культурные ценности и традиции являются внутренним механизмом принятия и реализации политических решений властями и правительством о коренном изменении и модернизации государственного устройства и системы управления, существующей политической системы и режима. В то же время очевидно, что политические и культурные ценности станут основным механизмом объединения народа и группировки граждан вокруг масштабных реконструкций и масштабных политико-экономических реформ, проводимых властями и правительством. Утверждается, что существенные политические изменения и реконструкции, затрагивающие большинство населения, должны основываться и поддерживаться существующими в обществе культурными ценностями.

Исследование также подчеркивает важность культурной интеграции для политического сближения стран евразийского региона. Общие культурные ценности и исторические связи способствуют формированию общей политической идентичности и стратегий сотрудничества. Культурное взаимодействие, основанное на длительных исторических контактах и взаимопонимании, помогает создавать доверие и укреплять политические связи между странами.

ЕАЭС представляет собой не просто экономический союз, но и объединение стран с общими историческими и культурными корнями. Шива Ализаде отмечает, что схожие мировоззрения, общие взгляды на международный порядок и политические ценности играют важную роль в процессе расширения ЕАЭС. Автор утверждает, что схожие взгляды и общие заботы политических лидеров различных стран мотивируют их создать единый блок для

максимизации экономических выгод и сохранения социальных и политических ценностей [14].

Кроме того, евразийская интеграция способствует защите культурной уникальности стран-участниц. Этот процесс помогает странам сохранять свою культурную самобытность в условиях глобализации, что особенно важно в контексте сохранения традиционных ценностей и укрепления социальной сплоченности.

Таким образом, культурная интеграция является важным фактором политической и экономической интеграции на евразийском пространстве. Культурное взаимодействие и общие ценности способствуют укреплению политических связей и создают условия для успешного сотрудничества между странами региона.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Исследование показало, что культурная интеграция является неотъемлемой частью политических и экономических процессов в Евразийском регионе. Евразийский экономический союз (ЕАЭС) не только экономическая организация, но и платформа для укрепления культурных и исторических связей между странами-участницами. Общие культурные ценности, схожие мировоззрения и исторические корни создают условия для более глубокого сотрудничества и взаимопонимания, что является важным фактором для успешной интеграции. Культурная дипломатия и обмен культурными ценностями играют ключевую роль в укреплении доверия и политических связей, способствуя созданию позитивного политического климата и устойчивому развитию региона.

1. Общие культурные и исторические корни способствуют формированию единой политической идентичности, что важно для успешного сотрудничества в рамках евразийского региона.

2. Культурные инициативы и проекты играют ключевую роль в укреплении международных связей и доверия между странами региона, способствуя развитию политического сотрудничества.

3. Евразийская интеграция способствует защите культурной уникальности стран-участниц, что особенно важно в условиях глобализации. Это помогает странам сохранять свою культурную самобытность и укреплять социальную сплоченность.

4. Культурная интеграция способствует не только политическому, но и экономическому сближению, создавая благоприятные условия для развития ЕАЭС как одного из ключевых экономических полюсов многополярного мира.

5. Культурные ценности и традиции являются внутренним механизмом, способствующим принятию и реализации политических решений, а также объединению народа вокруг масштабных политико-экономических реформ.

Таким образом, культурная интеграция является важным фактором политической и экономической интеграции на евразийском пространстве. Культурное взаимодействие и общие ценности создают условия для успешного сотрудничества и устойчивого развития региона.

На основе такой позиции целостности можно сделать вывод, что универсальность, с одной стороны, сохраняет и защищает национальные ценности и все передовые достижения народов в процессе их исторического развития. С другой стороны, она составляет основу возможности соглашения между нациями.

Формирование культурной интеграции в обществе позволяет сделать вывод, что формируются следующие ценности:

- сотрудничество между народами, дружба народов, толерантность между представителями разных национальностей;
- решение проблем, возникающих в межнациональных отношениях, путем переговоров и достижения соглашения с учетом всех интересов;

- уважение к культуре, языку, традициям друг друга;
- создание равных возможностей для всех представителей народа, проживающих в республике, для достижения духовных ценностей;
- учет интересов всех народных представителей при кадровой политике и приеме в учебные заведения;
- развитие культурных центров и театров, работающих на разных языках в Республике Казахстан.

Достижение этих ценностей определяет судьбу не только отдельного человека, но и целых народов. То есть можно сделать вывод, что это будет гарантией национальной целостности и единства, государственной безопасности, политической и социально-экономической стабильности Республики Казахстан.

Фактически интеграция Центральной Азии необходима для поддержания стабильности и мира в регионе, обеспечения национальной безопасности и повышения её роли в решении проблем СНГ. Социальная стабильность Центральной Азии гарантируется культурным и политическим союзом тюркских, ирано-таджикских и славянских народов, ставших частью евразийской культуры, и их способностью взаимодействовать друг с другом.

Литература:

1. Ешпанова Д.Д., Смайлова У.Е. *Национальная идентичность Казахстана в культурном измерении / Формирование казахстанской идентичности в контексте задач модернизации общественного сознания. Книга 3. - Алматы : ИФПР КН МОН РК. – 2020. – 403-424с.*

2. Хасанова А.М., Хасанов М.Ш., Петрова В.Ф. *Столетие евразийского нарратива: философско-методологические заметки // Вестник КазНУ. Серия Философия, культурология, политология. – 2021. – №3 (77). – 43с.*

3. Koolae, Elaheh & Zangeneh, Somaye. *Socio-Cultural Integration in Central Eurasia // Applied Geography. – 2024. - №54. –P.969-988. – URL: https://www.researchgate.net/publication/380319288_Socio-Cultural_Integration_in_Central_Eurasia (date of viewing: 29.02.2024).*

4. Moldashev K., G-H. M.Asalam. *The Eurasian union: Actor in the making?. // Journal of International Relations and Development. – 2017. –№20. – pp.215-237. – URL: https://www.researchgate.net/publication/273321665_The_Eurasian_union_Actor_in_the_making (date of viewing: 2.03.2024).*

5. Соколова Т.В. *Евразийская интеграция: социальный аспект // Россия и новые государства Евразии. –2019. – №3 (XLIV). –С.27-42. – URL: <https://doi.org/10.20542/2073-4786-2019-3-27-42> (дата обращения 20.12.2023).*

6. Ladygina O., Iskandarova D. *Cultural potential of eurasian integration /I. B. Ardashkin, B. Vladimir Iosifovich, & N.V. Martyushev (Eds.) / The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences. Future Academy. – 2018. –1464p. – ISBN 978-1-80296-049-5 – Text: electronic // Future Academy. / URL: <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2018.12.161> (date of viewing: 25.02.2024).*

7. Ерекешева Л.Г. *Идентичность и интеграция в Центральной Азии в постиндустриальный период (постановка проблемы)// Интеграционные процессы в Евразии: политико-правовой аспект. – Алматы: Типография «Искандер». – 2003. – 96 с.*

8. *Выступление Президента Казахстана К-Ж. Токаева на саммите Организации тюркских государств / – URL: <https://www.akorda.kz/ru/prezident-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-sammite-organizacii-tyurkskih-gosudarstv-11104851> (дата обращения 26.02.2024).*

9. *Культурология. XX век. Энциклопедия. Т.1. - СПб.: Университетская книга; ООО Алтейя. – 1998. –447с. – URL: http://yanko.lib.ru/books/cultur/culturology_20century_2volumes1998sl.htm (дата обращения 11.12.2023).*

10. Темиртон Г. Культурная интеграция: синергетика как междисциплинарное методологическое основание изучения // Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология. – 2015. – №4(53). – 201б

11. Нургалым К.С., Куанышбаева Ж.Ж. Көпконфессионалды қоғамдағы ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар // «Вестник» КазНПУ им. Абая, серия Международная жизнь и политика. – 2017. – №4. – С.103.

12. Гасилин В.Н., Рязанов А.В. Социально-философский анализ и критическая оценка проекта А.Г.Дугина «Евразия» // Вестник ПАГС. – 2014. – №5 (44). – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-filosofskiy-analiz-i-kriticheskaya-otsenka-proekta-a-g-dugina-evraziya> (дата обращения: 03.03.2024).

13. Дугин А. Основы интеграция народов Евразии // информационно аналитический портал Azglobe.net. – [Электрон. ресурс] публикация 16-09-2012. – URL:

<http://www.azglobe.net/1134-aleksandr-dugin-osnovy-integraciya-narodov-evrazii.html> (дата обращения: 10.04.2024).

14. Ализаде Ш. Культура как движущая сила евразийской интеграции / Материалы международного проекта «Школа экономической дипломатии в развитие евразийской жизни»/под ред. Т.А. Шебзуховой, А.А. Вартумяна, Н.Ю.Рудь–Пятигорск: Издательство ПФ СКФУ. –2018. –114с. – URL: https://www.academia.edu/38333704/Culture_as_a_Driving_Force_for_Eurasian_Integration_pdf (дата обращения: 10.04.2024).

References:

1. Eshpanova D.D., Smajlova U.E. Nacional'naya identichnost' Kazahstana v kul'turnom izmerenii / Formirovanie kazahstanskoj identichnosti v kontekste zadach modernizacii obshchestvennogo soznaniya. Kniga 3. - Almaty : IFPR KN MON RK. – 2020. – 403-424с.

2. Hasanova A.M., Hasanov M.Sh., Petrova V.F. Stoletie evrazijskogo narrativa: filosofsko-metodologicheskie zametki // Vestnik KazNU. Seriya Filosofiya, kul'turologiya, politologiya. – 2021. – №3 (77). – 43с.

3. Koolae, Elaheh & Zangeneh, Somaye. Socio-Cultural Integration in Central Eurasia // Applied Geography. – 2024. - №54. –R.969-988. – URL: https://www.researchgate.net/publication/380319288_Socio-Cultural_Integration_in_Central_Eurasia (date of viewing: 29.02.2024).

4. Moldashev K., G-H. M.Asalam. The Eurasian union: Actor in the making?. // Journal of International Relations and Development. – 2017. –№20. – pp.215-237. – URL: https://www.researchgate.net/publication/273321665_The_Eurasian_union_Actor_in_the_making (date of viewing: 2.03.2024).

5. Sokolova T.V. Evrazijskaya integraciya: socialnyj aspekt // Rossiya i novye gosudarstva Evrazii. –2019. – №3 (HLIV). –С.27-42. – URL: <https://doi.org/10.20542/2073-4786-2019-3-27-42> (data obrashcheniya 20.12.2023).

6. Ladygina O., Iskandarova D. Cultural potential of eurasian integration /I.B. Ardashkin, B.Vladimir Iosifovich, & N.V. Martyushev (Eds.) / The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences. Future Academy. – 2018. –1464p. – ISBN 978-1-80296-049-5 – Tekst: elektronnyj. // URL: <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2018.12.161> (date of viewing: 25.02.2024).

7. Erekesheva L.G. Identichnost i integraciya v Centralnoj Azii v postindustrial'nyj period (postanovka problemy)// Integracionnye processy v Evrazii: politiko-pravovoj aspekt. – Almaty: Tipografiya «Iskander». – 2003. – 96 s.

8. Vystuplenie Prezidenta Kazahstana K-ZH. Tokaeva na sammite Organizacii tyurkskih gosudarstv / – URL: <https://www.akorda.kz/ru/prezident-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-sammite-organizacii-tyurkskih-gosudarstv-11104851> (data obrashcheniya 26.02.2024).

9. *Kulturologiya. XX vek. Enciklopediya. T.1. - SPb.: Universitetskaya kniga; OOO 'Aletejya. – 1998. –447s. – URL: <http://yanko.lib.ru/books/cultur/culturology20century2volumes1998sl.htm> (data obrashcheniya 11.12.2023).*

10. *Temirton G. Kul'turnaya integraciya: sinergetika kak mezhdisciplinarnoe metodologicheskoe osnovanie izucheniya // Vestnik KazNU. Seriya filosofiya. Seriya kul'turologiya. Seriya politologiya. – 2015. –№4(53). – 201b*

11. *Nurgalym K.S., Kuanyshbaeva Zh.Zh. Kopkonfessionaldy qogamdagy ulttyq zhane zhalpyadamzattyq qundylyqtar // «Vestnik» KazNPU im. Abaya, seriya Mezhdunarodnaya zhizn i politika. – 2017. – №4. –С.103.*

12. *Gasilin V.N., Ryazanov A.V.Socialno-filosofskij analiz i kriticheskaya ocenka proekta A.G.Dugina «Evraziya» // Vestnik PAGS. – 2014. – №5 (44). – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-filosofskiy-analiz-i-kriticheskaya-otsenka-proekta-a-g-dugina-evraziya> (data obrashcheniya: 03.03.2024).*

13. *Dugin A. Osnovy integraciya narodov Evrazii // informacionno analiticheskij portal Azglobusnet. – [Elektron. resurs] publikaciya16-09-2012. – URL:*

<http://www.azglobus.net/1134-aleksandr-dugin-osnovy-integraciya-narodov-evrazii.html> (data obrashcheniya: 10.04.2024).

14. *Alizade Sh. Kultura kak dvizhushchaya sila evrazijskoj integracii / Materialy mezhdunarodnogo proekta «SHkola ekonomicheskoy diplomatii v razvitie evrazijskoj zhizni»/pod red. T.A. Shebzuhovoj, A.A. Vartumyana, N.Yu.Rud–Pyatigorsk: Izdatel'stvo PF SKFU. –2018. – 114s. – URL: https://www.academia.edu/38333704/Culture_as_a_Driving_Force_for_Eurasian_Integration_pdf (data obrashcheniya: 10.04.2024).*

**ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ
ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS**

SRSTI: 04.21.51

Doi: 10.51889/2959-6270.2024.86.2.007

J. Williams*

*Newcastle University, United Kingdom

**RESEARCH OF SOCIAL AND CULTURAL ASPECTS
OF MIGRATION PROCESSES IN THE MODERN WORLD**

Abstract

This article examines the social and cultural aspects of migration processes in the modern world. Migration is one of the key factors shaping modern society, influencing the demographic, economic and cultural structures of various countries and regions. Special attention is paid to the analysis of the causes and consequences of migration, as well as the adaptation strategies of migrants in new socio-cultural conditions.

The study is based on an integrated approach that includes quantitative and qualitative methods of data analysis, which allows us to identify the main trends and features of migration processes. The article also examines the issues of intercultural interaction and integration, social inclusion and exclusion of migrants, as well as their impact on host societies. The results of the study may be useful for migration policy makers, sociologists, cultural scientists and other specialists dealing with migration and intercultural interaction.

Keywords: migration, social integration, cultural adaptation, migration policy, demographic changes, socio-cultural aspects of migration, globalization.

Дж. Уильямс*

*Ньюкасл Университеті, Ұлыбритания

**ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ КӨШІ-ҚОН ПРОЦЕСТЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ
АСПЕКТІЛЕРІН ЗЕРТТЕУ**

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі әлемдегі көші-қон процестерінің Әлеуметтік және мәдени аспектілері қарастырылады. Көші-қон-әртүрлі елдер мен аймақтардың демографиялық, экономикалық және мәдени құрылымдарына әсер ететін қазіргі қоғамды қалыптастыратын негізгі факторлардың бірі. Көші-қонның себептері мен салдарын талдауға, сондай-ақ мигранттардың жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайларға бейімделу стратегияларына ерекше назар аударылады.

Зерттеу көші-қон процестерінің негізгі тенденциялары мен ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік беретін деректерді талдаудың сандық және сапалық әдістерін қамтитын кешенді тәсілге негізделген. Мақалада мәдениетаралық өзара іс-қимыл және интеграция, мигранттарды әлеуметтік инклюзия және оқшаулау мәселелері, сондай-ақ олардың қабылдаушы қоғамдарға әсері қарастырылады. Зерттеу нәтижелері көші-қон саясатын қалыптастыратын адамдарға, әлеуметтанушыларға, мәдениеттанушыларға және көші-қон және мәдениетаралық қарым-қатынас мәселелерімен айналысатын басқа мамандарға пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: көші-қон, әлеуметтік интеграция, мәдени бейімделу, көші-қон саясаты, демографиялық өзгерістер, көші-қонның әлеуметтік-мәдени аспектілері, жаһандану.

Уильямс Дж. *

*Ньюкаслский университет, Великобритания

ИССЛЕДОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ АСПЕКТОВ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются социальные и культурные аспекты миграционных процессов в современном мире. Миграция является одним из ключевых факторов, формирующих современное общество, влияющих на демографические, экономические и культурные структуры различных стран и регионов. Особое внимание уделяется анализу причин и последствий миграции, а также стратегиям адаптации мигрантов в новых социокультурных условиях.

Исследование основано на комплексном подходе, включающем количественные и качественные методы анализа данных, что позволяет выявить основные тенденции и особенности миграционных процессов. В статье также рассматриваются вопросы межкультурного взаимодействия и интеграции, социальной инклюзии и изоляции мигрантов, а также их влияние на принимающие общества. Результаты исследования могут быть полезны лицам, формирующим миграционную политику, социологам, культурологам и другим специалистам, занимающимся вопросами миграции и межкультурного взаимодействия.

Ключевые слова: миграция, социальная интеграция, культурная адаптация, миграционная политика, демографические изменения, социокультурные аспекты миграции, глобализация.

MAIN PART

Migration changes the demographic structure, affecting the age and gender composition of the population. The integration of migrants includes access to education, the labour market and social services, but is often complicated by discrimination and social barriers. At the same time, migration contributes to economic growth by increasing the workforce and diversity of skills.

Migration processes play an important role in the modern world, influencing the social and cultural aspects of the life of countries. The purpose of this study is to study these aspects and their implications for receiving and sending countries. Migration promotes cultural exchange by enriching host societies with the traditions and customs of migrants. However, cultural adaptation can be accompanied by conflicts and misunderstandings. Mutual respect and tolerance are important for successful integration. Modern migration processes are characterized by an increase in the number of international migrants and the complexity of routes. Globalization, political instability and economic crises are increasing migration flows. Countries are developing new policies to regulate migration and support migrants.

Migration processes significantly affect the social and cultural aspects of life. Studying these processes helps to develop strategies for integration and migration management, taking into account both positive and negative aspects.

INTRODUCTION

Migration processes occupy one of the central places in modern sociological research, as they significantly affect the social, economic and cultural dynamics of both the countries of origin of migrants and host societies. In the context of globalization, migration is becoming more diverse and complex, covering various social groups and regions. It includes both voluntary and forced displacement, and covers a wide range of causes, from economic and political to environmental and social factors.

Modern migration processes raise a number of important issues and problems that require in-depth analysis and understanding. What factors make people leave their homes? How do migrants adapt to new living conditions and interact with local communities? What social and cultural changes are taking place as a result of migration, both in source and destination countries?

The introduction of new cultural elements, as well as changes in the social structure and demography of host societies, lead to the need to revise traditional approaches to the study of migration. In this regard, interdisciplinary studies combining sociology, anthropology, economics and cultural studies are becoming especially relevant.

This article is aimed at studying the social and cultural aspects of migration processes, with an emphasis on the analysis of the causes of migration, adaptation strategies of migrants and their impact on host societies. We will review the main theoretical approaches to the study of migration, analyze current statistical data and present the results of field research in order to offer a comprehensive understanding of this phenomenon. The purpose of this study is to identify key trends and features of modern migration processes, as well as to develop recommendations for improving migrant integration policies and practices.

In sociology, migration is considered as the process of moving people or groups of people from one social environment to another. This process may include temporary or permanent relocation associated with a change of residence and adaptation to new socio-cultural conditions.

Migration processes are an essential component of the modern world order. The end of the XX – beginning of the XXI centuries in the world became a period of a sharp increase in migration flows. According to the International Organization for Migration (IOM), in 2020 there were about 281 million international migrants in the world, which accounted for 3.6% of the world's population [1].

Technological advances have played a key role in the so-called «fourth industrial revolution» since 2005, radically changing social, political and economic systems around the world. The growing power of «big data» and the spread of «datification» of human interactions have become the basis for the development of artificial intelligence (AI) in the private and public sectors. Digital technologies have become a key aspect of migration processes, providing migrants with access to real-time information and advice during migration trips, but also raising concerns about potential abuse and exploitation by smugglers. Migrants are developing applications for integration into host countries, maintaining social ties and financial assistance to their families through «mobile money» applications. New technologies, such as machine learning-based chatbots, are being used to provide psychological support to migrants and help them apply for visas, but they raise concerns about data privacy and human rights. Blockchain technologies have also become a subject of debate, especially in the context of international money transfers and digital identity, affecting global mobility and migration policy.

It is estimated that there has been an increase in the number of international migrants over the past 50 years. In 2020, almost 281 million people lived in a country other than their country of birth, or about 128 million more than 30 years earlier (153 million in 1990) and more than three times their estimated number in 1970 (84 million).

As it has been for the past 50 years, the United States of America remains the main destination country for migrants, with more than 51 million international migrants living in it. Germany has become the second most important destination country with almost 16 million international migrants, and Saudi Arabia is the third of the main destination countries, with 13 million international migrants. About 12 million and 9 million international migrants live in the Russian Federation and the United Kingdom, which round out the top five destination countries, respectively.

The study of migration in sociology plays a key role in understanding and transforming modern society. It helps to uncover the complex social changes that occur as a result of the movement of people, as well as to develop effective strategies for the integration of migrants. Research also

highlights the importance of transnational connections and interactions, the formation of a new identity in a new environment, the protection of rights and social justice for all members of society.

LITERATURE REVIEW

The study of migration processes and their socio-cultural aspects is an extensive field that includes many theoretical approaches and empirical studies. To understand the current trends and features of migration, it is important to consider the main directions and conclusions presented in the scientific literature.

Neoclassical economic theory. The Harris-Todaro model, developed by John R. Harris and Michael P. Todaro in 1970, is a key theoretical approach to the study of migration processes from an economic point of view [2]. She explains why people migrate from rural areas to cities in developing countries based on wage differences between these areas. People make migration decisions based on expected incomes in different places. Cities are often places with higher salaries and greater opportunities for professional and personal development.

The model assumes the presence of two sectors of the economy – rural and urban. The wage gap between these sectors stimulates the migration of labor from the lower-paid rural sector to the more well-paid urban one. The model takes into account that the decision to migrate is based on expectations about income and opportunities, which can lead to unbalanced results due to a lack of information about real conditions in cities. This model remains an important tool for studying migration processes in developing countries.

Douglas S. Massey and his colleagues in their work «Theories of International Migration: A Review and Appraisal» presented an overview and assessment of various theories of international migration, including significant attention to economic factors. Their research highlights that wages and employment levels play a key role in migration decisions. They analyze how these factors influence the behavior of migrants and what consequences this has for their integration into new social and economic environments [3, P.439].

Theory of world systems. Immanuel Wallerstein developed the theory of world systems in 1974, proposing a model that analyzes global economic and political structures and their impact on global migration flows. Wallerstein divides the world into three main sectors: the center, the semi-periphery and the periphery. The central regions have a high level of economic development, industrialization and control over global resources. Semi-peripheral regions play the role of an intermediate link, performing the functions of transnational exploitation and processing of resources. Peripheral regions are in less favorable conditions with limited resources and high dependence on the center and semi-periphery [4, 212p.].

Wallerstein analyzes how inequality in economic development between these sectors stimulates migration processes. Migrants often move from peripheral and semi-peripheral regions to central ones, seeking better economic opportunities, high-paying jobs and better living conditions.

Wallerstein's theory emphasizes the role of international economic relations, political dominance, and colonial relations in the formation and maintenance of such world systems. These factors determine how resources are allocated and what opportunities are available to different regions, which in turn affects people's migration decisions.

Saskia Sassen studied migration processes in the context of the global economy and the links between the centers and peripheries of the world system. She examines how global economic changes affect labor migration and capital allocation [5, 42p.].

Sociocultural theories. The concept of «cultural capital», proposed by Pierre Bourdieu in 1986, is a key element of his sociological theory, which is important for understanding the adaptation of migrants in new socio-cultural environments. This concept is based on the idea that the cultural resources and skills possessed by individuals and groups play a role in their social and economic integration.

Bourdieu identifies several forms of cultural capital, including knowledge of art and literature, knowledge of the rules of behavior and communication, as well as cultural preferences and tastes. These resources can be used to strengthen social status and achieve success in society. The cultural capital of migrants can serve as a key tool for their successful adaptation to a new cultural and social context. For example, knowledge of the language, cultural norms and values of the host society helps migrants integrate and participate in economic and social life [6, P.242-245].

Cultural capital interacts with economic and social capital, forming an integrated approach to the study of social mobility and adaptation. This aspect is especially important when analyzing how migrants use their cultural resources to achieve success in new conditions.

Alejandro Portes and Julia Sensenbrenner (1993) investigated the role of social networks and connections in the integration of migrants. They stressed that social networks play a key role in providing support and resources for migrants [7, P.1355-1356].

The theory of transnationalism. The theory of transnationalism, proposed by Glick Schiller, Bazch and Blank-Zanzon, is a key theoretical approach in the study of migration, which focuses on how migrants maintain and develop ties with their home countries even after moving to a new country of residence [8]. Migrants create and maintain social networks that extend beyond the borders of one nation. These networks include family ties, friendships, business partnerships, and cultural exchanges. Also, migrants often participate in economic and cultural practices that cross national borders. This may include the transfer of funds, investments in the native country, the transfer of knowledge and technology, as well as the preservation of cultural traditions and language.

The work of Glick Schiller, Bazch and Blank-Zanzon contributed to the development of an understanding of how migration not only changes the individual lives of migrants, but also affects societies in both countries of origin and countries of arrival through the creation of transnational links and communities.

S.Vertovec proposed the concept of «super-diversification» by exploring how migrants from different cultures and countries form complex and multi-layered communities. He argues that globalization has led to the emergence of new forms of migration that require a new approach to social and cultural research [9, P.1029-1031].

T.Faist develops the concept of transnational social spaces, emphasizing how migrants maintain ties with their home countries through economic, cultural and social networks. His work focuses on the multilayered nature of migration and its impact on the development of both countries of origin and destination [10, P.795].

N.Foner explores the role of immigrant families in preserving cultural traditions and adapting to new countries. She analyzes how migrants preserve and transfer their cultural values and practices, while facing new challenges of adaptation and integration [11, P.968-971].

The study of migration processes and their socio-cultural aspects reveals a variety of factors influencing migrants' decisions about displacement and their consequences for societies in the countries of origin and destination. Neoclassical economic theory, including the Harris-Todaro model, helps to understand the economic motivations of migration based on differences in wages and development opportunities in cities. The theory of world systems explains global inequalities and economic exploitation that stimulate migration flows between the center, semi-periphery and periphery. Sociocultural theories, such as the concept of cultural capital, focus on the role of cultural resources in the adaptation of migrants and their social integration into new societies. The theory of transnationalism emphasizes the importance of cross-border connections and networks for maintaining social and economic ties between countries of origin and destination. Studies of the role of immigrant families in preserving cultural traditions and adapting to new conditions emphasize the importance of understanding both the preservation and change of cultural practices in the context of migration. All these theoretical approaches and studies enrich our understanding of the complex processes of migration in the modern world and emphasize the need for a

comprehensive analysis that takes into account the economic, socio-cultural and political aspects of migration phenomena.

METHODOLOGY

In order to achieve the goals of research and comprehensive analysis of the social and cultural aspects of migration processes in the modern world, a comprehensive methodological approach was applied. The following methods were used in the course of the study:

Literature analysis. A detailed review of the existing scientific literature on migration, including theoretical and empirical studies, has been conducted. Special attention was paid to works dealing with the social and cultural aspects of migration processes, as well as adaptation strategies of migrants.

Quantitative methods. Analysis of statistical data obtained from various sources, including national and international organizations (for example, the United Nations, International Organization for Migration, Eurostat). Methods of descriptive statistics, correlation and regression analysis were used to identify key trends and relationships.

Content analysis. Analysis of media materials and official documents related to migration. This method was used to identify the dominant discourses about migrants in media and political discussions.

The integrated use of these methods allowed us to gain a multifaceted understanding of migration processes, their causes and consequences, as well as to develop recommendations for improving integration policies and practices.

Social movements have been in the field of attention of scientists for more than a century, but with the passage of time and social perturbations, changes in the multicultural picture of the world, the complexity of globalization processes, attention to them is only increasing. The prevailing view of scientists is that migration is inevitable and cannot be prevented. Therefore, in the «epoch of migration» there is a need and attempts to answer the questions: is it possible to do without mass migrations, should we counteract them and protect the former social patterns, how to adapt migrants, correctly understand their cultural code, how to study new cultural communities, how to direct and use the potential of migration processes, etc. Therefore, the socio-cultural aspect of migration processes is an urgent problem of modern humanitarian knowledge. Taking into account the fact that «sociocultural environment is a social and territorial community», which «reveals the peculiarities of functioning of cultures of different groups of population» [12, 56p.], arises the question of a deep study of various cultural manifestations of migrants, including psychological features of ethnics and cultures. Within the framework of sociological thought, a sociocultural approach becomes in demand, on the basis of which «the study of migration from the talk of territorial mobility turns into the study of problems of constructing a new social reality» [13, P.629]. Today, due to the need to adapt to new migration conditions, their forms and habitual life practices are changing. Thus, the globalization of modern societies has led to the emergence of new life support systems associated with a dynamic international division of labor, which has led to new scales of migration. The world has shifted from individual strategies to mass migration strategies, which now acts as a prerequisite for many other processes. Migration itself is no longer an exceptional situation for a society or an individual, but a part of a new way of life. A new social layer of the «nomad of globalization» is emerging. (both rich and poor) – a category of people who constantly move, keeping the customs and traditions of the different cultures they come from. A new category is also being formed – transnational migrants», people who feel equally well in their homeland and in other countries, easily adaptable in the culture of the host countries. In connection with migration, new social problems also arise - the possibility of strengthening cultural glocalization, which is expressed in the coexistence of different trends. Thus, on the one hand, national and regional cultural differences disappear, ethnic and cultural specifics merge and unify, and on the other hand, the local peculiarity of norms and values of a particular cultural tradition is

formed. Multicultural diversity due to migration processes has also become a problem, forming a polarization of the socio-cultural space. At the same time, new social problems are also emerging – the possibility of creating glocal «lacunas» in which monocultural environments will be reproduced, oriented to perform specific economic and even political functions in both global and regional communities. The process of polarization of the socio-cultural space has also become a problem. Thus, in large cities multicultural environments are developing, which simultaneously unite monocultural ones, while in peripheries monocultural environments prevail.

RESULTS AND DISCUSSION

The study of the social and cultural aspects of migration processes has revealed several key trends and features that are presented in this section. The results were obtained based on the analysis of statistical data, qualitative interviews and opinion polls, as well as a detailed study of specific cases.

The main reasons for migration

1. Economic factors. The analysis showed that economic reasons remain one of the main motivators of migration. High unemployment and low wages in the countries of origin force people to seek better economic opportunities abroad. This is confirmed by data collected through surveys and interviews with migrants.

2. Political and social causes. Political instability and conflict, as well as persecution on ethnic, religious or political grounds, play an important role. These reasons are especially relevant for forced migrants seeking asylum and protection in other countries.

3. Environmental factors. In recent years, environmental causes of migration, such as climate change, natural disasters and environmental degradation, have become increasingly important. These factors force people to move to safer regions.

Migrant adaptation strategies

1. Social networks and communities. The study showed that social networks and communities play a key role in the adaptation of migrants. Migrants often rely on the support of their fellow countrymen and diasporas, which facilitates the process of integration into new societies.

2. Education and language. A high level of education and knowledge of the language of the host country significantly contribute to the successful adaptation of migrants. These factors facilitate access to the labor market and social services.

3. Cultural adaptation. Migrants use various strategies of cultural adaptation, such as preserving their own cultural traditions and customs, as well as adopting some elements of the culture of the host country. This helps them to preserve their identity and at the same time integrate into a new society.

The impact of migration on host societies

1. Demographic changes. Migration significantly affects the demographic structure of host societies, leading to an increase in population and a change in age structure. This is especially noticeable in countries with low fertility, where migrants compensate for labor shortages.

2. Economic effects. Migrants make a significant contribution to the economy of host countries by filling vacancies in various sectors, from low-skilled labor to highly skilled professions. The study showed that migrants contribute to economic growth and increase the level of innovation.

3. Social tension and integration. At the same time, migration can cause social tension and conflict, especially in the context of economic crises and competition for jobs. The study revealed that the successful integration of migrants requires a comprehensive approach, including social support policies, educational programs and initiatives for intercultural dialogue.

The results of the study of the social and cultural aspects of migration processes emphasize the versatility and complexity of this phenomenon. This section discusses the key findings identified during the study, as well as their implications for the theory and practice of migration policy.

Special attention is paid to the comparative analysis with the existing literature and the proposal of recommendations for further research.

Economic reasons for migration. The study confirmed that economic factors remain one of the leading motivators of migration, which is consistent with neoclassical economic theory. However, it is important to note that economic incentives are often intertwined with other causes, such as political instability and social conflicts. This confirms the need for a comprehensive approach to the study of migration, which takes into account multiple factors influencing the decision of migrants.

The role of social networks and communities. The results showed that social networks play a key role in the adaptation of migrants. This corresponds to the conclusions of Portes and Sensenbrenner, which emphasize the importance of social ties in the integration process. At the same time, it is important to take into account that isolation within ethnic communities can hinder the full integration of migrants into the society of the host country. This requires the development of policies that promote intercultural interaction and integration.

Cultural adaptation and preservation of identity. The study revealed that migrants use various strategies of cultural adaptation, including preserving their own traditions and adopting elements of the culture of the host country. This confirms the theory of transnationalism proposed by Glick Schiller and colleagues, which emphasizes that modern migrants often live in two cultures at the same time. It is important that host societies recognize and respect cultural diversity, creating conditions for mutual enrichment of cultures.

The impact of migration on host societies. Migration has a significant impact on the demographic and economic structures of host societies. It is important to note that migrants make a significant contribution to the economy, which is confirmed by numerous studies. However, social tensions and conflicts related to migration require attention and the development of strategies to reduce these problems. This includes educational programs aimed at increasing tolerance and mutual understanding, as well as measures for social support and integration of migrants.

Implications for migration policy. The results of the study have important implications for the development of migration policy. A comprehensive and integrated approach is needed that takes into account the economic, social and cultural aspects of migration. It is important to develop policies aimed at supporting migrants, ensuring their rights and facilitating their successful integration into host societies. This requires collaboration at all levels – from local to international – and an interdisciplinary approach combining sociology, economics, cultural studies and other fields of knowledge.

Recommendations for further research. The study revealed a number of issues that require further study. It is important to continue researching the adaptation strategies of migrants in different contexts, paying attention to differences in gender, age and level of education. Research is also needed to assess the long-term effects of migration on host societies and develop effective integration models. In addition, attention should be paid to new challenges, such as environmental migration, and the development of appropriate policy measures. The results of the study confirm the need for an integrated and interdisciplinary approach to the study of migration processes and the development of effective policies that promote the social and cultural integration of migrants.

CONCLUSION

The study of the social and cultural aspects of migration processes in the modern world emphasizes the importance and versatility of this phenomenon. Migration has a significant impact on the demographic, economic and cultural structures of both the countries of origin of migrants and the host societies. This study analyzed the main causes of migration, the adaptation strategies of migrants, as well as their impact on host societies.

Economic, political, social and environmental factors play a key role in motivating migrants. Economic incentives, such as job search and improved living conditions, remain among the main

causes of migration. Political instability and conflict also contribute significantly to forced migration.

Social networks and communities, the level of education and knowledge of the language of the host country are key factors for the successful adaptation of migrants. Cultural adaptation, including the preservation of one's own traditions and the adoption of elements of the culture of the host country, contributes to the integration of migrants and their social inclusion.

Migration contributes to demographic and economic changes, increasing the population and filling the labor shortage. However, migration can also cause social tension and conflicts, which requires a comprehensive approach to the integration of migrants.

Implications for politics. For the successful integration of migrants and the minimization of social conflicts, an integrated approach to the development of migration policy is necessary. Recommended:

- Develop educational programs aimed at increasing tolerance and mutual understanding between migrants and the local population.

- To create mechanisms of social support for migrants that promote their economic and social integration.

- Take into account the cultural diversity of migrants and promote the preservation and respect of their cultural traditions.

- Cooperate at the international level to solve global migration problems and develop coordinated policies.

Directions for further research. Future research should continue to explore the adaptation strategies of migrants in different contexts, paying attention to gender, age and educational differences. It is also important to assess the long-term effects of migration on host societies and develop effective integration models. Special attention should be paid to new challenges, such as environmental migration, and the development of appropriate policy measures.

In conclusion, migration remains a complex and multidimensional phenomenon that requires an interdisciplinary approach and integrated solutions. The results of this study highlight the need to develop effective policies and practices aimed at supporting migrants and their successful integration into host societies.

References:

1. *World migration report 2022*. // *International Organization for Migration*. – 2022. – URL <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> (date of viewing: 12.04.2024)

2. Harris J.R., Todaro M.P. *Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis* // *American Economic Review*. – 1970. – №60(1). – P.126-142. – URL: <https://www.aeaweb.org/aer/top20/60.1.126-142.pdf> (date of viewing: 12.04.2024)

3. Massey D.S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J.E. *Theories of International Migration: a review and appraisal*. *population and development review*. – 1993. – №19(3). – P.431-466.

4. Wallerstein I. *The Modern World-System: Capitalist agriculture and the origins of the european world-economy in the sixteenth century*. / I. Wallerstein. – New York: Academic Press, 1974. – 440p.

5. Sassen S. *The mobility of labor and capital: a study in international investment and labor flow*. / S. Sassen. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – 429p.

6. Bourdieu P. *The Forms of Capital*. // *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York. – Greenwood, 1986. – P.241-258.

7. Portes A., Sensenbrenner J. *Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action*. // *American Journal of Sociology*, 1993. – №98(6). – P.1320-1350.

8. Glick Schiller N., Basch L., Szanton Blanc C. *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered.* // N.Glick Schiller, L.Basch, C.Szanton Blanc. – New York: New York Academy of Sciences, 1992. – 448p.

9. Vertovec S. *Super-diversity and its implications* // *Ethnic and Racial Studies.* – 2007. – №6 (30). – P. 1024-1054.

10. VanWey L.K., Faist T. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces* // *Social Forces.* – 2000. – №3 (79). – P.793-819.

11. Foner N. *The Immigrant Family: Cultural Legacies and Cultural Changes* // *The International Migration Review.* – 1997. – №4 (31). – P.961-974.

12. Massey D.S., Durand J., Pren K.A. *The New Americans: A Guide to Immigration since 1965.* // D.S.Massey, J. Durand., K.A. Pren. – Cambridge: Harvard University Press, 2016. – 736p.

13. Vinke K., Bergmann J., Blocher J., Upadhyay H., Hoffmann R. *Migration as adaptation?* // *Migration Studies.* – 2020. – №8(4). – P.626-634.

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD

МРНТИ: 11.15.31

Doi: 10.51889/2959-6270.2024.86.2.006

Ярлыкапов А.А.^{1*}, Нуров М.М.², Дузбаев Т.М.³

¹ МГИМО МИД России, г. Москва, Российская Федерация

² Университет Туран, г. Алматы, Республика Казахстан

³ Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан
* e-mail: a.yarlykapov@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПАРЛАМЕНТСКОЙ ДЕМОКРАТИИ

Аннотация

В настоящее время существует консенсус в отношении того, что представительная демократия представляет собой наиболее подходящую систему правления, способствующую продвижению демократических ценностей и улучшению демократических принципов. Система сдержек и противовесов и независимость властей являются одними из основных принципов демократического правительства, не допускающего концентрации власти только в одной ветви власти.

В этом отношении законодательная власть играет решающую роль в развитии демократий. Законодательная власть должна выполнять три основные функции в демократическом режиме: контролировать действия исполнительной власти, принимать законы и добросовестно представлять волеизъявления граждан. С ростом преобладания влияния исполнительной власти в обществе, повышение роли законодательной власти имеет основополагающее значение. Институциональные различия между президентским и парламентским правлением хорошо известны. Однако практические последствия этих различающихся конституционных механизмов в демократических государствах получили недостаточно внимания в научной литературе.

В данной статье изучается закономерность между парламентаризмом и хорошим управлением. В той степени, в которой эти институты влияют на качество управления, парламентские системы могут иметь преимущества перед президентскими системами демократического правления.

Ключевые слова: парламентская демократия, парламент, голосование, политические партии, система разделения властей.

А.А. Ярлыкапов^{1*}, М.М. Нуров², Т.М. Дузбаев³

¹ МГИМО Ресей СІМ, Мәскеу, Ресей Федерациясы

² Туран университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

³ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан Республикасы

ПАРЛАМЕНТТІК ДЕМОКРАТИЯНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Қазір өкілді демократия демократиялық құндылықтарды ілгерілету және демократиялық принциптерді жетілдіру үшін ең қолайлы басқару жүйесі екендігі туралы консенсус бар. Тежемелік және тепе-теңдік жүйесі және биліктің тәуелсіздігі биліктің бір ғана тармағында биліктің шоғырлануына жол бермейтін демократиялық биліктің негізгі принциптерінің бірі болып табылады.

Осыған байланысты заң шығарушы билік демократиялық мемлекеттерді дамытуда шешуші рөл атқарады. Заң шығарушы билік демократиялық мемлекетте үш негізгі функцияны орындауы керек: атқарушы биліктің іс-әрекетін бақылау, заңдар шығару және азаматтардың еркін білдіру. Қоғамда атқарушы биліктің ықпалының басым болуымен заң шығарушы биліктің рөлін арттырудың принципті маңызы бар. Президенттік және парламенттік басқару арасындағы институционалдық айырмашылықтар белгілі. Дегенмен, демократиялық елдердегі осы әртүрлі конституциялық құрылымдардың практикалық салдары академиялық әдебиеттерде аз назар аударылды.

Бұл мақала парламентаризм мен тиімді басқару арасындағы байланысты қарастырады. Бұл институттар басқару сапасына әсер ететін дәрежеде парламенттік жүйенің демократиялық басқарудың президенттік жүйелерінен артықшылығы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: парламенттік демократия, парламент, дауыс беру, саяси партиялар, билікті бөлу жүйесі.

A.A. Yarlykapov^{1*}, M.M. Nurov², T.M. Duzbaev³
¹ MGIMO MFA of Russia, Moscow, Russian Federation
² Turan University, Almaty, Kazakhstan
³ Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PARLIAMENTARY DEMOCRACY

Abstract

There is now a consensus that representative democracy is the most appropriate system of government to promote democratic values and improve democratic principles.

The system of checks and balances and the independence of government are among the basic principles of a democratic government, which does not allow the concentration of power in only one branch of government.

In this regard, the legislature plays a crucial role in the development of democracies. The legislature must perform three basic functions in a democracy: control the actions of the executive branch, make laws, and faithfully represent the will of the citizens.

With the growing predominance of the influence of the executive branch in society, increasing the role of the legislative branch is of fundamental importance. The institutional differences between presidential and parliamentary rule are well known. However, the practical implications of these differing constitutional arrangements in democracies have received little attention in the academic literature.

This article examines the relationship between parliamentarism and good governance. To the extent that these institutions influence the quality of governance, parliamentary systems may have advantages over presidential systems of democratic government.

Keywords: parliamentary democracy, parliament, voting, political parties, system of separation of powers.

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЕ

Парламентская демократия развивалась на протяжении долгой истории под влиянием значительных событий и выдающихся личностей, которые определяли ее развитие. Ее основные принципы включают представительство народа избранными должностными лицами, разделение властей с системой сдержек и противовесов и защиту прав личности посредством верховенства закона. Институциональные рамки парламентской демократии включают в себя конкретные структуры и функции парламента, решающую роль, которую играют политические партии и избирательные системы, а также акцент на подотчетность и прозрачность.

В разных странах парламентские системы различаются: в одних странах действуют однопалатные, а в других - двухпалатные законодательные органы, каждый из которых обладает уникальными характеристиками. Несмотря на свои сильные стороны, парламентская демократия сталкивается с проблемами и критикой, такими как предполагаемая неэффективность, политическая нестабильность, коррупция, влияние денег в политике и рост популизма. Современные тенденции в парламентской демократии включают

в себя такие тенденции, как цифровая демократия и расширение участия общественности, а также влияние глобализации и международных организаций.

Тематические исследования различных стран выявляют уникальные особенности их парламентских систем, а сравнительный анализ успешных и испытывающих трудности демократий дает ценную информацию. Заглядывая вперед, можно сказать, что потенциальные реформы и инновации направлены на укрепление парламентской демократии, что позволяет предположить, что будущие изменения и адаптация будут продолжать формировать эти системы в соответствии с меняющимися глобальными и внутренними условиями.

ВВЕДЕНИЕ

Конституционная структура исполнительной власти была основным исследовательским вопросом в науке с момента зарождения дисциплины. Начиная с Уолтера Бэджгота и Вудро Вильсона ученые американской и европейской школы размышляли о влиянии единого или разделенного полномочия на кампании и выборы, на поведение избирателей, на поведение партийных элит, на работу бюрократии и судов и, в более общем плане, на процесс разработки политики.

Совсем недавно структура законодательной власти стала важным вопросом в области сравнительной политики, как следствие возникновения новых демократических государств [1, С.122].

Со временем все общества сталкиваются с различными кризисами меньшего или большего масштаба, и государственному управлению приходится с ними справляться. Для развития общества и, следовательно, для улучшения качества человеческой жизни с течением времени, нам необходимо научиться справляться с этими кризисами, чтобы ограничить краткосрочные разрушения, а также принимать правильные решения [2, С.464].

В парламентских демократиях правительствам требуется доверие парламента. Премьер-министр не получает свою власть непосредственно от народа, как это имеет место в президентских системах, а скорее, он является агентом парламента. Парламентские системы существенно различаются, и в том, как проявляется это доверие. В некоторых системах парламент должен открыто продемонстрировать свою поддержку новому правительству, в то время как в других системах предполагается, что это доверие существует до тех пор, пока не доказано обратное.

Парламенты и демократические институты являются местом ответственности. Поскольку подотчетность гарантирует, что действия и решения, принимаемые государственными должностными лицами, подлежат надзору, чтобы гарантировать, что правительственные инициативы соответствуют заявленным целям и отвечают потребностям сообщества, которым они должны приносить пользу, что в результате будет способствовать лучшему управлению.

Понятие подотчетности маловероятно в отсутствие разделения властей. Основные государственные институты должны быть функционально независимыми, и ни один человек не должен обладать полномочиями, охватывающими все эти должности. Основными институтами обычно считаются исполнительная, законодательная и судебная власть. При таком возникновении разделения властей функционирует исполнительная подотчетность. Первоначально разделение властей было задумано для защиты жизни и свободы, затрудняя правительству принятие мер, подвергая предлагаемые действия обсуждению и обеспечивая сдерживание действий одной ветви власти другой ветви с конкурирующими амбициями.

Разделение властей означает специализацию в соответствии с соответствующей компетенцией. Законодательный орган лучше всего умеет делать политически значимые решения, поэтому его структура включает в себя различные группы избирателей и требует обсуждения. Премьер-министр, напротив, структурирован для быстрых и решительных действий. Он также выступает в качестве главной силы политической интеграции и координации [3, С.288].

В парламентской системе легитимность исполнительной власти приобретает от законодателя или косвенно от общественности через ее представителей, поскольку премьер-министр и другие министры избираются от победившей партии и назначаются парламентом. Соответственно, исполнительная власть подотчетна законодательной власти. Законодательный орган имеет возможность уволить премьер-министра и исполнительную

власть в целом по принципу вотума недоверия. Это означает, что с точки зрения исполнительной власти парламентская модель намного лучше, чем президентская система, при условии, что сильного парламента. В результате в большинстве парламентских демократий правительство является хрупким и менее стабильным, поскольку парламент распускает исполнительную власть, когда ей не хватает доверия, и ей трудно сформировать коалиционные правительства.

Право выступать против правительства является фундаментальной чертой либеральной демократии. В системах парламентского правления, оппозиция — это не просто набор прав, а реальный институт и набор институционализированных отношений.

Цель исследования. Дать анализ причин, последствий развития парламентской системы правления в том числе и с исторической точки зрения. Рассмотреть перспективы дальнейшего развития парламентской системы правления. Привести сравнительные отличия парламентской и президентской систем правления государством.

МЕТОДОЛОГИЯ

Исследование парламентской системы правления проведено на основе данных зарубежных ученых. В представленной статье были использованы основные общеисторические и политические методы – историко-системный, институциональный, сравнительный. Данные методы использовались во взаимосвязи с общенаучными методами – анализ и синтез, описание и объяснение.

Исторический анализ является важнейшим компонентом, посредством которого тщательно изучаются основные вехи и влиятельные фигуры в эволюции парламентской демократии с использованием первоисточников, таких как исторические документы, письма и речи, чтобы обеспечить достоверную перспективу. Также используется сравнительный анализ, при котором различные типы парламентских систем, такие как однопалатные и двухпалатные законодательные органы, и такие модели, как Вестминстерская система и федеральные системы, сравниваются в разных странах, чтобы понять, как различные политические, социальные и экономические условия влияют на их структуру и функции.

Методология также включает исследования конкретных стран (США, Великобритания, Германия, Швейцария, Франция, Испания), позволяющие получить глубокое представление об их уникальных парламентских системах, с анализом как их успехов, так и проблем.

Методология исследования направлена на анализ влияния парламентаризма на качество управления в современных демократиях, с основным акцентом на изучении административных аспектов парламентских институтов и их влиянии на эффективность законодательной работы и надзора за исполнительной властью. В рамках исследования рассматривались основные концепции и теории парламентской демократии, включая теории представительства, институционального дизайна и роль парламентов в демократическом управлении. Проведен обзор существующих исследований и анализ их результатов по влиянию парламентских систем на качество управления и демократические процессы. Осуществлен сравнительный анализ ключевых параметров различных парламентских систем, таких как степень представительства, эффективность работы и механизмы надзора за исполнительной властью. Анализируются данные о деятельности парламентов различных стран с использованием кейс-стади и статистических методов для оценки влияния парламентской администрации на законодательный процесс и качество принимаемых решений. Исследовались материалы проведенных интервью и опросов с ключевыми участниками парламентской деятельности (депутатами, сотрудниками администрации, экспертами) для выявления восприятия их роли и влияния на парламентскую демократию. На основе собранных данных и анализа были сформулированы заключения, направленные на понимание ключевых факторов, влияющих на эффективность парламентской демократии, а также разработаны рекомендации по улучшению управления в парламентских системах.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

Особенности процессов развития парламентской демократии рассматриваются следующими учеными: Ackerman B, Andrews W.G., Bowler S, Farrell D.M, Katz R.S, Cheibub J.A, Przeworski A, Saiegh S., Cox GW, McCubbins M.D., Herman V, Mendel F., Linz JJ, Stepan A., Shepsle K, Weingast B., Smith A., Stepan A, Skach C.

В исследовании делается вывод, что демократически избранный парламент является единственным истинным голосом народа и подотчетность перед людьми, которым он служит, что является основой демократической системы. Таким образом, качество выборов имеет решающее значение, поскольку парламенты вряд ли могут выполнять свои функции, в частности роль представительства, если выборы будут нелегитимными. Участие людей в принятии решений, влияющих на их жизнь, – это не просто роскошь. Люди через избирательный механизм, заинтересованы в гражданских делах и активно могут участвовать в процессах принятия решений на всех уровнях [4, С.359].

Одним из ключевых факторов, определяющих работу парламента в каждой стране, является представительство и эффективность политических партий. Политические партии выполняют жизненно важные функции в любой представительной демократии, обеспечивая основные средства представительства граждан, интересов, формируя политический выбор на выборах. Почти в каждом парламенте мира есть разрыв между полномочиями, которыми обладает парламент для привлечения исполнительной власти к ответственности, и готовностью или способностью политиков их использовать [5, С.709].

Изучение парламентов, как правило, сосредотачивается на деятельности избранных членов или политических партий, а также на формальных процедурах и неформальных договоренностях, которые регулируют их взаимодействие друг с другом, а также с правительствами, группами интересов или гражданами. Исследования государственного управления, в свою очередь, сосредоточены на работе министерской бюрократии, исполнительных агентств и территориальных правительств. Между этими областями исследования – изучением законодательства и государственным управлением – управление парламентами является областью деятельности, которая по-прежнему остается в значительной степени, упущенной из виду, будь то с точки зрения политических комментариев или научных исследований [6, С.226].

За немногими исключениями, сравнительная литература о парламентах – сама по себе уже весьма ограниченная – в научной литературе редко уделяется внимание административному аспекту представительных институтов. Аналогичным образом, литература по государственному управлению может быть сосредоточена на вопросах законодательного процесса и подотчетности, но, как правило, делается это с точки зрения исполнительной администрации. Это примечательно, учитывая, что процесс институционализации в парламентах привел к большей сложности разделения труда, степени специализации и иерархической структуры законодательных учреждений – все факторы, которые ясно указывают на развитие более сильного административного измерения для поддержки их работы. В то же время относительное отсутствие академического внимания к парламентской администрации вызывает удивление, учитывая, насколько критичны парламента как институты к концепции представительной демократии и как их влияние и эффективность в демократической политике зависят не только от активности избранных членов, но также и от того, на какую административную поддержку они могут рассчитывать при выполнении своих мандатов.

Для начала может потребоваться разъяснение ключевых понятий. Здесь мы определяем «парламентскую администрацию» как работу, выполняемую неизбираемыми должностными лицами от имени избранных представителей, предоставляющую вспомогательные услуги институту парламента. Здесь необходимо провести различие между, с одной стороны, государственными служащими, которые выполняют свои обязанности, ожидая нейтральности, объективности и лояльности по отношению к институту в целом, и, с другой стороны, теми (часто ограниченно) срочный контракт) сотрудники, которые выступают помощниками отдельных членов или советниками политических групп. Эта последняя группа, даже если расходы на их зарплату могут быть покрыты из институционального бюджета, не будет включена в наше определение «парламентской администрации».

Во всем мире парламентские администрации приняли довольно разные механизмы, в зависимости от процедур набора, статуса персонала и механизмов внутреннего управления и внешнего представительства парламентских палат. Парламентские администрации не всегда следуют тем же моделям, что и исполнительная бюрократия. Например, не все парламент-

ские администрации характеризуются постоянством и иерархической координацией, и контролем. Парламенты являются воплощением демократической политики до такой степени, что сам их образ часто используется как символ природы представительной демократии. Их внутренняя организация отражает плюрализм политических партий, интересов и идей. Как правило, в современных демократических странах члены парламента черпают свою легитимность благодаря тому, что их избирают граждане, и поэтому играют ведущую роль в осуществлении всех парламентских функций. На этом фоне значимость и вес парламентских администраций обычно упускаются из виду: обычно предполагается, что некоторая организационная инфраструктура необходима просто для того, чтобы вызывать избранных членов на пленарные заседания и в комитеты, для процедурного управления их деятельностью и последующего протоколирования их деятельности, дебаты и голосования. Этому восприятию способствует историческая память о происхождении парламентских администраций, их сравнительно небольшой размер по сравнению с огромной исполнительной бюрократией и их отсутствие заметности в повседневной работе парламентской деятельности [7, С.16].

С другой стороны, в США, если ни один кандидат в президенты не получает абсолютного большинства голосов в Коллегии выборщиков, Палата представителей избирает президента из трех кандидатов, набравших наибольшее количество голосов. Однако это произошло только один раз в 1825 г.

Однако при более внимательном рассмотрении становится очевидным, что административный аспект имеет решающее значение для любого законодательного органа. По сравнению с влиянием исполнительной бюрократии (Бауэр и Беккер, 2021), парламентские администрации идут другим, более тонким путем влияния на результаты деятельности своих институтов. В целом, хотя их влияние зачастую и скрыто, оно представляется весьма значимым и даже может считаться более значительным, чем влияние министерской бюрократии, если рассматривать его пропорционально их соответствующему размеру.

Фактически парламентам было бы практически невозможно играть значимую роль в рамках данной политической системы без поддержки хорошо обеспеченными ресурсами и независимой административной структуры. Это касается всего спектра парламентских функций: законотворческая работа требует наличия в ее основе достоверной документации и, прежде всего, навыков обеспечения качества законотворчества в отношении принимаемых в парламенте законопроектов и поправок. Надзор за исполнительной властью предполагает всесторонние знания о деятельности правительства, а также доступ к множеству сложных технических инструментов, направленных на определение целей и стандартов. Эти знания и эти инструменты необходимо применять для проверки соблюдения стандартов, для создания основы для политической оценки и, при необходимости, для введения политических или даже юридических санкций. Вклад парламента в общее политическое направление предполагает осознание институтом рамок, в которых исполнительная власть двигалась и фактически способна двигаться, например, принимая во внимание многоуровневую динамику. И даже такая важная вещь, как выполнение представительской функции – если понимать ее как реальную задачу, а не просто как формальность – требует значительного опыта и административной поддержки [8, С.175].

Более того, возросшая сложность современных государств всеобщего благосостояния, меняющаяся природа современного общества и новые события, такие как цифровая трансформация, еще больше усложняют жизнь отдельным депутатам. Если ранее было возможно или, по крайней мере, теоретически мыслимо, чтобы отдельный представитель мог самостоятельно разработать законопроект, то сейчас это невозможно осуществить. Представьте себе в контексте законотворчества XXI века: концепция и составление законопроекта, а также сопровождающие его технические отчеты обычно являются

результатом сложного коллективного процесса, объединяющего множество людей с разнообразными техническими и процедурными знаниями.

Таким образом, современные парламенты в западных представительных демократиях являются не только местом встреч избранных членов, но и рабочей ареной, поддерживаемой крупными административными организациями. Они могут не соответствовать исполнительной администрации по размеру, но, тем не менее, ожидается, что они будут выполнять широкий спектр административных функций и обладать как универсальным, так и специальным опытом. Однако одним из ключевых отличий парламентской администрации от администрации исполнительной власти является относительное отсутствие ответственности за выполняемые ею функции. Следовательно, государственные служащие, поддерживающие работу законодательных органов, часто рассматриваются как «обслуживающая администрация». Это подразумевает существование администрации, которая почти полностью скрыта от общественности ответственностью, которую избранные политики берут на себя за работу парламента и результаты его деятельности. Это именно тот механизм, который позволяет сохранить имидж парламента как по сути политического органа, ответственность за решения которого несут избранные политики. Следовательно, не существует четкого различия между сферой политики и сферой управления, сравнимого с разделительной линией между выборными должностными лицами и карьерными государственными служащими со стороны исполнительной власти [9].

На самом деле парламентские администрации в Европе (и тем более за ее пределами) существенно отличаются друг от друга. Они могут в основном опираться на партийные структуры, основанные на политических группах и партиях, представленных в парламенте, или, напротив, могут представлять собой беспристрастную и политически независимую бюрократию. Они могут быть спроектированы как структура, задуманная в первую очередь для использования внешних ресурсов (с точки зрения опыта, персонала и технологий), или, вместо этого, как автономная и самодостаточная структура, способная производить независимые знания, нанимать собственный персонал и развивать собственную технологическую инфраструктуру. Кроме того, парламентская администрация может быть более централизованной, с иерархией, сосредоточенной на роли спикера и/или генерального секретаря, или, в противном случае, может быть более разбросанной в обслуживании всех членов парламента, и все это рассматривается как «множественное число членов парламента». директоров, а также в большей степени ориентированы на поддержку собрания в целом или его комитетов. Наконец, парламентские администрации могут быть в большей степени сосредоточены на внутренней работе палаты или больше заняты внешним представительством института.

В конечном счете, оппозиция преследует одну и ту же цель, а именно, государственную и тем самым политическую формирующую власть. В классической вестминстерской модели парламентаризма оппозиция функционирует как правительство в ожидании и работает над тем, чтобы самому стать правящим большинством на следующих выборах, постоянно проясняя личные и политические альтернативы действующей власти.

В качестве противодействия полномочиям парламента смещать правительство многие конституции с парламентской формой правления предоставляют правительству право распускать парламент и назначать новые выборы. На первый взгляд может показаться, что это схематичное уравнивание исполнительной и законодательной властей. Только с этой точки зрения вполне логично, что при президентской власти исполнительная власть, которую нельзя отозвать, не может распустить и парламент.

Парламентаризм рассматривается как гибкая система в том смысле, что она обеспечивает простой механизм разрешения конфликтов между исполнительной и законодательной властью: лишение парламента доверия правительству. Данный институт представляет собой механизм разрешения конфликтов, недоступный при президентской власти. В случае

разногласий парламент заменяет правительство, предположительно, новым, соответствующим его собственным предпочтениям [10].

Фактически, согласно широко используемой модели, парламентаризм следует рассматривать как единую и непрерывную цепочку делегирования полномочий и подотчетности, начиная с избирателей и заканчивая парламентом, правительством и бюрократией. Избиратели могут сместить членов парламента на всеобщих выборах, а члены парламента могут проголосовать за отстранение правительства от должности посредством вотума недоверия. В этом смысле, за немногими исключениями исследователи парламентаризма предполагают наличие структурно кооперативных или, по крайней мере, бесконфликтных отношений между правительствами и парламентами; разногласия носят временный характер, разрешаются механизмом разрешения конфликтов. В этом смысле многое делается для того, чтобы опираться на этот единственный институт, одного присутствия которого должно быть достаточно, чтобы гарантировать мирное функционирование и выживание политической системы.

При ближайшем рассмотрении право правительства на роспуск парламента является, прежде всего, последовательным продолжением структурного принципа возложения на парламента ответственности за дееспособность правительства. Если оно не может этого добиться, т. е. не может мобилизовать большинство для поддержки действующего правительства или создать большинство для нового правительства, то правительство должно уметь действовать: выход из такого кризиса – распустить парламента и собрать новые выборы для того, чтобы вновь открыться и создать эффективное правящее большинство [11].

Представительная демократия вышла на первый план в эпоху позднего средневековья в государствах Западной Европы после ожесточенной войны между абсолютными монархиями с одной стороны и высшей аристократией с другой. Эта война велась и усиливалась с целью лишения абсолютистской власти монархов, осуществлявших свою власть произвольно, без конституции и законов. Идея издания писаных конституций имела целью ограничить произвол монарха, разделив и определяя три самостоятельные формы осуществления государственной власти и одновременно определяя носителей этой власти. Для реального разделения государственной власти потребовались десятилетия и столетия. Это разделение и этот баланс государственных властей сложились посредством ряда общих принципов, которые на протяжении всей истории не развивались единообразно. После окончания Второй мировой войны было принято большое количество международных актов, касающихся защиты прав и свобод человека, а также установления верховенства закона. Таким образом, представительная демократия пошла своим темпом развития, приняв, а затем реализовав общепризнанные принципы укрепления представительной демократии: всеобщие выборы, прямые, равные, тайные и свободные выборы. Эти принципы были реализованы на практике путем последовательного уважения народного суверенитета и международных актов по защите и уважению прав и свобод человека.

Если обе функции выполняются одним органом (не обязательно одним лицом, например, Бундесрата, состоящего из семи человек, правительства в Швейцарии), как в случае президентского правления, говорят о закрытой исполнительной власти. Например, президент США является одновременно главой правительства и верховным представителем своей страны.

Если, с другой стороны, есть два органа, которые разделяют эти задачи, например, канцлер и федеральный президент, как в Германии, или премьер-министр и королева, как в Великобритании, то существует двойная исполнительная власть. Это типично для парламентских систем правления, которые исторически возникли из монархий, в которых политическое руководство постепенно или путем революционных актов переходило к буржуазным, а затем и демократически законным силам [12].

Развитие института парламента происходило постепенно, так города древней Греции и средневековой Италии управлялись без помощи парламентов, потому что они были достаточно малы для прямого народного участия для выполнения суверенных функции администрации, обсуждения и законодательства. Но когда древние города-государство расширились до империи Александра и Цезаря исчезло самоуправление, потому что не было развито представительство. Государства могут существовать без парламентов, но без них народ не может управлять собой. Города государства могут пользоваться народным самоуправлением без представительства, но они не могут расширяться, не теряя своей свободы.

Ряд стран показали постепенный рост власти парламента по отношению к монархии. Тем не менее, развитие никогда не было линейным. Старейший парламент Европы, Альтинг Исландии, основанный в 930 году, был упразднен в 1800 году под суверенитетом Дании над Исландией. Восстановлен в 1843 г. в контексте исландского национального возрождения.

С 1327 г. народные представители постоянно заседали в парламенте, а к 1332 г. стали называться Палатой общин. Британский парламент теперь состоял из трех знакомых элементов: монарха, палаты общин и палаты лордов. Однако у него не было официального графика заседаний, и он продолжал собираться по просьбе монарха.

В то время Палата лордов имела гораздо большее влияние на монарха, чем Палата общин, и большее влияние на решения парламента. Однако в 1341 году Палата общин начала собираться независимо от Палаты лордов, и ее власть начала расти.

Во время пребывания Генриха IV на престоле роль парламента расширилась за пределы определения налоговой политики и стала включать «урегулирование жалоб», что, по сути, позволяло английским гражданам обращаться в орган с ходатайствами о рассмотрении жалоб в их местных городах и округах. К этому времени граждане получили право голосовать за избрание своих представителей – горожан – в Палату общин.

В 1414 году сын Генриха IV, Генрих V, вступил на престол и стал первым монархом, признавшим, что для принятия новых законов требуется одобрение и консультации обеих палат парламента. Тем не менее, не все было идеально в зарождающейся английской демократии.

На протяжении большей части XVII века в Соединенном Королевстве происходили большие перемены и политические потрясения. Возможно, единственной константой был парламент.

С 1603 по 1660 год страна погрязла в затяжной гражданской войне, и на какое-то время к власти пришел военачальник Оливер Кромвель под титулом лорда-протектора. Правивший в то время монарх Карл I был казнен в 1649 году.

Например, борьба между короной и крупными группами, в том числе многими тесно связанными с парламентом, привела к гражданской войне в Англии (1642-1648), которая привела к свержению короля, провозглашению Содружества (1649 г.) с управляющим парламентом. Кромвель установил Протекторат (1653-59), действовавший как фактический диктатор, манипулировал и даже распустил парламент. Монархия и парламент в конце концов восстановлена в 1660 г., но первая была институционализированно подвергнута напористому и в значительной степени единому парламенту.

Современные парламенты ведут свою историю с XIII века, когда шерифы английских графств посылали к королю рыцарей для консультаций по финансовым вопросам. Однако короли обычно желали согласия рыцарей на новое налогообложение, а не их советов. Позже, в XIII веке, король Эдуард I созывал совместные собрания двух правительственных учреждений: Magnum Concilium, или Большой совет, в состав которого входили светские и церковные магнаты, и Curia Regis, или Королевский суд, гораздо меньший по размеру орган, полупрофессиональные консультанты.

Кромвель наиболее известен тем, что завоевал Шотландию (1649 г.) и Ирландию (1651 г.) и невольно подчинил их власти Соединенного Королевства. Тем не менее, у этих двух стран были свои парламенты, состоящие из сторонников Кромвеля.

Одной из основных функций палаты общин было обращение к монарху и Палате лордов с просьбой решить местные и национальные проблемы путем принятия новых законов. Эти петиции часто ложились в основу законопроектов - предлагаемых законов. Для монарха также стало практикой добиваться одобрения палаты общин для новых налогов, потому что эти налоги часто оказывали наибольшее влияние на людей, представленных палатой общин.

Продолжающиеся войны короля Эдуарда III с Францией в четырнадцатом веке требовали от него более частых созывов парламента для сбора денег. Потребность короля в деньгах дала палате общин рычаги воздействия - возможность вести переговоры - требовать уступок взамен, в том числе того, что король и палата лордов действуют в соответствии с их петициями.

К середине пятнадцатого века, вместо того, чтобы просто подавать прошение в Палату лордов, Палата общин получила равные законодательные полномочия. Палата общин также отвечала за предоставление монарху доступа к деньгам, собранным за счет налогов. Сегодня его законодательные полномочия больше, чем у Палаты лордов.

Независимость Палаты общин от монарха еще больше укрепилась в январе 1642 года после того, как король Карл I попытался арестовать 5 членов парламента.

Отношения между королем Карлом I и парламентом неуклонно ухудшались. Парламент критиковал правление короля, включая его налоги, войны, в которых он участвовал, и его отказ созвать парламент на заседание. Некоторые также опасались, что Чарльз хотел уничтожить протестантскую религию в Англии.

В конце XVII века в Британии возникли две политические партии — виги и тори. Эти первые политические партии не были такими формальными и организованными, как современные политические партии.

Виги считали, что британский парламент должен иметь больше власти, чем монарх. В 19 веке виги выступали за перемены и реформы и стали Либеральной партией. Сегодня они превратились в либерал-демократов.

Тори были более консервативны и выступали против перемен. Они поддерживали власть монарха и англиканской церкви и не желали давать британскому парламенту больше власти. Сегодня они превратились в Консервативную партию.

В частности, эволюцию парламентов в Европе следует рассматривать в контексте конкуренции между государствами. Европейские короли больше нуждались в информации о ситуации в королевстве, признаки воздействия их политики (последствия для сельскохозяйственного производства, торговли, стратегических условий и т. д.), и легитимации своих начинаний. Они не могли полагаться только на своих ставленников и полиции для таких целей. Они требовали, чтобы парламенты поддерживали и узаконивали огромную мобилизацию денег и армий для участия в международных соревнованиях.

С образованием единой Германии был создан и функционировал рейхстаг период 1871-1918 гг. После поражения Германия получила новую конституцию и парламентское правительство и с 1949 года имеет хорошо функционирующий демократический парламент.

История парламентаризма – это история медленной эволюции, небольших приспособлений акторов, которые стратегически реагировали друг на друга перед лицом меняющихся условий и новых политических сил. В соответствии с этой точкой зрения парламентаризм в первую очередь рассматривался как форма режима, возникшая в результате ряда компромиссов, а не как доктрина и теоретическая модель. Хотя верно то, что в некоторых странах процесс перехода от конституционной монархии к парламентской демократии прошел относительно гладко, это не было моделью. Исторически парламентаризм развивался по неровной траектории. До Второй мировой войны как режим, так и правительственные кризисы были частыми, и согласование интересов между правительством и парламентским большинством было далеко не автоматическим.

Кроме того, парламентаризм в Европе изменился по крайней мере двумя существенными способами, которые, вероятно, способствовали его стабилизации после Второй мировой войны. Во-первых, политические практики, которые в первые десятилетия существования режима оставались неопределенными, были конституционализированы. Во-вторых, конституционализация повлекла за собой уточнение процедур и ограничение того, как

правительства и парламенты могут влиять на существование друг друга. Это верно для всех стран, даже для тех, где парламентаризм более или менее развился с течением времени как продукт взаимодействия между монархами, правительствами и парламентами. Вместе эти изменения создают конституционную систему, которой не хватает той гибкости, которая традиционно считалась ее отличительной чертой. Интересно, что, когда эти изменения были внесены в национальные конституции, мы увидели консолидацию парламентаризма в странах, где его история была далеко не стабильной [13, С.64].

Многие из конституционных тенденций, которые присуще парламентской системе правления, возникли после того, как некоторые страны региона пережили глубокий кризис правительства и/или режима. Причины, выдвинутые для объяснения этих кризисов, почти всегда указывали на институциональную структуру [14, С.156].

Политическая система во Франции представляет собой современный пример этого, а Веймарская республика – исторический пример. Если структура исполнительной власти сочетается как характеристика с первичным критерием отзыва правительства, то возникают четыре подтипа, к которым можно отнести страны с их политическими системами и на определенных фазах их развития. С помощью таких типологий можно быстро вывести логику и основные закономерности, по которым действуют политические акторы страны и как там устроено взаимодействие между институтами.

Современные парламенты представляют собой выборные собрания, роль которых представлять граждан, группы, регионы и классы общества, обдумывая законы и политику, наблюдая за действиями исполнительной власти, а также утверждение или наложение вето на законы и постановления (то есть законодательные функции в смысле тщательного изучения деталей законов и санкционирования их принятия). Общий принцип парламентского правления состоит в том, что исполнительная власть не может властвовать произвольно, но должна подчиняться парламенту, представляющему общество. Возникновение и развитие парламентов как публичных собраний можно объяснить в значительной степени благодаря взаимодействию между тремя факторами: условиями, функциональностью или полезностью таких собраний правителям и влиятельным группам в обществе, а также культурно-институциональными факторами. Правитель создавал и использовал собрание для получения информации, советов и суждения, легитимности, мобилизации ресурсов и т. д.

В нескольких странах были проведены важные собрания, например, Генеральные штаты Франции и испанские кортесы. Каждое из них состояло из трех сословий: духовенства, дворянства и бюргеры. В целом можно сказать, что кортесы (местные кортесы различных испанских регионов) двенадцатого-тринадцатого века и Генеральные штаты во Франции, основанные в четырнадцатом веке, имели значительное влияние на своих монархов в течение значительных периодов времени. Однако по мере укрепления королевской власти появление абсолютизма — эти собрания все чаще игнорировались, их полномочия урезались, и они редко созывались. Но, как и в Англии, борьба продолжалась. Для Франции одновременно с пленением короля Иоанна II в Англии (1355-1355 гг.), Генеральные штаты вынудили короля Карла V обнародовать Grande Ordonnance, который должен был расширить свои финансовые и административные полномочия и сделать его законодательным органом Франции.

Однако король отменил почти все свои уступки. В то время позже Генеральные штаты часто противостояли королю и даже добивались временных уступок, постоянного укрепления королевской власти заблокировало появление мощного парламентского органа. Генеральные штаты не созывались в период 1614-1789 гг., а когда собрались 5 мая 1789 года в Версале, были подготовлены все условия для Французской революции. Это было, по сути, продолжением вековой борьбы, но в совершенно новом политическом, экономическом и социальном контексте. Однако Французская революция не решила этого вопроса однажды и навсегда. Были и повороты – например, диктатура Наполеона. И в 1800-х годах борьба между правительством и парламентом за суверенную власть совпала с борьбой между монархистами и республиканцами. Эти схватки привели к смене различных режимов и существенной политической нестабильности. Чем-то похожая история борьбы произошла в случае с Испанией, но охватила как девятнадцатый, так и двадцатый век. Испания

характеризовалась борьбой между монархистами и республиканцами, подъемами и падением различных типов режима. Парламентская демократия в Испании в 1931 г., казалось, одержала победу, когда победили республиканцы, но правительство оставалось нестабильным и привело к гражданской войне 1936-39 гг. Под диктатурой Франсиско Франко (1939-1975) кортесы были лишены действенных полномочий.

«Правильное» разделение властей преобладает в государстве, когда существует четкое разделение и сопоставление «законодательной» и «исполнительной» власти – это часто встречающееся непонимание центрального конструктивного принципа правового государства – демократического строя. Чтобы иметь возможность правильно понять механизмы парламентской демократии, разделение властей должно быть понято гораздо более фундаментально и дифференцированно.

Решающее значение для развития парламентской демократии имело то, что исторически сложившееся фронтальное положение между (монархически господствующей) исполнительной и законодательной властью, за которую боролись сначала дворянство, а затем буржуазия, так называемый старый дуализм, был заменен или, по крайней мере, в значительной степени наложенный «новым дуализмом». Это возникло в английском парламентаризме, установившем в течение XIX века зависимость правительства от парламентского большинства и принцип институционализированной оппозиции. С тех пор в парламентской системе правления парламентское большинство и правительство, которое оно поддерживает, сформировали единицу действия, противостоящую оппозиции.

Властотормозящий эффект этого нового дуализма вытекает, во-первых, из явно признанной позиции оппозиции и специально гарантированных ей прав (контроля). В парламентских демократиях европейского континента это часто закреплено в писанных конституциях, в Великобритании руководство оппозицией является оплачиваемой должностью, как и должность премьер-министра. Во-вторых, предположение о том, что парламентское большинство позволит правительству действовать беспрепятственно, не соответствовало бы политической реальности. Вышеупомянутое совпадение интересов большинства и кабинета является результатом постоянного общения между депутатами и их министрами и ведет к следующей победе на выборах только в том случае, если вы постоянно контролируете друг друга, чтобы увидеть, были ли приняты правильные решения, принимаются ли соответствующие и принятые электоратом меры [14, С.278].

Понятно, что оппозиция контролирует власть иначе и с другими целями, чем парламентское большинство. Оппозиционная критика нацелена на поднятие общественной эффективности. Она предназначена для того, чтобы предложить избирателям альтернативы действующим президентам и фактическим проблемам, а также продемонстрировать их собственную способность взять на себя управление государством. В принципе, их целью не является оказание конкретной и актуальной поддержки правительству.

Напротив, контроль внутри правительственного большинства осуществляется через внутренние инициативы. Поправки к деталям и, при необходимости, направление производятся парламентским большинством с исключением публики, чтобы не создавалось впечатление разобщенности или недостаточной способности к действию.

Утверждение, что в парламентской демократии нет разделения властей, потому что нет разделения должностей и мандатов, что большинство следует за своим правительством, а оппозиция в конечном итоге теряется, далеко не соответствует действительности. Институционализированный характер между полным парламентом и правительством не является обязательным условием для эффективного политического контроля. Это реализуется в новом дуализме так же, как и в старом, разными способами, менее очевидными и требующими большего пояснения. Как правило, простого использования завоеванного на выборах большинства уже недостаточно для достаточной интеграции граждан. Постсовременные общества уже недостаточно однородны для этого. Кроме того, возможна регулярная смена большинства между двумя партиями, которая является основой вестминстерской модели парламентаризма [15, С.24]. Наоборот, сокращение крупных основных партий и успех вновь созданных, особенно популистских партий во многих развитых и развивающихся странах затруднили формирование эффективного и стабильного правительственного большинства после выборов. Кроме того, последствия многих решений

таковы, что их невозможно отменить даже в случае смены правительства, что также считалось необходимым условием легитимности демократического правления большинства. В этих условиях демократическое принятие решений означает переговоры, ориентированные на компромисс.

Для достижения решений проблемы граждан государства, политические представители должны соответствовать четырем требованиям: они должны знать мнения, позиции и интересы представляемых и привносить их в процесс принятия политических решений и принятия решений, т.е. проявлять оперативность. Для этого необходимы живые отношения между обществом и политикой, разнообразные связи между членами парламента и гражданами в партиях, клубах, ассоциациях, администрациях и других организациях, как на национальном, так и на международном уровне; однако одной обратной связи недостаточно для удовлетворения требований баланса интересов, решения проблем и создания общего блага посредством конфликта и компромисса: во-первых, многие люди не выражают своих желаний и интересов или не выражают их политически целесообразным способом. Во-вторых, часто возникают ситуации, когда мнения еще не сформированы, а решения еще предстоит принять. В-третьих, испытанное зачастую можно сохранить только при условии, что необходимые изменения будут направлены против части населения [16, С.925]. Все это требует политического лидерства со стороны парламента и их депутатов. Парламент не может быть просто эмиссаром и исполнительными органами избирателей, но также парламент не может слишком далеко отходить от интересов общества; в свою очередь, успех этого уравнивания зависит от того, сумеют ли представленные убедить себя в легитимности принятых решений. Для этого парламента должны объяснить, что они сделали, почему и каким образом. Если они уже были созданы исторически для того, чтобы сделать политику публичной, то эта функция тем более относится к демократизированному парламентаризму; от парламента нужно не только требовать представления объяснения политики в коммуникативной манере, но они должны (иметь возможность) активно участвовать в ее формировании, если они не хотят потерять свой статус центрального органа легитимации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Понимаемая таким образом, одна из задач демократических парламента состоит в том, чтобы гарантировать прозрачность и эффективность, то есть коммуникативное «обнародование» политики, а также активное регулирование социальных проблем.

Исходя из этого описания функций парламента, их общую задачу можно резюмировать как обеспечение легитимности посредством представительства. Потому что функцией, которая отличает парламент от всех других групп интересов, является представительство, понимаемое как право и обязанность принимать обязательные для исполнения решения.

В своем историческом развитии парламента придавали или должны были придавать очень разное значение функциям. Международное сравнение также выявляет разнообразие моделей парламентской практики. Поэтому для лучшего понимания институтов и того, как они работают, было очевидно различие между различными типами парламента.

Вероятно, лучшим примером этого является британский парламент: здесь встречаются правительственное большинство и оппозиция, о чем свидетельствуют ряды скамеек, обращенных друг к другу. Соответствующая «передняя скамья», первый ряд сидений, оборудованный премьер-министром и министрами, с одной стороны, и лидером оппозиции, и его теневым кабинетом, с другой, используются в меру своих возможностей их соответствующими «задними скамьями».

В президентской системе правления представительный орган не имеет доступа к правительству. Таким образом, он сам оказывает влияние на формирование политики, разрабатывая законы и проводя их через парламентский процесс. Здесь происходит основная «работа». Таким образом, Конгресс считается прототипом действующего парламента. Каждый член Конгресса, каждый член Сената ведет собственную службу с большим штатом сотрудников, посредством которого он или она инициирует законодательные инициативы и подготавливает к детальной работе в комитетах. Эти

комитеты также являются важным местом для создания необходимых фактических политических коалиций, поскольку они являются автоматическими.

Можно сделать следующие выводы:

– Одной из основных задач демократических парламентов является обеспечение прозрачности и эффективности в законодательном процессе, а также активное управление социальными вопросами. Они играют ключевую роль в представительстве граждан, что делает их функцию уникальной среди других политических органов.

– Парламенты различных стран развивались и функционировали с разными акцентами и подходами. Международное сравнение показывает разнообразие практик и моделей парламентской работы, что подчеркивает необходимость учета контекста и специфики каждой системы для понимания их работы.

– Например, британский парламент представляет собой модель с ярко выраженным делением на правительственное большинство и оппозицию, что отражает типичную парламентскую практику. В противоположность этому, в президентских системах представительные органы имеют ограниченный доступ к формированию политики, влияя в основном через законодательный процесс.

– В парламентских системах значительное влияние оказывают комитеты, которые играют ключевую роль в разработке и подготовке законодательных инициатив. Это важное место для формирования политических коалиций и обеспечения эффективности законодательного процесса.

В целом, парламенты представляют собой основные институты демократического управления, где важным является баланс между представительством граждан, эффективностью работы и прозрачностью процессов. Понимание разнообразия и специфики их работы необходимо для разработки рекомендаций по улучшению управления в демократических системах.

Литература:

1. Аммерер Х. Концепция цикла лекций «Обучение демократии в школе. Политическое воспитание как задача для всех предметов». – Университет Зальцбурга. – 2018. – 240 p.

2. Mainwaring S. and Shugart M.S. Juan Linz, *Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal // Comparative Politics*. – 1997. – № 4 (29). – pp. 449-471.

3. Franklin M., Mackie T. & Valen H. (editor/s) *Electoral Change: Response to Evolving Social and Attitudinal Structure in Western Countries*. – Colchester, UK: ECPR Press. – 2009. – 481 p.

4. Albertazzi D., Mueller S. *Populism and Liberal Democracy: Populists in Government in Austria, Italy, Poland and Switzerland // Government and Opposition*. – 2013. – № 3(48). – pp. 343–371.

5. Sargentich T.O. *The Limits of the Parliamentary Critique of the Separation of Powers // William & Mary Law Review*. – 1993. – № 3 (34). – pp. 679–739.

6. Dewey J. *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. – Edinburgh: Benediction Books, 2011. – 330 p.

7. Beutel B.W. & Fauser P. (eds.) *Demokratiepädagogik. Lernen für den Bürgergesellschaft*. – Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verlag, 2007. – 224 p.

8. Lijphart A. (Ed.) *Parliamentary Versus Presidential Government*. – Oxford: Oxford University Press, 1992. – 270 p.

9. Краммер Р. Навыки, приобретаемые через политическое образование. Модель структуры компетенций. – Вена: Федеральное министерство образования, искусства и культуры (BMUKK), 2008. – С.14.

10. Cheibub J.A. & Rasch B.E. *Constitutional parliamentarism in Europe, 1800–2019 // West European Politics*. – 2022. – №3 (45). – pp. 470-501.

11. Albert R. *The Fusion of Presidentialism and Parliamentarism // The American Journal of Comparative Law*. – 2022. – №3 (57). – pp. 531-577. – URL: <http://www.jstor.org/stable/25652657> (date of viewing: 12.02.2024).

12. Weaver R.K. *Are Parliamentary Systems Better? // The Brookings Review*. – 1985. – Vol. 3, No. 4. – pp. 16-25. – URL: <https://doi.org/10.2307/20079894>. (date of viewing: 12.02.2024).

13. Özbudun E. *Party Cohesion in Western Democracies: A Causal Analysis*. – Sage Publications, Beverly Hills (CA), 1970. – 85 p.

14. Przeworski A., Alvarez M.E., Cheibub J.A., Limongi F. *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*. – Cambridge University Press, 2000. – 340 p.

15. Rose R. "British MPs: More Bark Than Bite?", in Suleiman E.N. (ed.) // *Parliaments and Parliamentarians in Democratic Politics*. – New York: Holmes and Meier, 1986. – p.8-40.

16. Wojcieszak M. Preferences for political decision-making processes and issue publics // *The Public Opinion Quarterly*. – 2014. – №4 (78). – pp. 917-939. – URL: <http://www.jstor.org/stable/24545975> (date of viewing: 2.03.2024).

References:

1. Ammerer H. *Koncepcija cikla lekcij «Obuchenie demokratii v shkole. Politicheskoe vospitanie kak zadacha dlja vseh predmetov»*. – Universitet Zal'cburga. – 2018. – 240 p.

2. Mainwaring S. and Shugart M.S. *Juan Linz, Presidentialism, and Democracy: A Critical Appraisal // Comparative Politics*. – 1997. – № 4 (29). – pp. 449-471.

3. Franklin M., Mackie T. & Valen H. (editor/s) *Electoral Change: Response to Evolving Social and Attitudinal Structure in Western Countries*. – Colchester, UK: ECPR Press. – 2009. – 481 r.

4. Albertazzi D., Mueller S. *Populism and Liberal Democracy: Populists in Government in Austria, Italy, Poland and Switzerland // Government and Opposition*. – 2013. – № 3(48). – pp. 343–371.

5. Sargentich T.O. *The Limits of the Parliamentary Critique of the Separation of Powers // William & Mary Law Review*. – 1993. – № 3 (34). – pp. 679–739.

6. Dewey J. *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. – Edinburgh: Benediction Books, 2011. – 330 p.

7. Beutel V.W. & Fauser P. (eds.) *Demokratiepädagogik. Lernen für den Bürgergesellschaft*. – Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verlag, 2007. – 224 p.

8. Lijphart A. (Ed.) *Parliamentary Versus Presidential Government*. – Oxford: Oxford University Press, 1992. – 270 p.

9. Krammer R. *Navyki, priobretaemye cherez politicheskoe obrazovanie. Model' struktury kompetencij*. – Vena: Federal'noe ministerstvo obrazovaniya, iskusstva i kul'tury (BMUKK), 2008. – C.14.

10. Cheibub J.A. & Rasch B.E. *Constitutional parliamentarism in Europe, 1800–2019 // West European Politics*. – 2022. – №3 (45). – pp. 470-501.

11. Albert R. *The Fusion of Presidentialism and Parliamentarism // The American Journal of Comparative Law*. – 2022. – №3 (57). – pp. 531-577. – URL: <http://www.jstor.org/stable/25652657> (date of viewing: 12.02.2024).

12. Weaver R.K. *Are Parliamentary Systems Better? // The Brookings Review*. – 1985. – Vol. 3, No. 4. – pp. 16-25. – URL: <https://doi.org/10.2307/20079894>. (date of viewing: 12.02.2024).

13. Özbudun E. *Party Cohesion in Western Democracies: A Causal Analysis*. – Sage Publications, Beverly Hills (CA), 1970. – 85 p.

14. Przeworski A., Alvarez M.E., Cheibub J.A., Limongi F. *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*. – Cambridge University Press, 2000. – 340 p.

15. Rose R. "British MPs: More Bark Than Bite?", in Suleiman E.N. (ed.) // *Parliaments and Parliamentarians in Democratic Politics*. – New York: Holmes and Meier, 1986. – p.8-40.

16. Wojcieszak M. Preferences for political decision-making processes and issue publics // *The Public Opinion Quarterly*. – 2014. – №4 (78). – pp. 917-939. – URL: <http://www.jstor.org/stable/24545975> (date of viewing: 2.03.2024).

МЕРЕЙТОЙ ЮБИЛЕЙ ANNIVERSARY

Мерейтой – 85 жас

ЕЛІМІЗДІҢ МАҚТАНЫШЫ

Бүгінгі таңда білім – ғылыми кеңістігімізде жұмыс істеп жатқан қоғамтанушыларымыз аз емес. Олардың арасында халықаралық беделді басқосулардың биік-биік мінбелерден сөз сөйлеп, баяндама жасап жүргендер де жетерлік. Несін жасырайық, бірақ олардың көбісі қалың жұртшылық, тіпті, құлағы түрік, көзқарақты деген зиялы қауым өкілдері де біле бермейді.

Мұны тек қоғамтану ілімінің аса бір тылсым жұмбағынан деп қана ұқпаған жөн. Әрине, қоғамтану ілімі кез келген адам ұғып, бойына шұғыл сіңіре қоятын ілім емес. оны жұрттың бәрі де біледі. Бірақ солай бола тұра, көп қоғамтанушыларымыз ұлттық топырақтағы тамырын жоғалтып, әлемдік деңгейдің сөзін сөйлейтін теориялардың темір қаласының арғы жағында жұмыс істеп жүр.

Сол көп қоғамтанушыларымыздың бүгінгі таңда, ұлтымызға ең жақыны, сөз жоқ, ағамыз, әріптес С.Н. Сәбікенов.

Әріптес, бірге қызметтес болып келе жатқан ғалымдар, ұстаздар, соның ішінде С.Н. Сәбікенов жөнінде пікір айту оңай емес. Қазақ: «Артық айтсаң, өтірігің шығады, оған ел куә, кем айтсаң, несіне әуре болдың, ақ қағазды қор қылып», – дейді. Дәл үстінен дөп түсіп, әріптес-ғалымның қыры мен сырын анық, ашық, әділ, адал сипаттап, халықтың ойынан шыққанға не жетсін. Ал академик С.Н. Сәбікенов жөнінде қалай болсада тартынбай, ұялмай ой толғауға болады. Ол, ұлы құқықтанушылардың, қоғамтанушылардың мектептерінен алған өзінің өрелі де ұлағатты білімін ұлтымыздың болмыс-бітімен, ділімен, тілімен, дінімен табиғи түрде жалғастырып, бүгінгі көкейтесті проблемаларымыздың астарын барынша ашып көрсетіп келе жатқан құқықтанушы, саясаткер. Сондықтан да оның еңбектерін ұлттық баспасөздеріміз үлкен ықыласпен жариялап, оларды тек зиялы қауымдарымыз ғана емес, қалың оқырман жұртшылық та қызыға оқиды. Сондықтан да С.Н. Сәбікенов нағыз ұлттық, ұлтжанды құқықтанушы, саясаткер.

Қазіргі таңда есімі бүкіл алыс-жақын шетелдерге танымал, парасатты тұлға, Қазақстан ғылымдарының мақтанышы, Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының толық мүшесі, заң ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі Салахиден

Нұрсарыұлы Сәбікенов міне, бүгін 85 жастың белесіне көтеріліп отыр. Дана қазақ: «Жақсының жақсылығын айт, нұры тасысын», – дейді. Салахиден Нұрсарыұлы Отандық құқықтану ғылымының көшін бастап отырған – Дарынды ғалым, құқықтану ғылымының іргелі, маңызды саласы өкілдерінің бірі – Дара ғалым, құқықтану ғылымының күрделі, өзекті проблемаларын шешуде жастармен қоян-қолтық белсене араласып, жаңа, түйінді ой тастап жүрген – Дана ғалым, ұлағатты ұстаз, парасатты тұлға, оның өмірі бізге өнеге.

Дарынды азамат болу оңай емес және ондай биікке көтерілудің өзі екінің бірінен келе бермейді де. Жаратушымыз С.Н. Сәбікеновке салауатты ақыл, терең білім, сезімталдық пен сергектік берген. Жүрегі жылы, ойы ұшқыр, ең әуелі қара басына қатаң талап қоя білетіндігінің арқасында ол ірі ғалым дәрежесіне көтеріліп, ізденістер мен қиыншылықтарға толы күрделі жолдан сүрінбей өтіп, биік тұлғалы қазақ зиялыларының қатарына қосылды. Адал еңбегі мен алғырлығы, таланты мен дарындығы арқасында С.Н. Сәбікенов суырылып алға шығып, ең жоғары ғылыми атақ – ҚР ҰҒА-ның академигі атанды.

Салахиден Нұрсарыұлы Сәбікенов – отандық ғылым мен жоғары білімнің дамуына атсалысып келе жатқан ірі ғалым және көрнекті педагог. Ол өзінің шығармашылық қуатын, өміріндегі негізгі істеріне адал бола отырып, барлық күші мен білімін туған еліміздің дамуы үшін, өсіп келе жатқан жеткіншек ұрпақтарға беруге арнап келеді.

Ол ең әуелі заңгер ғалым. Жалпы алғанда, әртүрлі мүдделілігіне қарамай, қоғамдық ғылымдар бір-бірін толықтырып отырады, өйткені олар белгілі бір мәселені, оқиғалар мен құбылыстарды жан-жақты қарастырып, оны барынша байытып, тереңдетуге мүмкіндік береді.

Қасиетті Атырау облысы топырағында дүниеге келген Салахиден Нұрсарыұлы жасынан өмірдің өрелі жолын таңдай білді. Орта мектепті бітірісімен, 1959 жылы С.М. Киров атындағы (қазіргі әл-Фараби) Қазақтың мемлекеттік университетінің заң факультетіне оқуға түсті. Университетте студент С.Н.Сәбікенов Қазақстанның сол кездегі көрнекті заңгер ғалымдарынан сабақ алады. Олар жас студенттің ғылыми-зерттеу жұмысына деген ынта-жігерін арттыруға көп ықпал жасады. Оған факультет деканы, доцент М. Ваксберг, заң ғылымдарының докторы, профессор Я. Бельсон, заң ғылымдарының докторы, профессор С.Булатов, заң ғылымдарының докторы, профессор А.Мамутов, заң ғылымдарының докторы, профессор Е.Котов, доценттер С. Сартаев, А.Дюков, М. Хангалов сынды тағы басқа көптеген ғалымдар елеулі ықпалын тигізді.

Студент кезінде-ақ С.Н. Сәбікенов ғылыми-зерттеу жұмысына белсене ат салысты. ҚСРО-ның Мәскеу, Вильнюс, Ташкент және тағы басқа қалаларында өткен студенттердің бір қатар республикалық және бүкілодақтық ғылыми конференцияларына қатысып, ғылыми баяндамалар жасады. Студенттердің ғылыми қоғамының ғылыми үйірлемелерін басқарды. Факультеттің осы ғылыми қоғамының төрағасы болып сайланды. Жас студент С.Н. Сәбікенов жазған «Социалистік қоғамдағы құқық қатынастарының кейбір теориялық мәселелері» атты диплом жұмысына сол кезде-ақ оның ғылыми жетекшісі, заң ғылымдарының кандидаты, философия және құқық институтының аға ғылыми қызметкері М.А. Биндер, рецензент, заң ғылымдарының кандидаты, ҚазМУ-дың доценті М.С.Сапарғалиев жоғары баға бере келіп, оны студенттік диплом жұмысы шегінен шығып кеткен шағын ғылыми зерттеу деп мойындаған болатын. Әрине, осындай ірі ғалымдармен біте қайнасып, араласу Салахиденнің ірі ғалым және ғылым мен білім саласында ұйымдастырушылық қабілеттерінің шындалуына жол ашады. Міне, студенттік кезден басталған ғылымға деген құштарлық жоғары білімді жас маман С.Н. Сәбікеновты үлкен ғылымның даңғыл жолына жетелейді. Университетті бітіргесін ол жолдама бойынша Маңғыстау облысының Ақтау қаласында мамандығы бойынша екі жылдай еңбек етіп, 1966 жылы С.Н. Сәбікенов Қазақстанның Ғылым Академиясының философия және құқық институтының «Мемлекет және құқық теориясы» бойынша аспирантурасына түседі. Бірақ, бір жылдан кейін ҚСРО Ғылым Академиясының Мәскеудегі Мемлекет және құқық институтына ауыстырылады. Осындай іргелі ғылым орталығында жас

ғалым С. Сәбікенов 1969 жылы «Кеңес құқығында қоғамдық және жеке мүдделердің сәйкестірілуі» тақырыбында кандидаттық диссертация қорғады.

Үлкен ғылым жолына түскен Салахиден Сәбікеновтың жас ғалым ретінде қалыптасуына, шарықтап өсуіне Қазақстандағы философия және құқық институтының аспирантурасында оқып жүргенде туған еліміздің С.З. Зиманов, М. Т. Баймаханов, В.А. Ким, Ғ. С. Сапарғалиев, С.С. Сартаев, М.Т. Имашев, У.Д. Құдайбергенов, М.С. Сахипов, Е.Ж. Жанәбілов, Е.Б. Баянов секілді және басқа да көрнекті ғалым-заңгерлер елеулі ықпал етті. Мәскеу қаласында жүрген кезінде С.Н. Сәбікенов ҚСРО-ның А.А. Пионтковский, Н.П. Фарберов, С.М. Строгович, Р.О. Халфина, В.М. Чхиквадзе, В.С. Нерсисянц, В.Т. Казимирчук, Е. Лукашева, Ю.А. Тихомиров, Д.А. Керимов, А.В. Патюлин, Г.В. Мальцев, Л.И. Загайнов, Д.В. Шутько сынды және басқада көптеген аса ірі ғалым-заңгерлерінен іргелі аспиранттық дайындықтан өтті. Үлкен ғылымның жолына түсіп, оның алғашқы сатысын игерген Салахиден Сәбікеновтың қажыры мен қайратының арқасында өрлеу баспалдақтары биіктей береді. Білім мен біліктілікті жадына тұтқан Салахиден Сәбікенов алғашында бір жылдай Қазақ ҚСР Ғылым Академиясының философия және құқық институтында ғылыми қызметкер міндетін атқарады да, одан кейінгі бар ғылыми және ұйымдастырушылық өмірінің негізін еліміздің Ішкі істер министрлігінің қарамағындағы Қарағанды жоғары мектебінің қабырғасында өткізеді.

Академик С.Н. Сәбікеновтың сан қырлы ғылыми және педагогикалық қызметі осы Қарағанды жоғары мектебімен тікелей байланысты. 1970 жылы С.Н. Сәбікенов Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің ұсынуымен Қазақстанда алғаш құрылған жоғары оқу орны – КСРО ішкі істер министрлігінің Қарағандыдағы жоғарғы мектебіне ғылыми-педагогикалық жұмысқа жіберіледі. Онда ол бұл институттың барлық қызмет баспалдағынан өтеді: аға оқытушы, доцент, профессор, мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының бастығы, ғылыми-зерттеу редакциялық-баспа бөлімінің бастығы, Жоғары милициялық мектеп бастығының ғылыми жұмыс жөніндегі орынбасары. Осы жоғары оқу орнында еңбек еткен кездерде 1970-1993 жылдарда С.Н. Сәбікеновтың ұйымдастырушылық қабілеті айқын байқалды. Ол өзін дарынды ғалым, жоғары шеберлігі бар педагог, үлгілі офицер ретінде көрсете білді.

С.Н. Сәбікенов өзінің ғылыми жұмысын педагогикалық жұмысымен де ұштастырып отырды. Е. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті заң факультетінің кафедра профессоры бола қызмет етіп, бірнеше рет Мемлекеттік емтихан комиссиясын да басқарып жүрді. Ғылыми және педагогикалық жұмыстарын жемісті атқара жүріп, Салахиден Сәбікенов Қарағанды қаласы халқының құқықтық білім беру ісіне өз үлесін қосты, ол қалалық «Мемлекет және құқық» халық университетін ұйымдастырып, оны ректоры ретінде басқарды, облыстық «Білім» қоғам басқармасының мүшесі де болды. Белгілі ғалым ретінде С.Н.Сәбікенов КСРО Ғылым Академиясының Төралқасы жанындағы «Мемлекет, басқару мен құқықты дамытудың заңдылығы» Бүкілодақтық ғылыми-үйлестіру Кеңесінің мүшесі болып сайланды, мемлекет және құқық теориясының келелі проблемалары бойынша өткен көптеген бүкілодақтық, халықаралық конференцияларда ғылыми баяндамалар жасады. КСРО Ішкі істер министрлігінің Қарағандыдағы жоғары милиция мектебінде 1979-1987 жылдары, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Алматы жоғары милиция мектебінде 1993-1995 жылдары бастықтың ғылыми іс жөніндегі орынбасары қызметіндегі іскер басшылығы мен ұйымдастырушылық қабілеті арқасында бұл оқу орындарын ғылыми күш-қуаты едәуір артып, ондағы ғылыми және редакциялық-баспа жұмыстары жолға қойылды. Оның тікелей басшылығымен және редакциялауымен 500 баспа табақтан аса баспа өнімі басып шығарылды. С.Н. Сәбікеновтың басшылығымен мектептердің ғылыми жұмысының беделі одан әрі асқақтады. Олардың атақ-абыройы бүкіл республикаға тарап, шетелдерге де танымал болды. Профессор С.Н. Сәбікеновтың басшылығымен Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің жүйесіндегі жоғары оқу орындарында ғылыми мектеп құрылды,

қазір оларда құқық қорғау органдары және заңдылық қызметі мен проблемаларының жаңа бағыттары белсенді де жемісті зерттеліп отыр. Профессор С.Н. Сәбікеновтың бастамасы бойынша Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің жоғары оқу орындары жанынан алғаш рет күндізгі және сырттай адъюнктура, докторантуралар құрылды. Ол Ішкі істер министрлігінің Алматы жоғары мектебі жанынан «120009-Қылмыстық іс жүргізу, криминалистика», «120011-Прокурорлық қадағалау, адвокатура, сот және сот ісін жүргізу» мамандықтары бойынша кандидаттық диссертация қорғау жөнінде мамандырылған Ғылыми кеңес құрды.

Қарқынды ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижесінде 1986 жылы С.Н. Сәбікенов Қазақ ҚСР Ғылым Академиясының философия және құқық институты жанындағы мамандырылған кеңесінде «Кеңес қоғамында құқық және әлеуметтік мүдделер: теориялық арақатынасы мәселелері» атты тақырыпта докторлық диссертациясын ойдағыдай қорғап шықты. Ресми оппоненттер, аса көрнекті ғалым-заңгер академик С.З. Зиманов, КСРО Ғылым Академиясының корреспондент-мүшесі, Әзірбайжан КСР Ғылым Академиясының академигі Д.А. Керимов, Россия Федерациясының ғылымға еңбек сіңірген қайраткері, заң ғылымының докторы, профессор В.П. Казимурчик С.Н. Сәбікеновтың диссертациясына жоғары баға берді. Бұл докторлық диссертация республиканың ғылыми өмірінде айтарлықтай оқиға болды. С.Н. Сәбікеновтың заң ғылымына сіңірген еңбектері жоғары бағаланып, ол 1994 жылы Жаратылыс тану ғылымдар академиясының академигі және оның Төралқа мүшесі болып сайланды, сонымен қатар 1995 жылы осы ғылым саласын дамытуға қосқан салмақты үлесі үшін заң ғылымдарының докторы, профессор С.Н. Сәбікенов Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының корреспондент-мүшесі болды. 2003 жылы заң ғылымдарының докторы, профессор С.Н. Сәбікеновтың ғылымға қосқан сүбелі еңбегі жоғары бағаланып, ғылым жүйесіндегі ең жоғары атақ – Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым Академиясының толық мүшесі – академик болып сайланды. Ғалым-заңгер ретінде академик С.Н.Сәбікеновтың үзбей еңбек етіп келе жатқан үлкен арнасы – мемлекет пен құқықтың жалпы теориясы, конституциялық, халықаралық құқық салалары. Ол осы салалардың дамуына қомақты үлес қосқан ірі ғалым.

Академик С.Н. Сәбікенов біздің республикамызда ғана емес, ТМД елдерінің, алыстағы шет елдердің ғылыми-педагогикалық жұртшылығына да кеңінен таныс, құрмет пен беделге ие болған оқымысты. Академик С.Н. Сәбікенов – еліміздегі мемлекет пен құқықтық жалпы теориясы саласындағы жетекші ғалым-заңгер. Оның ғылыми шығармашылығында айқын көзге түсетін ерекшелігі – зерттеу тақырыптарының жан-жақты, кешенді түрде болуы және терең талдануы. Академик өзінің ғылыми еңбектерінде Одақта алғашқылардың бірі болып, құқық пен әлеуметтік мүдделердің өзара ықпал етуінің теориялық проблемалары, заңды және заңға қайшы мінез-құлық факторлары жүйесіндегі мүдделер, мемлекетте жеке адамның өзара жауап-кершілігі, мемлекеттік егемендік, қоғамда бой көрсететін мемлекеттік-құқықтың режимнің заңдылығы және халықаралық құқықтық, конституциялық құқықтың өзекті мәселелерін, басқа да маңызды проблемалар секілді заң ғылымындағы іргелі мәселелерді зерттейді. С.Н. Сәбікеновтың зерттеулерінің ішінен 80-жылдары кең тараған «Құқық және қоғамның әлеуметтік мүдделері» (1986 ж.) атты монографиясын ерекше атауға болады. Монографияда теориялық-әдіснамалық мәселелерді күн тәртібіне қойып, сыни көзқараспен жазылған бұл монография өзінің ғылыми-практикалық құндылығымен қазір де ерекшеленеді. Жақында С.Н. Сәбікеновтың үш монографиясы «Жеті жарғы» баспасынан шықты: «Жалпы құқық теориясының өзекті мәселелері» (2019 ж.); «Конституциялық құқық проблемалары» (2019 ж.); «Халықаралық құқық мәселері» (2019 ж.). Бұл ғылыми еңбектері, құқықтану ғылымының дамуына қосқан үлкен үлесі деймін.

Ғалымның ғылыми жетекшілігімен және авторлық қатысуымен жарық көрген «Қоғамдық ғылымдардың методологиялық проблемалары» (1987ж.), «Құқықтық мемлекеттің тұжырымдамасы (тарих, теория және практика)» (1995ж.), «Салыстырмалы мемлекеттік құқық»

(2000ж.), т.б. атты монографияларына ғылыми жұртшылық, билік пен шаруашылық өкілдері аса қызығушылық танытты. Оның қаламынан 200-ден астам ғылыми зерттеу жарық көрді. Ол жариялаған ғылыми еңбектерінде демократиялық, құқықтық мемлекет ретінде Қазақстан Республикасының қалыптасуы, оның жаңа ұлттық құқықтық жүйесін құру үшін ғалым зерттеп жүрген проблемалардың қазіргі жағдайда кезек күттірмейтін тұжырымдық мәні бар.

Салахиден Сәбікеновтің ғылыми шығармашылығы жайындағы сөз мұнымен бітпейді. Болашақта жалғасын табары анық. Тәуелсіз ұрпаққа ой түзейтін парасатты тұлғалар керек. Салахиден Сәбікеновтің ғылыми шығармашылығы, идеялары, жаңғыру құқықтануды бүгінгі өскелең ұрпаққа ой түзеуі қажет. Тәуелсіздігіміздің төл туындысы. Ендеше, ғалым ағаның, әріптестің идеялары да елімізбен бірге мәңгі жасай бермек, жасара бермек.

Толысып, кемеліне келген шағында белгілі ғалым Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетіміздің халықаралық құқық кафедрасына меңгерушілікке келу үлкен олжа санаймын. Ол бірінші күннен бастап күйі кеткен ұжымды алға тартты. Келген сәттен бастап, тоң болып қатып қалған, заман өзгерсе де оқу пәндерінің өзгермей келе жатқанына қатты қиналды. Көп ойланды. Неге олай, заман, жүйе өзгерсе, нәліктен студенттерге берілетін білімде заманға сай болуы қажеттілігін әріптестеріне түсіндірді. Ол жаңаша, инновациялық ойлау және жаңа пәндер енгізді. Жаңа пәндер студенттер тарапынан қолдау тауып, қызығушылық тудырды.

Енді бір айтатын сөз – С.Н. Сәбікеновтің ұлағатты ұстаздық қасиеті. Ол мемлекет және құқық теориясы, конституциялық және халықаралық құқық ғылымдар жөнінде 50 жылдан астам бойы шеберлік ұстаздық жұмыс атқарып келеді. Университеттегі студенттер мен магистранттар, докторанттар мен тыңдаушылар оның қазақ және орыс тілдеріндегі лекциясын ынтыға тыңдайды, әрбір лекциясы теориялық тереңдігімен, нақтылығымен тыңдаушысына тез ұялағыш тәрбиелік ұғыныңқылымен көзге түседі.

Академик С.Н. Сәбікенов әр дәріске үлкен жауапкершілікпен алдын ала дайындалып, ізденеді. Студенттерге Интернетте, кітапта жоқ ақпаратты береді. Қосымша слайд, тақтаға сызып көрсетіп, түсіндіреді. Авторлық өз ойын дәріс ретінде алдын ала беріп, танысып алуына мүмкіндік береді. Дәріс намаз сияқты, оны бұзуға болмайтындығын үнемі айтудан жалыққан емес. Әр дәрісі көпшілікке арналған, кез келген адам кіріп, тыңдай беруіне болады.

"Ұстазы жақсының – ұстамы жақсы", – дейді халық данамыз. Салахиден Нұрсарыұлының алдынан өтеп, тәлім-тәрбиесін алған әрбір жастың болашағына аянбай қызмет етіп, Ұстазының ерен еңбегін ақтағысы келері хақ. Ұстаздарына лайықты шәкірт болып, өмірдегі жеткен әрбір жетістіктерін бөліскісі келіп тұрады. Ризалықтары шексіз.

Ғалымның алдынан өткен, дәріс алған мыңдаған студенті мен тыңдаушысы қазір практикалық жұмыста – құқық қорғау органдарында, әкімшілік-басқару аппаратында, Қазақстан Парламентінде, республиканың жоғары оқу орныдары мен одан тыс жерлерде ойдағыдай еңбек етіп келеді.

Салахиден Сәбікеновтің көпшілікпен жұмыс жасауының шеберлігі соншалықты, студенттер, жастар ғана емес, оқытушылар да, үлкендер де ұйып тындап, бұрын-сонды болмаған идеяларын «соқтықпалы, соқпақсыз» иірімдермен елітіп, ерітіп әкететін, әкетеді.

Академик С.Н. Сәбікенов кафедраға жетекшілік еткенде ұжымның ғылыми-педагогикалық кадрларын өсіруге көп қамқорлық жасай білді, білім мен ғылымды ұштастырамы дегенге молынан жағдай туғызды. Оның басшылығымен халықаралық құқық кафедрасы ғылыми зерттеу, оқу-әдістемелік және саяси-тәрбие жұмыстарында үлкен табыстарға қол жеткізіп отырып, ол еліміздің құқықтану ғылымдағы жетекші кафедралалдың және ірі ғылыми орталықтың бірі.

Басшылық жұмыс бабында С.Н.Сәбікеновтың интеллектуалдық, ғылыми-шығармашылық, ұйымдастыру мен басқару қабілеті шындалып, дамыған үстіне дами отырып, көпшіліктің көңілінен шықты.

Әріптес ағаның қасында жүріп байқағаным – қандай да болмасын кездесу, конференциялардағы баяндама жасауда, журналистерге сұхбат беруде тақырыпқа сай, қысқа-нұсқа, түсінікті түрде сөйлеуі. Берілген регламенттен шықпай, ойын жинақтап айтуы ерекше. Бұл қасиеті көпке үлгі боларлықтай.

Ол әрбір отырыс, жиында дүние жүзінің даналары мен данышпандарының өнегелі өмірі мен сөздерінен мысалдар келтіріп айтатын, айтады. Оны отырыстың ыңғайына қарай қолданып көпшіліктің көңілінен шығатын.

С.Н. Сәбікенов бір өзекті әңгімені айтқанда абстаркты-қысқа қайырмай, түп нұсқасынан бастап, белгілі бір ойға негіздей отырып, асықпай айтқанды ұнатады.

Ең бастысы, ол ешкімді жатырқап – жатсынбайды, біреуге жақсылық жасауға жаны қалмай ұмтылады, пейілі кең, көңілі даладай дархан дара тұлға. Әңгіме айтқанда да шырайын шығарып, әзіл-қалжыңын қатар өрбітіп, жанындағыларды еріксіз еліктіріп, үйіріп әкететін. Сонда «сегіз қырлы бір сырлы» азамат осындай-ақ болар-ау деп ой түйгенмін.

С.Н. Сәбікеновтің бір қасиеті – оқшауланып көзге түсе бергенді жаны қаламайтын. «Босағадан орнын тапсаң, төрге озба» деген қағиданы ұстанып, барынша қарапайым тіршілік кешкенді, өзімен-өзі болғанды жаны қалайтын, қалайды. Лауазымын, дәрежесін, жасын бетке ұстап, жан дүниесі мешеу адамдай жалтақтап өзгелерден құрмет, қошемет дәметпейді. Шыққан төбесін өзіне биік, отырған жерін өзіне төр санайтын, сөзбен емес ісімен көріне білетін абзал азамат.

С.Н. Сәбікеновтің ел ішінде, әсіресе зиялы қауым арасында абыройы үлкен. Өзінен үлкен ағалары, құрдастары, әріптестері, жасы кіші інілері мен шәкірттері өте қатты сыйлайды. Оның себебі С.Н. Сәбікеновтің үлкен адамгершілігінде, кішпейілдігінде, қарапайымдылығында. Қандай жағдай болмасын оның біреумен қабақ шытып, қатты сөйлескенін көрген емеспін. Жайдары жарқын мінезімен бәрін баурап алады. Төңірегінде жүрген азаматтардың бәріне дерлік көмек көрсетіп, қол ұшын беруге тырысатын. Көп жұрттың ақылшысы, қамқоршысы.

С.Н. Сәбікеновтің ел қадірлеп, сыйлайтын қасиеті көп-ақ. Соның тағы бірін айтайын. Ол – оның жанашырлығы, қамқоршылығы. Қаншама жыл жанында жүргендердің байқағаны С.Н. Сәбікеновтің «жоқ» деген сөз шықпайды. Шамасы келсе көмектестеді, келмесе ақылын айтады. Жас болсын, кәрі болсын С.Н. Сәбікеновке алғыстарын жаудырып, ризашылығын айтып жатады. Мұндай кеншілік, мырзашылық көп адамның қолынан келе бермейді.

С.Н. Сәбікенов – жаны бай, досы көп адам. Өйткені, өзі достыққа берік, достарына адал. «Досың көп болсын десең, өзің дос бола біл, ақымақ ағайыннан ақылды дос артық» деген қағиданы ұстанады. Алматыда, Астанада, Мәскеуде, Швецарияда, Англияда, басқа елдерде С.Н. Сәбікеновті заңгер, әрі ғалым ретінде, әрі жайдары-жайсан азамат ретінде кеңінен таниды. С.Н. Сәбікенов достарын тек көбейтіп қана қоймай, оларға қатты әсер ететін, жақсы өнеге көрсететін тұлға.

Бір сөзбен айтқанда С.Н. Сәбікенов өз заманының ұлы. Абай данамыз айтпақшы, «заманды кім билемейді, заман кімді илемек» дегендей, кейбір қызметкерлеріміз заман талабына шыдай алмай, бас көтере алмай өтсе, ол заманының ісін істеп, төрт құбыласы түгел боп жүреді. Қазақша айтқанда – арқалы азамат. Асыл азамат боп еңбек етеді. Бұл да оның азаматтық қырының бір көрінісі.

С.Н. Сәбікенов ағамыздың, әріптесіміздің ерекше атап айтатын азаматтық адамгершілік қасиеттері өте көп. Соның ішінде бөліп айтатын, ерекше көңіл бөлетін қасиеті – ұстаздарына адал, ұстаздарға құрметпен қарайды. Оның ұстаздары көп, ол ұстаздарға бай адам.

С.Н. Сәбікеновтің тағы бір асыл қасиеті – үлкенді сыйлау. Бұл жөнінде ол алдына жан салмайды. Одан көп нәрсе үйренуге болады. Жалпы, қазақ үлкенді сыйлап өскен ел, дегенмен С.Н. Сәбікеновтің үлкенді сыйлауы, оларды құрмет тұтыуы ерекше. Мұны саналы сабақ, айрықша адамгершілік, тіпті С.Н. Сәбікеновтің парасаттылық мектебі десе де болғандай.

Адам өзінен өзі талап етпей, өзін-өзі қамшыламай ұзаққа бара алмайды. Біз араласқан әріптесіміз: «Менің қолымнан не келмейді? Не істедім? Кімге қандай жәрдемім тиеді? Мына жұмыста жүргенде не істеуім керек?» деумен беймаза тірлік кешеді. Оған қазақи ортада өсіп, дүние танып, елмен қоян қолтық араласып, баршаның мүддесі үшін терең толғана білгені ерекше ықпал етеді. Қызметте жүрген басқа қатарласындай емес, ана тілін еркін шебер біліп, серке сөздің сардары болып, халық үшін қабырғасы қайысатын қасиеті оны басқалардан ерекше даралап тұрады. С.Н. Сәбікенов сол дара да дархан мінезі, қайталанбайтын іс-әрекеті, биік болмысымен білетіндердің бәрінің ойында қалады.

С.Н. Сәбікенов тек қана ірі ғалым, ұлағатты ұстаз, талантты басшы ғана емес, ол туған елінің қоғам жұмысына белсене қатысып жүрген қоғам және мемлекет қайраткерлерінің бірі. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен С.Н. Сәбікенов 1995-1998 жылдары Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің мүшесі болып тағайындалып, еліміздегі конституциялық құқықтың іске асуына өз үлесін қосты. Одан кейін 1999 жылы Қазақстан Республикасы Жоғары Соты жанындағы ғылыми- конституциялық кеңесінің мүшесі болып, сот саласында да жемісті еңбек етті. С.Н. Сәбікенов заңгер-ғалым ретінде тәуелсіз еліміздің алғаш Конституциясын жасауға белсене қатысқан тұлғаның бірі. 1989-1994 жылдары Қазақ ҚСР-нің сайлау және халық депутаттарын кері шақырып алу жөніндегі Орталық сайлау комиссиясының мүшесі болды.

Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің халық депутаттарының және Қазақстан Республикасының тұңғыш Президентінің алғаш сайлауларын дайындап, өткізуге тікелей белсене атсалысты, сол үшін Қазақ КСР Жоғары Кеңесі мен Қазақстан Республикасы Президенті талай рет С.Н. Сәбікеновты ынталандырды.

С.Н. Сәбікенов жоғары білікті заңгер ғылыми кадрларын даярлауға беделді үлес қосуда. 1993 жылы заң ғылымдарының докторы, профессор С.Н. Сәбікенов Қазақстанда алғаш құрылған заң ғылымдары жөніндегі Жоғары аттестациялық комиссияның сараптау кеңесінің ғылыми хатшысы, 1999 жылы оның төрағасы болып сайланды.

С.Н. Сәбікенов көп жылдан бері Қазақстан Республикасы Ғылым Академиясының Мемлекет және құқық институты жанындағы докторлық диссертация қорғау жөніндегі диссертациялық кеңестің мүшесі болды. Сонымен бірге, С.Н. Сәбікенов Қазақ гуманитарлық заң университеті, әл- Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті және Ж. Баласағұн атындағы Қырғыз ұлттық университетінің жанындағы докторлық диссертация қорғау кеңестерінің мүшесі болды. С.Н. Сәбікенов Алматы қаласында жабық акционерлік қоғам түрінде құрылған Халықаралық құқық және Нарық экономикасы академиясының ректоры болып қызмет атқарды. Академияны дамытудың стратегиясын, оның болашағын айқындап беріп отырды. Академияда оқытушы-профессорлар мен студенттердің құрамының ғылыми- зерттеу жұмыстары жолға қойылған. Халықаралық құқық және Нарық академиясы күндізгі және сырттай оқыту бөлімдерінде жоғары мамандандырылған экономистер, заңгерлерді даярлады. Оның бастамасы бойынша күндізгі-сырттай оқыту аспирантурасы, ізденушілік ашылды, ғылыми-зерттеу және редакциялық баспа бөлімі, кітапхана, компьютер сыныбы ұйымдастырылды, академияның барлық жұмысы осы заманғы компьютер техникасымен жабдықтандырылған.

С.Н. Сәбікенов Қазақстан ғылымын көптеген елдерде үлкен абыроймен танытқан ғалым. 2008 жылы академик С.Н. Сәбікенов халықаралық құқық Ресей ассоциациясының мүшелігіне сайланды және ол РФ Үкіметінің жанындағы салыстырмалы құқық және шетел заңдары институты журналының редакциялық коллегиясының мүшесі болды. Қазақ - Швейцар саммитінде кіршіксіз абыройлы іскерлігі үшін академик С.Н. Сәбікенов алтын медальмен марапатталды (Женева қаласы, 2004. 20. 12). ХХІ ғ. ғалым, мәдениет, білім аясындағы Лидерлер саммитінде академик С. Н. Сәбікенов қазіргі қоғамға интеллектуалдық өз үлесін қосқаны үшін Сократ атындағы халықаралық медальмен марапатталды және тұлға

ретінде халықаралық тіркеуге (регистрге) енгізілді (Оксфорд университеті, Ұлыбритания, 2007. 23. 03).

Ғылым және қоғамдық қызметте сіңірген айтулы еңбегі және ғылымды дамытудағы үлкен үлесі С.Н. Сәбікенов және білім беру саласындағы еңбек үшін «Қазақстан Республикасының білім беру ісінің құрметті қызметкері» белгісімен, «Ерен еңбегі» медалімен, т.б. марапатталды.

Салахиден Нұрсарыұлы, сөз жоқ, көш бастар көшелі азамат, заманға лайықты тұлға. Ол – ғылымға жан-тәнімен берілген, бойындағы оған деген мол дарынын, қарымды қабілеті мен қажыр-қайратын, айтулы таланты мен тәлімді тәрбиесін, бар ықылас, ынта-жігері мен ойниетін өзі қалаған осы бір киелі де қастерлі өмір жолында жанқиярлығымен аянбай жұмсап келе жатқан, алған бетінен таймаған, ары таза, кемеңгер жан. Ол Қазақстан тарихында өз орны бар ардагер азамат. Ел өмірінің негізгі саласының бірі – оқу мен білімін өркендетуге елеулі үлес қосып келе жатқан білікті маман ретінде ел құрметіне бөленіп келеді.

Академик С.Н. Сәбікеновтың тұлғасы, әлемі мен творчествосында сыры әлі ашылмаған жұмбақтар жатыр, бәлкім, уақыт өте сол сырды ашып, тым болмағанда Салахиден Нұрсарыұлының бүгінгі бейнесіне жақындай түсерміз. Ал әзірше С.Н. Сәбікеновтың сом тұлғасы, әлемі өзінің лайықты ізденушілерін күтіп тұр. Ол біздер, шәкірттер, жастар үшін сарқылмас қазынаның көзіндей, творчестволық даму, өрлеу мен танымдылықтың, шабыттылықтың қайнар бұлағы болып қала береді.

Осынша жасқа жеткен ғалым мен білімнің қара нары егеменді Қазақстан Республикасы болашағын тәрбиелеуге әлі де көп еңбек сіңіре алатына сенеміз.

Салахиден Сәбікенов ағамыз, әріптесіміз – өнегелі отбасы. Ол өз отбасында өте сыйлы, құрметті, сүйікті жар, сүйкімді әке, ата.

Қорыта айтқанда, өнегелі өмір кезеңдерінде ғылыми шығармашылығы мен ұстаздық-тәрбиелік еңбегін ұрпақтар игілігіне арнаған академик Салахиден Нұрсарыұлы Сәбікенов – Қазақстан құқықтануының, қоғамтануының аса көрнекті Қайраткер – Азаматы. Туған елінің ұрпақтары үшін ғылыми, құқық шығармашылығы мен қоғамдық-әлеуметтік, саяси қызметін тұтастырған парасатты қайраткер – тұлға, ұстаз – ғалым ұлағаты – Тәуелсіз Қазақстанның жаңа тарихы ұрпақтары үшін мәңгілік өнеге. Салахиден Нұрсарыұлы Сәбікенов өзінің 85 жылдық мерейтойын шығармашылық күш - қуаты кемелденген, әлі де жузеге асыратын мол ойлар мен идеяларға толы кезеңде қарсы алуда.

Қадірлі Салахиден аға, келген жасыңыз – мерейтойыңыз құтты болсын!

Сізді, ұлы мерейтоймен ақ ниетпен құттықтай отырып, алдағы уақытта өміріңізді қызықты, табысты, сәнді өткізуге шын жүректен тілектеспін!

Ел үшін еткен ерен еңбегіңіз жанып, халықтың құрметіне бөлене беріңіз. Алла Сізге ұзақ ғұмыр берсін. Мен Сізбен бір университетте қызмет еткен кездеріммен, Сізден алған үлгі-өнегеммен, кісілік қасиеттеріңізбен мақтанамын.

Жалпы азғантай ғана мақалада Салахиден Сәбікенов ағамыздай асыл тұлғалық адами-ғылыми, ұстаздық-саяси портретін түгел қамту мүмкін болмас. Бірақ шамам келгенше баяндауға тырыстым.

Раушанбек Әбсаттаров,

ҚР Ұлттық ғылым академиясының
корреспондент-мүшесі, философия
ғылымдарының докторы, профессор

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Әбсаттаров Ғалымжан Раушанбекович – Саяси ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы; e-mail: abusattar@mail.ru

Дж. Уильямс – магистр, Ньюкасл Университеті, Ұлыбритания

Дузбаев Тусубжан Мукайевич – философия және саясаттану факультетінің докторанты, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы; e-mail: dtusubzhan@mail.ru

К.Е.Дю - магистр, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

Кантаева Құралай Аббасқызы – Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық Педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы; e-mail: kuralaykantaeva@gmail.com

Қуанышбаева Жазира Жайлаубековна – Ph.D, Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ ұлттық Педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы; e-mail: kuanyshbayeva.kz@gmail.com

Нуров Мархабат Мешитбекович – PhD, «Аймақтану және ХҚ» кафедрасының қауымдас-тырылған профессоры, «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы; e-mail: markhabat-nur@mail.ru;

Нұрғалым Кәдір Салықұлы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Sorbonna – Қазақстан институты», Халықаралық құқық кафедрасының доценті, саяси ғылымдарының кандидаты, Алматы қ., Қазақстан Республикасы; e-mail: kadyr_n@mail.ru

Тулбаев Дауыржан Жумажанович – саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының докторанты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан; e-mail: ertis_08@mail.ru

Утепова Акранно Дамирқызы – ғылым магистрі, «Tour Lab KZ» фирмасының қалаушысы, Алматы қ., Қазақстан Республикасы; e-mail: akranno.utepova@gmail.com

Ярлыкапов Ахмет Аминович – т.ғ.к., Халықаралық зерттеулер институтының жетекші ғылыми қызметкері, СІМ Мәскеу мемлекеттік халықаралық қатынастар институты, Мәскеу, Ресей Федерациясы; e-mail: a.yarlykaporov@gmail.com;

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Absattarov Galimzhan R. – Candidate of political science, associate professor, the Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan; e-mail: abusattar@mail.ru

Duzbaev Tsubzhan – doctoral student of the Faculty of Philosophy and Political Science, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan; e-mail: dtsubzhan@mail.ru;

J. Williams – master of science, Newcastle University, United Kingdom

K.E.Du - master of science, Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan;

Kantayeva Kuralai A. – Lecturer of the department of Politology and socio-philosophical disciplines, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan; e-mail: kuralaykantaeva@gmail.com

Kuanyshbayeva Zhazira Zh. – Ph.D, Senior lecturer of the department of Politology and socio-philosophical disciplines, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan; e-mail: kuanyshbayeva.kz@gmail.com

Nurgalim Kadyr S. – candidate of political sciences, associate professor of the Department of International Law at the Sorbonne-Kazakhstan Institute, Abai Kazakh National pedagogical university, Almaty, Kazakhstan; e-mail: kadyr_n@mail.ru

Nurov Markhabbat – PhD, Associate Professor at the Department of Regional Studies and IR, Turan University, Almaty, Kazakhstan; e-mail: markhabat-nur@mail.ru;

Tulebaev Daurzhan Zh. – Doctoral student of the Department of Political Science and Socio-Philosophical Disciplines, Abai Kazakh National pedagogical university, Almaty, Kazakhstan; e-mail: ertis_08@mail.ru

Utepova Akranno D. – master of science, owner of Tour Lab KZ company, Almaty, Kazakhstan; e-mail: akranno.utepova@gmail.com

Yarlykapov Akhmet A. – Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher at the Institute of International Studies, Moscow State Institute of International Relations MFA (MGIMO), Moscow, Russian Federation; e-mail: a.yarlykapov@gmail.com;

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Абсаттаров Галымжан Раушанбекович – Кандидат политических наук, доцент, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г.Алматы, Республика Казахстан; e-mail: abusattar@mail.ru

Дж. Уильямс – магистр, Ньюкаслский университет, Великобритания

Дузбаев Тусубжан Мукайевич – Докторант Факультета философии и политологии, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Республика Казахстан; e-mail: dtusubzhan@mail.ru

К.Е.Дю - магистр, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г.Алматы, Республика Казахстан;

Кантаева Куралай Аббасовна – преподаватель кафедры Политологии и социально-философских дисциплин, Казахский национальный Педагогический университет имени Абая, Алматы, Республика Казахстан; e-mail: kuralaykantaeva@gmail.com

Куанышбаева Жазира Жайлаубеквна – Ph.D, старший преподаватель кафедры Политологии и социально-философских дисциплин, Казахский национальный Педагогический университет имени Абая, Алматы, Республика Казахстан; e-mail: kuanyshbayeva.kz@gmail.com

Нургалым Кадыр Салыкович – кандидат политических наук, доцент кафедры Международного права Института «Сорбонна-Казахстан», Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Республика Казахстан; e-mail: kadyr_n@mail.ru

Нуров Мархаббат Мешитбекович – PhD; Ассоциированный профессор кафедры «Регионоведение и МО», Университет «Туран», Алматы, Республика Казахстан; e-mail: markhabat-nur@mail.ru

Тулбаев Дауыржан Жумажанович – докторант кафедры Политологии и социально-философских дисциплин, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Республика Казахстан; e-mail: ertis_08@mail.ru

Утепова Акранно Дамирқызы - магистр естественных наук, основатель Фирмы «Tour Lab KZ», г.Алматы, Республика Казахстан; e-mail: akranno.utepova@gmail.com

Ярлыкапов Ахмет Аминович – к.и.н., Ведущий научный сотрудник Института международных исследований, Московский государственный институт международных отношений МИД, Москва, Российская Федерация; e-mail: a.yarlykarpov@gmail.com;

Мақалаға қойылатын талаптар:

Мақаланың негізгі элементтері:

Мақала мәтіні **кіріспеден** (өзектілігі, ғылыми маңыздылығы, зерттеу мақсаты), **негізгі бөлімнен** (негізгі ережелер, зерттеу әдістемесі, әдеби шолу, әдістер, нәтижелер, талдау) және **қорытындыдан** тұрады;

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі. References.

Мақаланы рәсімдеу талаптары:

• Мақаланың басында **ҒТАХР** (орыс тілінде МРНТИ; ағылшын тілінде SRSTI) белгілеу қажет. Қаріп: **қалың** Туралау: сол жақта.

• ҒТАХР-дан төмен орталықта автордың аты-жөні, дәрежесі, төменде жұмыс орны, мен елі көрсетіледі. Қаріп: **тұрақты, курсив** Туралау: ортасында.

• Тақырып жұмыс орнынан кейін бір бос орынмен бөлінеді. Тақырыптар БАС ӘРІПТЕРМЕН қалың қаріппен басылады. Қаріп: **ҚАЛЫҢ, ҮЛКЕН** Туралау: ортасында

• Тақырып кейін *Аңдатпа* (орыс тілінде *Аннотация*, ағылшын тілінде *Abstract*). Құрылымдық аңдатпада қысқаша мақаланың барлық бөлімдерін анықтау мәтіні болу керек: кіріспе, мақсат, материалдар мен әдістер, нәтижелер мен талқылау, қорытынды. 100-300 сөз. Қаріп: қалыпты Туралау: ені бойынша.

• Аңдатпадан кейін үш тілде түйін сөздер (кемінде 3-8) көрсетіледі. Қаріп: қалыпты Туралау: ені бойынша.

• Мақаланың толық мәтіні журналдың қолданыстағы талаптарына сәйкес рәсімделгеннен кейін. Қаріп: қалыпты Туралау: ені бойынша.

• Мақала мәтінінің соңында *Әдебиеттер (Литература; References)* көрсетіледі. Әдебиеттер мақалаларды рәсімдеу негізгі 7.1-2003 «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» баспа стандартына сәйкес жасалуы керек. Қаріп: *тұрақты, курсив* Туралау: ені бойынша.

Microsoft Word мәтіндік редакторы. Мәтіннің Көлемі аңдатпаны, кілт сөздерді қоспаған 3000 сөзден – 12000 сөзге дейін болу қажет.

Times New Roman компьютерлік жазу кегль 12.

Жиектері: сол және оң жағы – 2 см, жоғарғы және төменгі жағы – 2 см, 1 аралықтан кейін. Әдебиеттер тізімі мәтіннің соңында орналастырылады және жұмыстарды атап өту тәртібіне (толассыз нөмірлеу) сәйкес жасалады. Библиография кемінде 10 дереккөзді қамтуы керек. Шетелдік еңбектерге сілтемелер-кемінде 30%, Өзін-өзі бағалау-15% аспайды. Әдебиет ағылшын тіліндегі мақалаларға транслитерацияланады. Мәтіндегі әдебиетке сілтемелер осы жұмыстың әдебиет тізіміндегі нөміріне сәйкес келетін нөмір түрінде «шаршы» жақшада рәсімделеді. Дәйексөздерді пайдаланған кезде дереккөз бетін міндетті түрде көрсету қажет, мысалы: [1, 1386.], орысша нұсқасында [1, С.138], ағылшын нұсқасында [1, p.138]. Интернет-дереккөздерді пайдаланған жағдайда дереккөзге сілтемені көрсету міндетті емес.

Суреттер, кестелер, графиктер, диаграммалар нөмірлеуді көрсете отырып, тікелей мәтінде ұсынылады (мысалы, сурет 1, 1-кесте). Суреттер, кестелер, графиктер және диаграммалар саны мақаланың барлық көлемінің 20% -ынан аспауы тиіс (кейбір жағдайларда 30% - ға дейін).

Требования:

Основные элементы статьи:

При оформлении рукописи необходимо придерживаться следующей структуры метаданных, представленных на казахском, русском и английском языках: Название статьи (заголовок); аннотации; ключевые слова; Текст статьи включает: **введение** (актуальность, научная значимость, цель исследования), **основную часть** (основные положения, методология исследования, обзор научной литературы, методы, результаты, дискуссия) и **заключение**; Список использованных литератур, References.

Требование к оформлению статьи

• В начале статьи необходимо обозначить **МРНТИ** (на казахском языке FTAXP, на английском языке SRSTI). Шрифт: **полужирный**. Выравнивание: по левому краю

• Над МРНТИ в центре указываются инициалы и фамилия автора, ниже должность по месту работы, учебы, ученая степень и ученое звание, страна. Шрифт: **обычный, курсив** Выравнивание: *по центру*.

• Заголовок отделяется от места работы пробелом. Заголовки печатаются **ПРОПИСНЫМИ БУКВАМИ ЖИРНЫМ ШРИФТОМ**. Шрифт: **ЖИРНЫЙ, ПРОПИСНОЙ** Выравнивание: по центру

• Над заголовком *Аннотация* (на казахском языке *Аңдатпа*, на английском языке *Abstract*). Структурированное Аннотация должно содержать кратко все разделы статьи: введение, цель, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение или выводы. 100-300 слов. Шрифт: **обычный** Выравнивание: по ширине.

• После Аннотации указываются ключевые слова(не менее 3-8) на трех языках. **Ключевые слова:** власть, общество и т.д. Шрифт: **обычный** Выравнивание: по ширине.

• После полный текст статьи оформленный в соответствии с действующими требованиями журнала. Шрифт: **обычный** Выравнивание: по ширине.

• **Литература (Әдебиеттер; References)** указываются в конце текста статьи. Литературы должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартом по оформлению статей в соответствии 1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Шрифт: *обычный, курсив* Выравнивание: по ширине.

Текстовый редактор Microsoft Word. Объем от 3000 слов без аннотации и ключевых слов до 12000 слов компьютерной машинописи Times New Roman кегль 12.

Поля: правое, левое, верхнее и нижнее – 2 см, через 1 интервал. Список литературы помещается в конце текста и составляется в соответствии с порядком упоминания работ (сквозная нумерация). Список литературы должен содержать не менее 10 источников. Ссылки на зарубежные труды – не менее 30%, самоцитирование – не более 15%.

Литература транслитерируется. Ссылки на литературу в тексте оформляются в «квадратные» скобки, в виде номера, соответствующего номеру данной работы в списке литературы. При использовании цитат обязательно указывать страницу источника, например: [1, С.138] в казахском варианте [1, 138б.], в английском варианте [1, p.138] в случае использования интернет-источников указывать ссылку на источник.

Рисунки, таблицы, графики, диаграммы представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации (Например, Рисунок 1, Таблица 1). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30%).